

**Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Науково-дослідний інститут Історичної урбаністики**

Ігор Лиман, Вікторія Константінова

**ІСТОРІЯ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Навчальний посібник + CD

Бердянськ, 2015

Л 58

УДК 378.4(477.64)(091)(075.8)

ББК 73.03(4Укр-БДПУ)Я73

Рекомендовано до друку Вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 8 від 26.02.2015 р.)

Рецензенти:

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, ректор БДПУ;

Васильчук Геннадій Миколайович – доктор історичних наук, професор, проректор з наукової роботи Запорізького національного університету;

Сосницька Наталя Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, голова методичної ради БДПУ.

Лиман Ігор. Історія Бердянського державного педагогічного університету. Навчальний посібник + CD / Ігор Лиман, Вікторія Константінова. — Бердянськ: БДПУ, 2015. — 206 с.

Видання являє собою навчальний посібник з курсу, що має за мету створення цілісного уявлення про історичний розвиток Бердянського державного педагогічного університету та навчальних-установ – його попередників, починаючи з часів утворення Бердянської чоловічої гімназії і до сьогодення, а також виховання в студентах БДПУ поваги до своєї alma mater, до історичних традицій університету. До навчального посібника додається диск із авторським п'ятитомником «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету» та науково-популярним фільмом ЗДТРК «Бердянська чоловіча гімназія».

ISBN 978-966-7828-89-9

УДК 378.4(477.64)(091)(075.8)

ББК 73.03(4Укр-БДПУ)Я73

© Лиман Ігор, Константінова Вікторія, 2015

ПЕРЕДМОВА

На формування іміджу закладів освіти справляють істотний вплив не лише чинна нормативно-правова база, існуюча управлінська структура, теперішній викладацький та студентський склад. Велике значення має історична традиція, історична пам'ять навчальних закладів. Вона ж значною мірою визначає авторитетність освітніх установ. Не дивно, що сьогодні вищі навчальні заклади вважають за справу честі більше дізнатись про своє минуле, про історію установ, які були їхніми попередниками. Університети публікують ювілейні видання, підготовлені великими колективами упорядників.

Втім, як правило, саме історії навчальних закладів у таких виданнях відводиться роль такої собі більш чи менш розлогої передмови до докладного викладення сучасного стану університетів.

Відходячи від усталеної традиції, автори цього навчального посібника впродовж десяти років реалізовували амбітне завдання — підготувати п'ятитомну археографічну працю, присвячену саме минулому навчальних установ-попередниць сьогоднішнього Бердянського державного педагогічного університету, в стінах головного корпусу якого з 1876 р. діяла створена у 1872 р. чоловіча гімназія, у 1920 – 1932 рр. — педагогічні курси і педтехнікум, на базі якого у 1932 р. виник Бердянський державний інститут соціального виховання (згодом — педагогічний, учительський інститут), 2002 р. реорганізований вже в університет.

Логічним продовженням роботи із дослідження та популяризації минувшини навчального закладу стало створення музею історії БДПУ, який було відкрито у 2012 році з нагоди трьохі ювілеїв – 140-річчя Бердянської

Історія Бердянського державного педагогічного університету

чоловічої гімназії, 80-річчя інституту та 10-річчя університету.

І ось тепер маємо наступний крок на шляху популяризації знань про історію БДПУ – розроблений відповідний курс для бакалаврів всіх факультетів та інститутів університету.

Метою курсу є створення цілісного уявлення про історичний розвиток Бердянського державного педагогічного університету та навчальних-установ – його попередників, починаючи з часів утворення Бердянської чоловічої гімназії і до сьогодні, а також виховання в студентах поваги до своєї alma mater, до історичних традицій університету.

Завдання курсу:

- поглиблення знань студентів з історії України та історії педагогіки та випрацювання у студентів власного творчого підходу до наукової та педагогічної діяльності на основі виконання індивідуальних завдань і вивчення передового досвіду викладачів університету;
- формування історичного мислення на прикладі історії становлення та розвитку Бердянського державного педагогічного університету;
- розвиток історичної свідомості, критичного осмислення минулого, розуміння завдань, що стоять перед навчальним закладом та державою;
- розвиток системного мислення з поглядом на історію закладу світи крізь призму взаємообумовленої єдності історико-антропологічного, соціокультурного та культурно-історичного підходів;
- розкриття кращих здобутків історичного та педагогічного досвіду університету та вироблення у студентів умінь застосовувати їх у своїй майбутній професійній діяльності;
- осмислення завдань та можливостей студентів у

сучасному освітньому просторі;

- забезпечення студентам більш комфортних умов вписування в студентську «сім'ю» навчального закладу;
- підготовка студентів до свідомої активної участі у житті університету, усвідомлення його ролі в українському освітньому просторі;
- інтеграція набутих знань у педагогічну освіту та практику.

Курс розрахований на 2 кредити, 72 години, включно із 16 годинами лекцій і 20 годинами семінарських занять. Форма підсумкового контролю – залік.

Пропонований навчальний посібник включає тематичний план, тексти лекцій, плани семінарських занять із темами рефератів та завданнями для індивідуальної роботи, питання для самостійного вивчення, питання до заліку, список основних джерел і літератури з курсу, список рекомендованих джерел і літератури по темах. До навчального посібника додається диск із авторським п'ятитомником «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету» та науково-популярним фільмом ЗДТРК «Бердянська чоловіча гімназія».

*Історія Бердянського державного педагогічного
університету*
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

ТЕМА 1.
БЕРДЯНСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ
(1872 – 1920 РОКИ)

Лекції 1-2. Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1920 роки)

- 1. Утворення гімназії та спорудження її будівлі.*
- 2. Постаті директорів Бердянської чоловічої гімназії.*
- 3. Гімназійний храм та його священики.*
- 4. Видатні вихованці гімназії.*
- 5. Організація навчального процесу і найважливіші події історії гімназії 1872-1920 рр.*

Семінарське заняття 1.
Витоки Бердянської чоловічої гімназії

План

1. Освітня реформа як складова «Великих реформ» в Російській імперії.
2. Мережа навчальних закладів Бердянська другої половини 1860-х – початку 1870-х рр.
3. Бердянське повітове училище як попередник чоловічої гімназії.
4. Плани влаштування в Бердянську прогімназії, а згодом – гімназії.

Семінарське заняття 2.
Будівля Бердянської чоловічої гімназії

План

1. Ініціювання зведення споруди Бердянської чоловічої гімназії та специфіка процесу її будівництва.

2. Фінансові проблеми спорудження та утримання будівлі гімназії.
3. Урочистості з нагоди відкриття гімназійної будівлі.
4. Архітектурні особливості будівлі. Ремонти, перепланування споруди та зміни спеціалізації її приміщень.
5. Будівля колишньої чоловічої гімназії – єдина в Бердянську архітектурна пам'ятка національного значення.

ТЕМА 2.
БЕРДЯНСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ТА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ТЕХНІКУМ
(1920 – 1932 РОКИ)

Лекції 3-4. Бердянські педагогічні курси та
педагогічний технікум
(1920 – 1932 роки)

1. Історичні умови створення та існування Бердянських педагогічних курсів і педагогічного технікуму.
2. Викладачі та керівництво Бердянських педагогічних курсів.
3. Організація навчального процесу Бердянських педагогічних курсів.
4. Реорганізація Бердянських педагогічних курсів у педагогічний технікум. Основні аспекти діяльності педагогічного технікуму.
5. Персоналії керівників Бердянського педагогічного технікуму. Викладачі навчального закладу.
6. Стан матеріально-технічної бази, умови навчання і проживання студентів.
7. Реорганізації педагогічного технікуму першої половини 1930-х рр.

*Історія Бердянського державного педагогічного
університету*

Семінарське заняття 3.

**Виховна робота в Бердянських педагогічних курсах та
педагогічному технікумі в умовах НЕПу та
становлення тоталітарної системи**

План

1. Специфіка організації виховної роботи в 1920-х – на початку 1930-х рр.
2. Антирелігійна пропаганда в бердянських педагогічних навчальних закладах.
3. Особливості українізації в навчальному закладі у 1920-х рр.
4. Характер діяльності профбюро, органів студентського самоврядування, комсомольської і партійної організацій.
5. Виховна робота як складова діяльності гуртків.

ТЕМА 3.

**БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ
СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ. ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ. УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ
(1932 – 1953)**

**Лекції 5-6. Бердянський державний інститут
соціального виховання. Педагогічний інститут.
Учительський інститут (1932 – 1953)**

1. Реорганізації вищого навчального закладу в 1930-х рр.
2. Накази директорів як своєрідний літопис історії ВНЗ.
3. Керівники та викладачі навчального закладу довоєнного періоду.
4. Інститут наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр.: від присвоєння імені П.Д. Осипенко до початку військового лихоліття.

5. Навчальний заклад, його викладачі та студенти у 1941-1943 рр.
6. Налагодження діяльності інституту після повернення з евакуації.
7. Осипенківський учительський інститут у повоєнний період.

Семінарське заняття 4.

Бердянський державний інститут соціального виховання, педагогічний інститут, учительський інститут в умовах сталінського тоталітарного режиму

План

1. Віддзеркалення в інститутських документах макроісторичних процесів, що мали місце в 30-х – на початку 50-х роках ХХ століття (подій колективізації та індустріалізації перших п'ятирічок, голодоморів 1932 – 1933 і 1946 – 1947 років, сталінських репресій, приєднання Західної України до СРСР, війни 1941 – 1945 років, післявоєнної відбудови, початку «холодної війни», повоєнних змін у розстановці сил на міжнародній арені, суперечливих процесів культурного життя країни).
2. Репресії проти викладачів, співробітників і студентів часів «Великого терору».
3. Специфіка відзначення в інституті державних свят у різні роки.
4. Військова підготовка студентів. Навчальний заклад в горнилі війни.
5. Інститут і «культ особи Сталіна».

ТЕМА 4.

БЕРДЯНСЬКИЙ (ОСИПЕНКІВСЬКИЙ) ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ (1953 – 2002 РОКИ)

***Історія Бердянського державного педагогічного
університету***

**Лекції 7-8. Бердянський (Осипенківський) державний
педагогічний інститут (1953 – 2002 роки)**

1. Утворення Осипенківського державного педагогічного інституту імені Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко.
2. Викладачі педагогічного інституту.
3. Директори (ректори) інституту.
4. Накази директорів як літопис життя педагогічного інституту.
5. Специфіка міжнародних зв'язків інституту.
6. Культурно-масова робота у ВНЗ.
7. Розвиток фізичної культури і спорту.
8. Розбудова матеріально-технічної бази навчального закладу.

Семінарське заняття 5.

**Історія факультетів державного педагогічного
інституту (1953 – 2002 роки)**

План

1. Природничий факультет.
2. Фізико-математичний факультет.
3. Факультет педагогіки та (методики) початкової освіти (факультет початкових класів, факультет підготовки вчителів початкових класів).
4. Загальнонауковий факультет.
5. Факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці (факультет загальнотехнічних дисциплін, факультет трудового та економічного навчання, індустріально-економічний факультет).
6. Факультет дошкільного виховання.
7. Філолого-педагогічний факультет (факультет української та слов'янської філології, філологічний факультет).

Семінарське заняття 6.

**Бердянський державний педагогічний інститут в роки
«перебудови» (1985 – 1991)**

План

1. Нові тенденції та явища в житті інституту в контексті «перебудови».
2. Зміни в складі факультетів і кафедр інституту.
3. Зміни в керівництві інституту і факультетів.
4. «Перебудова навчально-виховного процесу».

ТЕМА 5.

**БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
(З 2002 РОКУ)**

Семінарське заняття 7.

**Напрямки діяльності та основні тенденції розвитку
Бердянського державного педагогічного університету з
2002 р. до сьогодні**

План

1. Керівництво університету.
2. Навчально-методична робота.
3. Науково-дослідна діяльність.
4. Міжнародні зв'язки.
5. Виховна робота.
6. Матеріально-технічна база та господарська діяльність.
7. Профспілкове життя.
8. Діяльність студклубу.

Семінарське заняття 8.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

Історія факультетів та інститутів з часів створення Бердянського державного педагогічного університету¹

План

1. Інститут філології та соціальних комунікацій.
2. Факультет фізичного виховання.
3. Факультет комп'ютерних та енергозберігаючих технологій.
4. Факультет фізико-математичної і технологічної освіти.
5. Соціально-гуманітарний факультет.
6. Інститут психолого-педагогічної освіти та мистецтв.
7. Інститут соціально-педагогічної та корекційної освіти.
8. Факультет економіки та управління.

Семінарське заняття 9.

Історія факультету (інституту) після 2002 року²

План

1. Зміни назви факультету (інституту), складу його керівництва та кафедр.
2. Зміни переліку спеціальностей та спеціалізацій. Навчальна робота.
3. Науковий потенціал та міжнародна діяльність.
4. Студентське життя факультету (інституту).

Семінарське заняття 10.

Музей історії БДПУ³

План

1. Історія створення музею. Його урочисте відкриття.

¹ Назви пунктів плану семінарського заняття можуть корегуватись з метою приведення у відповідність із назвами факультетів (інститутів), які є актуальними на час вивчення курсу.

² Тема стосується історії виключно того факультету (інституту), на якому проводиться це семінарське заняття.

³ Проведення семінарського заняття передбачається безпосередньо в приміщенні музею.

2. Концепція музею та його функції.
3. Принципи побудови експозиції.
4. Найцінніші експонати музею.
5. Віртуальний музей.

*Історія Бердянського державного педагогічного
університету*
КУРС ЛЕКЦІЙ

Лекції 1-2. Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1920 роки)

- 1. Утворення гімназії та спорудження її будівлі.*
- 2. Постаті директорів Бердянської чоловічої гімназії.*
- 3. Гімназійний храм та його священики.*
- 4. Видатні вихованці гімназії.*
- 5. Організація навчального процесу і найважливіші події історії гімназії 1872-1920 рр.*

1. Бердянський державний педагогічний університет веде свою історію від Бердянської чоловічої гімназії, яка була відкрита 8 вересня 1872 року. 19 серпня 1876 року гостинно відчинила свої двері спеціально новозведена для гімназії будівля, що сьогодні є головним корпусом БДПУ.

Бердянська чоловіча гімназія — один із перших навчальних закладів, які із дня заснування діяли за новими Статутом і Штатами гімназій та прогімназій, що були затверджені в липні 1871 року. «Статут...» знаменував собою втілення в життя проєктів Міністра народної освіти Дмитра Толстого щодо зміни освітньої системи, сформованої в результаті прийняття прогресивного для свого часу Статуту 1864 року. Згідно з цими проєктами лише класичні гімназії мали давати право вступу до університетів, тоді як реальні гімназії такого права позбавлялись.

Зазначимо, що згідно зі «Статутом...» відкриття гімназій у повітових містах (яким тоді був Бердянськ) не розглядалось як обов'язкове. Для того, аби документ виконувався, було достатньо існування однієї гімназії на губернію. Розпорядженням Міністра народної освіти гімназії та прогімназії мали влаштовуватись там, «де за

чисельністю та потребами народонаселення вони визнані будуть потрібними». Тому дозволялося мати в одному місті кілька гімназій. Бердянськ якраз і став одним із таких населених пунктів. «Статут...» не визначав однозначно і джерело, з якого мали фінансуватись навчальні заклади. Згідно з параграфом сьомим останні утримувались або за рахунок уряду, або із коштів громад, станів та приватних осіб. Бердянськ і в цьому плані став взірцем для багатьох інших міст, адже саме з його коштів покривалась більша частина витрат, пов'язаних з чоловічою гімназією (крім величезної суми, витраченої на будівництво гімназійного корпусу, місто і земство щорічно виділяли відповідно 14 860 та 3 800 карбованців на утримання закладу, в той час як із державного бюджету надавалось лише 4 600 карбованців). Не дивно, що і самі бердянці, і високі посадовці, які відвідували місто, неодноразово підкреслювали, що чоловіча гімназія зобов'язана своїм існуванням місцевій громаді та земству.

Рушійною силою проекту зведення в повітовому Бердянську гімназії став міський голова К.П. Константинов.

Константинов Костянтин Пантелеймонович — потомствений почесний громадянин міста Бердянська, купець 2-ї гільдії. 30.11.1862 р. обраний міським головою, але результати виборів були опротестовані. На перевиборах зазнав поразки. Наприкінці 1863 р. обраний словесним суддею. Як міський голова став одним з ініціаторів відкриття в Бердянську чоловічої гімназії; багато зробив для зведення будівлі цього навчального закладу, для облаштування в місті двох народних училищ, безкоштовного народного училища для дівчат, поліпшення роботи жіночої прогімназії, членом попечительної ради якої він був. Відкрив міський громадський банк. Перевів у власність міста театр, побудований попереднім міським

головою купцем М.С. Кобозєвим. Облаштував будівлю для пожежної команди. Активно займався питанням про підведення до Бердянська залізниці, хоча й не домогся позитивного рішення. Запровадив прибуткову для Бердянська практику будівництва за рахунок міського бюджету торгових крамниць і здачі їх в оренду з торгів. Займався добродійністю. Наприкінці 1874 р. у зв'язку із хворобою подав прохання про відставку з посади міського голови. У 1869 – 1874 рр. як гласний від м. Бердянська брав участь у сесіях повітових земських зборів.

Бердянська громада і земство вирішили: якщо будувати, то будувати так, аби гімназійна споруда була кращою серед будівель гімназій усього Одеського навчального округу. А територія, підлегла йому, розкинулась від Кишинєва до Ростова-на-Дону, тобто від теперішньої Молдови через весь південь України і до земель Південного федерального округу Росії!

Був спеціально замовлений і затверджений оригінальний план, розроблений інженер-капітаном К. Єльським, запрошені кращі підрядники. Застосовувались передові на той час технології та матеріали, включаючи широке використання цементу. З метою створення якомога комфортніших умов для навчання кошторис проекту кілька разів переглядався у бік збільшення. Зокрема, вже коли роботи по зведенню стін велись повним ходом, було вирішено підняти їх ще на кілька десятків сантиметрів, щоб збільшити кількість кубічних метрів повітря, що припадає на одного учня. Як результат, маємо такі стелі, що висота одного поверху гімназійної споруди є не меншою, аніж сумарна висота двох поверхів сучасних будинків.

Згідно з проектом споруда розрахована на 500 гімназистів, повинна була мати не менше 14 класів, коридори площею близько 200 кв. сажнів, церкву, парадну

зі сходами, гімнастичний зал, актову залу, бібліотеку, зал для малювання, фізичний кабінет, квартири директора і наставників, кімнати для правління, служб, водокачку тощо — загалом 50 приміщень⁴.

Деякі подробиці будівництва Бердянської гімназії зафіксував у своїх щоденниках славнозвісний „бердянський літописець”, титулярний радник В.К. Крижанівський. Людина, ім'я якого тісно пов'язане з гімназією, яка на власні кошти встановила стипендію для бідних гімназистів, а свій сад заповідала гімназії. Але зовсім не в цьому полягає головне значення персони Крижанівського. Головне — саме його щоденники⁵. Адже ті, хто звертається до історії Бердянська, черпають інформацію з них, бо ці записи тривалий час були чи не єдиним доступним у Бердянську більш-менш цілісним джерельним комплексом з історії міста в ХІХ ст.

Крижанівський Василь Костянтинович (1808 – 24.07.1883) — дворянин, «бердянський літописець». Народився в Гадяцькому повіті Полтавської губернії. Закінчивши в 1821 р. Роменське повітове училище, поступив на службу до Феодосійського комерційного суду, в 1822 г. — до Феодосійського повітового суду. З 1823 р. служив писарем, пізніше — помічником секретаря при Керченській портовій митниці. У 1828 р. переміщений до канцелярії Одеського градоначальника. У 1831 р. призначений до Департаменту Зовнішньої торгівлі. У 1833 р. призначений надзирателем Маріупольської митної застави. У 1836 р. в чині титулярного радника

⁴ Постановлення Бердянського уездного очередного Земського собрания созыва с 17 по 24 Сентября 1873 г. — Бердянск: типография Килиус и К., 1874. — С. 339-340.

⁵ Баханов К.А., Лыман И.И. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники. — Запорожье: Просвіта, 2002. — 218 с., ил.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

відряджений до Бердянська для відкриття митної застави. Тоді ж за його ініціативою в Бердянську засновано богадільню. 18.06.1840 р. за клопотанням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова переміщений на посаду надзирателя Бердянської митної застави. Став членом комісії зі спорудження соборної церкви. У 1842 р. призначений попечителем за приписанням у Бердянськ купців і міщан. 24.12.1846 р. за ініціативою М.С. Воронцова переміщений до Маріупольської митної застави надзирателем і знаходився на цій посаді до 1850 р. У 1851 р. повернувся до Бердянська. У 1853 р. звільнений зі служби. У січні 1856 р. призначений помічником письмоводителя Одеського сирітського суду, в лютому того ж року — письмоводителем Одеської лікарської управи. У 1857 р. звільнений зі служби за власним клопотанням. У 1859 р. призначений депутатом від дворян до Бердянської квартирної комісії. У наступному році призначений надзирателем Бердянського парафіяльного училища. З 1841 по 1883 р. опублікував у газеті «Одеський вісник» більше сотні статей про Бердянськ і був визнаний одним з найактивніших співробітників цієї газети за весь період її існування. Вів щоденники, частина яких збереглась і є одним із найцінніших документальних комплексів з історії Бердянська. Не маючи дітей, заповідав свій сад Бердянській чоловічій гімназії, а будинок — Павлівській богадільні. Щоденники В.К. Крижанівського були сховані у тайнику дерев'яного столу, придбаного нащадком відомого у Бердянську дворянського роду Туржанським, і були випадково знайдені, коли старий стіл зробився непридатним для використання. Туржанські віддали свою знахідку до бібліотеки Бердянського державного педагогічного інституту, за що їм було виплачено 200 карбованців. У бібліотеці щоденники зареєстровані 12

лютого 1959 р. Утім, ця дата вельми умовна, оскільки на записах є штамп 1947, 1953 рр. У 2001 р. ректор Бердянського державного педагогічного інституту передав щоденники В.К. Крижанівського за 1865, 1866 і 1870 рр. Бердянському краєзнавчому музею, а в 2002 р. щоденники В.К. Крижанівського були опубліковані науковцями БДПІ.

Для повітового Бердянська зведення гімназійної споруди було дійсно неабиякою подією. Будівля вражала мешканців як своїми розмірами (в одній із публікацій «Одеського вісника» зазначено, що в місті не було ні громадського, ні приватного будинку, який би міг умістити всіх бажаючих навчатись у гімназії), так і грошовою сумою, що витрачалась на неї. Епітети, яких заслужила гімназійна споруда в регіональній пресі, були досить різноманітними, починаючи від стриманого «досить капітальна будівля» до «будівля розкішна», «квітка нашого міста», «велична чоловіча гімназія», «зразкова будівля..., [яка] нагадує замок середньовічного стилю з баштами, барельєфами, зубчатими стінами і служить кращою прикрасою міста». До схвальних слів бердянців додався і голос Міністра народної освіти Д. Толстого, який під час огляду недобудованої споруди в серпні 1875 р. «знайшов її настільки красивою і задовільною», що дякував інженерові К. Єльському, який склав план будівлі й керував проведенням робіт. Нова споруда гімназії дійсно була гордістю міста. Напевно, багато бердянців були б готові підписатись під словами, сказаними директором Ф.Я. Вороним під час урочистостей з нагоди офіційного відкриття цієї споруди 3 лютого 1877 р.: «Це величний пам'ятник, поставлений старанням гарячих сердець. Він і в майбутні часи буде голосно казати про заслуги покоління тутешньої громади, яке діє нині. Нащадки цього покоління, більш освічені і багаті, будуть з повагою

згадувати про своїх батьків і дідів: «Ось ми, — скажуть вони, — краще навчені, ніж наші батьки і діди, ми багатші, ми матеріально і морально сильніші, наше життя гладкіше, рівніше і повніше. Кому ми цим зобов'язані? Тим, хто був у лабетах у нужди всякого роду!»⁶

2. За 48 років існування гімназії її директорами були Д.В. Коллович, Ф.Я. Вороний, М.С. Алаєв, І.Я. Сіг, С.Ф. Карапочинський, М.І. Бронницький, І.Д. Муретов, П.Ю. Мудрох, М.Р. Степанов, П.І. Вознесенський, К.Т. Калабановський.

Коллович (Колович) Дмитро В. — перший за хронологією директор Бердянської чоловічої гімназії (18.03.1872 – 10.06.1875 р.). 8.09.1872 р. виступив організатором урочистостей з нагоди відкриття гімназії. 31.12.1872 р. призначений членом Бердянської училищної ради. У 1872 р. одержав подяку попечителя Одеського навчального округу за участь у розвитку Бердянської жіночої прогімназії. У 1873 р. його віданню підпорядковані всі міські школи. 28.12.1873 р. у чині надвірного радника за відмінну і сумлінну службу нагороджений орденом Св. Анни. 31.07.1875 р. в Бердянській чоловічій гімназії відбулись урочистості з нагоди від'їзду Д.В. Колловича до Кишиніва, куди він призначений директором гімназії.

Вороний Феодосій Якович (1837 – березень 1910) — відомий педагог, громадський діяч, директор Бердянської чоловічої гімназії (10.08.1875 р. – липень 1881 р.). Народився в селі Журавці Лубенського повіту Полтавської губернії. Магістр російської словесності. Навчався в Полтавській гімназії і Київському університеті. Був викладачем Ніжинського ліцею (1864 – 1872 рр.). Пізніше призначений директором Кишинівської гімназії, звідки був

⁶ Недерица Е. Письмо в редакцию // Одесский Вестник. — № 50. — 6.ІІІ.1877. — С. 4.

переведений до Бердянська. За час директорства Ф.Я. Вороного добудована Бердянська чоловіча гімназія, відбувся перший випуск цього навчального закладу. Під керівництвом Ф.Я. Вороного виховувались учні, які згодом стали гордістю міста — В.А. Хавкін, Г.Ф. Вороний, П.П. Шмідт. Був відомий своїм лібералізмом. Обирався членом Бердянської міської думи. Після переведення до Прилуцької гімназії зберігся «капітал імені Ф.Я. Вороного», призначений для допомоги учням Бердянської гімназії. Як людина демократичних поглядів через конфлікт з керівництвом вийшов у відставку одразу по вилученні 25 років, на 50-му році життя. Перебуваючи у відставці, брав активну участь у роботі Прилуцького сільськогосподарського товариства. У рідному селі заснував школу. Батько Георгія Феодосійовича Вороного — відомого математика, професора, член-кореспондента Російської Академії Наук.

Алаєв Микола Степанович (1838 – ?) — директор Бердянської чоловічої гімназії (14.08.1881 р. – 5.07.1886 р.). Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті. На службі з 12.05.1863 р., у відомстві Міністерства народної освіти з 12.12.1867 р. Учитель історії та географії. На директорських посадах з 11.03.1876 р. 1.07.1875 р. отримав чин статського радника. У 1881 р. переміщений у Бердянськ з посади директора Катеринославської гімназії в чині статського радника, в якому залишався під час керівництва Бердянською гімназією. За директорства М.С. Алаєва в стінах Бердянської гімназії був проведений з'їзд народних учителів під головуванням відомого педагога, громадського діяча, публіциста М.О. Корфа. Нагороджений орденом Св. Станіслава 2 ступеня. 29.12.1882 р. нагороджений орденом Св. Анни 2 ступеня. 5.07.1886 р. переміщений до Кишинівської 2-ї гімназії, де також посів посаду директора.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

Сіг Іван Якович (1850 – ?) — директор Бердянської чоловічої гімназії (5.07.1886 – 26.06.1888 р.). Навчався в Цюрихському університеті. 14.02.1877 р. поступив на службу по відомству Міністерства народної освіти. Викладач грецької та латинської мов. Доктор філософії. 17.02.1885 р. призначений директором Кишинівської 2-ї гімназії. Зайняв посаду директора Бердянської гімназії в чині колезького радника, який одержав 10.08.1884 р. У 1887 р. одержав чин статського радника. Нововведеннями І.Я. Сіга стали влаштування в Бердянській гімназії літературних вечорів, диспутів, організація виїзних екскурсій учнів. За І.Я. Сіга Бердянська гімназія визнана другою серед усіх гімназій Одеського навчального округу. Нагороджений орденом Св. Станіслава 3 ступеня. 26.06.1888 р. переведений на посаду директора Павлоградської прогімназії.

Карапочинський Семен Федорович — директор Бердянської чоловічої гімназії (26.06.1888 р. – 19.09.1891 р.). Переведений до Бердянська з посади директора Павлоградської прогімназії в чині статського радника. З 30.07.1888 р. — голова педагогічної ради Бердянської жіночої гімназії. 20.08.1888 р. призначений на посаду члена від Міністерства народної освіти до Бердянської повітової училищної ради. За директорства С.Ф. Карапочинського до Бердянської чоловічої гімназії був прийнятий на посаду учителя давніх мов письменник і композитор П.І. Ніцинський, який пропрацював під керівництвом Семена Федоровича впродовж двох років. З Бердянська статський радник С.Ф. Карапочинський переведений на посаду директора Сімферопольської гімназії.

Бронницький Микола Іванович — директор Бердянської чоловічої гімназії (19.09.1891 – листопад 1893 р.). Переведений до Бердянська з посади директора

Маріупольської гімназії в чині статського радника. З 22.10.1891 р. був головою педагогічної ради Бердянської жіночої гімназії. 2.01.1892 р. призначений на посаду члена від Міністерства народної освіти в Бердянську повітову училищну раду. Через важку невиліковну хворобу подав прохання про відставку. Помер, обіймаючи посаду директора Бердянської гімназії в чині статського радника й прослуживши по відомству Міністерства народної освіти більше 21 року. 30.12.1893 р. виключений зі списків чиновників Міністерства народної освіти.

Муретов Іван Дмитрович — директор Бердянської чоловічої гімназії (2.03.1894 – 1.07.1899 р.). Закінчив Санкт-Петербурзький історико-філологічний інститут із правами кандидата. 3.06.1879 р. поступив на службу по відомству Міністерства народної освіти. Працював викладачем російської мови Ялтинської прогімназії. 28.12.1890 р. нагороджений орденом Св. Анни 3 ступеня. 3.06.1891 р. одержав чин статського радника, у якому перебував під час керівництва Бердянською гімназією. З 5.04.1894 р. по 10.08.1898 р. виконував обов'язки голови педагогічної ради Бердянської жіночої гімназії. З 25.04.1894 р. по 4.03.1900 р. — член Бердянської повітової училищної ради. 16.07.1894 р. І.Д. Муретову тимчасово доручено керування Бердянською інспекцією народних училищ. У 1899 р. переведений на посаду директора Омської гімназії. Основні праці І.Д. Муретова: Правила російського правопису. (Для довідок і повторення). — Одеса, 1881; Двадцятип'ятиліття Бердянської чоловічої гімназії (1872 – 1897). Коротка історична записка. — Бердянськ: тип. Г.А. Едігера, 1897.

Мудрох Павло Юрійович — директор Бердянської чоловічої гімназії (1.07.1899 – серпень 1905 р.). З 1.08.1876 р. у службі й відомстві Міністерства народної освіти. 1.08.1888 р. одержав чин статського радника.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

Переміщений до Бердянська в 1899 р. з посади директора Омської гімназії. З 1.01.1900 року — голова педагогічної ради Бердянської жіночої гімназії. Характеризувався як скромна і ділова людина. У 1901 і 1903 р. П. Ю. Мудроху продовжувався термін служби. Звільнений на пенсію 1.08.1905 р. за вислугою років. 26.12.1905 р. за 29-річну службу П.Ю. Мудроху призначена спеціальна пенсія. 1.01.1906 р. переведений за відзнаки зі статських у дійсні статські радники. Нагороджений орденами Св. Анни 2 і 3 ступенів, Св. Станіслава 2 і 3 ступенів, орденом Св. Володимира 4 ступеня й медаллю на згадку царювання імператора Олександра III.

Степанов Михайло Романович (25.08.1861 – ?) — директор Бердянської чоловічої гімназії (13.08.1905 – 1.08.1910 р.). Народився в сім'ї лікаря. Математик. З 15.06.1888 р. перебував на службі по відомству Міністерства народної освіти. У 1900 р. вже мав чин статського радника. З 9.09.1906 р. виконував обов'язки голови педагогічної ради Бердянської гімназії. Прослужив на посаді директора Бердянської гімназії 5 років, переведений на таку ж посаду в Павлоградську гімназію. У 1912 р. перебував уже на посаді директора Бахмутського реального училища. Нагороджений орденами Св. Станіслава 2 і 3 ступеня, Св. Анни 2 і 3 ступеня.

Вознесенський Павло Іванович — директор Бердянської чоловічої гімназії (з 28.09.1910 р.). Викладач класичних мов і славістики. Статський радник. З 10.05.1893 р. перебував на службі по відомству Міністерства народної освіти. З 10.05.1905 р. перебував на директорській посаді. У Бердянській гімназії прослужив недовго й уже через кілька місяців директором навчального закладу замість нього був призначений статський радник Костянтин Титович Калабановський.

Калабановський Костянтин Титович — директор Бердянської чоловічої гімназії (з 22 листопада 1910 р. – 1920 р.). Славист, викладач російської мови. З 24.10.1883 р. перебував на службі по відомству Міністерства народної освіти. 6.02.1893 р. одержав чин статського радника. У 1914 р. виконував обов'язки голови комісії начальників середніх навчальних закладів м. Бердянська. 5.08 й 20.09.1917 р. Бердянська міська дума під тиском більшовиків визнала небажаним перебування К.Т. Калабановського на посаді й запропонувала йому залишити службу. Незважаючи на це, він залишався директором Бердянської чоловічої гімназії й у 1918, і в 1919 р. 7.11.1918 р. Комісаріат зі справ Одеського навчального округу доручив директорові К.Т. Калабановському викладання в 1918–1919 навчальному році нововведених у Бердянській гімназії уроків історії України. Нагороджений орденами Св. Станіслава 2 і 3 ступенів, Св. Анни 2 і 3 ступенів, Св. Володимира 4 ступеня, медалями на згадку царювання імператора Олександра III й на згадку 25-річчя церковнопарафіяльних шкіл.

Серед інших викладачів і співробітників, які залишили помітний слід в історії бердянської чоловічої гімназії, згадаймо П.І. Ніщинського, Ж.І. Гольдштейна, М.С. Буковського, Д.М. Мухіна.

Ніщинський Петро Іванович (літ. псевдонім *Петро Байда*; 9(21).9.1932 – 4(16).3.1896) — відомий український композитор, поет-перекладач. Народився у с.Неменка (тепер Іллінецького району Вінницької області). Навчався в Київській духовній семінарії. У 1856 закінчив Афінський університет, здобув ступінь магістра наук. Викладав російську і грецьку мови в навчальних закладах Петербурга, Одеси, Ананьєва. Останнім місцем служби стала Бердянська чоловіча гімназія, де П.І.Ніщинський

Історія Бердянського державного педагогічного університету

викладав грецьку мову в 1888 – 1890 рр. Автор музичних творів «Закувала та сива зозуля», «Вечорниці», «Ой гук, мати, гук», «Козак Софрон», перекладів «Одисеї» та «Гіади» Гомера на українську, «Слова о полку Ігоревім» на старогрецьку мову. Автор підручника з грецької граматики та розвідок про грецьку музику. Підтримував зв'язки з відомими українськими культурними і громадськими діячами М. Лисенком, М. Кропивницьким, І. Карпенком-Карим, П. Сакаганським, А. Желябовим та ін.

Гольдштейн Жером Ілліч (13.08.1844 – 15.04.1928) — відомий бердянський лікар. Закінчив Київський університет. У 1871 р. поступив на службу. Виконував обов'язки лікаря в Бердянській жіночій гімназії. З 9.10.1876 р. служив у Бердянській чоловічій гімназії. 15.02.1882 р. отримав чин колезького радника. У 1898 р. за клопотанням ненадовго звільнений з обох гімназій. Невдовзі знов став лікарем Бердянської чоловічої гімназії. 27.03.1901 р. Ж.І. Гольдштейну призначена пенсія на підставі вислуги 30 років з наданням права продовжувати лікарську службу в гімназії. З 1906 р. викладав уроки гігієни. У 1915 р. запрошений на посаду санітарного попечителя по м. Бердянську. У 1916 р. серед співробітників гімназії вже не значився. Продовжував лікарську діяльність у Бердянську. Автор ряду статей у журналі «Медичний огляд». Нагороджений 21.12.1874 р. орденом Св. Станіслава 3 ступеня, 3.02.1887 р. орденом Св. Анни 3 ступеня, 22.09.1907 р. орденом Св. Володимира 4 ступеня, 22.08.1912 р. знаком бездоганної служби; крім того, знаком Червоного Хреста і медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III.

Буковський Микола Степанович (1843 – 20.11.1910 р.) — відомий педагог, заслужений викладач Бердянської чоловічої гімназії. Закінчив Київський університет зі

ступенем кандидата. З 23.12.1867 перебував на службі по духовному відомству. У 1878 р. поступив на службу по відомству Міністерства народної освіти й у Бердянську чоловічу гімназію. Учитель математики й фізики. У 1889 р. виконував обов'язки помічника повітового предводителя дворянства з нагляду за народними школами Бердянського повіту. З 1890 р. — статський радник. У 1892 р. виконував обов'язки керуючого гімназією. Викладав на курсах садівництва, городництва, виноградарства й бджільництва, влаштованих при Преславській учительській семінарії, ознайомлюючи курсистів з найбільш раціональними прийомами бджільництва. Вів уроки в Бердянській жіночій гімназії. 1.07.1908 р. вийшов у відставку з вислугою 30 років. 1.09.1908 р. призначений діловодом гімназії. Нагороджений орденом Св. Станіслава 2 і 3 ступенів, орденом Св. Анни 3 ступеня, медаллю на згадку царювання імператора Олександра III.

Мухін Дмитро Миколайович (24.03.1874 – ?) — інспектор народних училищ Бердянського району. Народився в родині титулярного радника. 10.06.1896 р. закінчив С.-Петербурзький історико-філологічний інститут. 1.09.1896 р. призначений учителем грецької мови в Бердянську чоловічу гімназію. Перебував на цій посаді по 1.12.1902 р. У 1900 р. обраний бібліотекарем учнівської бібліотеки. 1.12.1902 р. призначений виконуючим обов'язки інспектора народних училищ Бердянського району. 4.12.1903 р. затверджений на цій посаді. З 1.09.1904 р. — колезький радник. У червні 1910 р. було зроблене подання попечителю Одеського навчального округу про підвищення Д.М. Мухіна по службі й призначення його директором однієї із учительських семінарій. Нагороджений 1.01.1902 р. орденом Св. Станіслава 3 ступеня, 17.03.1906 р. знаком Червоного Хреста, 1.01.1907 р. орденом Св. Анни 3 ступеня,

25.10.1907 р. медаллю Червоного Хреста в пам'ять про участь в діяльності товариства Червоного Хреста під час російсько-японської війни.

3. Кілька слів слід сказати про Олександро-Невську церкву, влаштовану при Бердянській чоловічій гімназії. Саме її освячення 3 лютого 1877 р. протоієреєм Щербаковим знаменувало офіційне відкриття новозбудованого корпусу навчального закладу (нині про цю подію нагадує меморіальна дошка в холі головного корпусу БДПУ). Храм став місцем, яке відвідували не лише гімназисти, а й інші православні городяни, а також поважні гості Бердянська. Зокрема, на обідні 30 серпня 1877 р. був присутній Таврійський цивільний губернатор. У хресному ході з нагоди освячення церкви взяли участь більше тисячі городян, не рахуючи міського керівництва і повного складу викладачів та гімназистів (і це при тому, що загальна кількість населення міста приблизно складала 12000 осіб). Про значення гімназійної церкви свідчить і той факт, що вона згадується в 4 з 7 статей, які стосуються навчального закладу і були надруковані в «Одеському віснику» впродовж 1877 – 1879 рр., тобто перших трьох років існування цього храму. Церква парафії не мала, вміщувала 500 осіб. Мала іконостас роботи петербурзького художника Постемпського.

Серед духовних осіб, які служили при гімназійній церкві та викладали Закон Божий, найбільш помітними були С.Ф. Покровський, П. Тихвінський, О.О. Кравченко, В.Д. Волковський, О.В. Лукін.

Покровський Сергій Федорович (1882 – ?) — священик, кандидат богослов'я, законовчитель Бердянських гімназій. Народився в родині священика Нижегородської губернії. По закінченні в 1898 р. Казанської духовної академії призначений учителем у Нижегородське духовне училище. У 1899 р. переміщений на посаду помічника інспектора в

Архангельську духовну семінарію. З лютого 1901 р. — законовчитель Бердянської чоловічої гімназії. Паралельно із цим викладав уроки Закону Божого в Бердянській жіночій гімназії. Рукоприкладений у сан священика до Олександро-Невської церкви Бердянської чоловічої гімназії. 21.06.1904 р. нагороджений скуфією.

Тихвінський Павло (28.10.1859 – ?) — протоієрей, настоятель Богоявленської церкви м. Бердянська. Народився в селі Щира Орловської губернії в родині диякона. В 1881 р. закінчив Орловську духовну семінарію. В 1882 р. після складання іспиту в Київській духовній академії призначений у Чаплинку Таращанського повіту псаломщиком і вчителем, а після цього приватним місіонером для роботи зі штундистами. В 1883 р. рукоприкладений у священики до Троїцької церкви села Кривчунки Таращанського повіту. У 1890 р. переміщений у Київ на вакансію другого священика при Покровському жіночому монастирі. У 1891 р. з ініціативи єпархіального архієрея направлений місіонером до м. Богуслав Київського повіту. Призначений законовчителем при 2-му Богуславському народному училищі, завідувачем і законовчителем Богуславської жіночої церковнопарафіяльної школи. В 1899 р. призначений завідувачем і законовчителем Євпаторійської жіночої церковнопарафіяльної школи, завідувачем і законовчителем Попівської школи грамоти Євпаторійського повіту. У 1899 – 1902 рр. — депутат від духівництва при Євпаторійській міській думі. У 1901 – 1902 рр. — голова будівельного комітету зі спорудження соборного храму м. Євпаторії. У 1899 – 1907 рр. — завідувач Євпаторійською 2-х класною церковнопарафіяльною школою, голова Євпаторійського відділення Таврійської єпархіальної училищної ради. З 1899 р. — член Таврійської єпархіальної училищної ради,

**Історія Бердянського державного педагогічного
університету**

член-кандидат ради Сімферопольського Олександро-Невського братства, благочинний церков Євпаторійського округу. Був депутатом від духівництва Євпаторійського повіту на декількох єпархіальних з'їздах. З 1.09.1908 р. по 20.09.1910 р. — законовчитель Бердянських начальних народних училищ. З 1909 р. — голова попечительства при Богоявленській церкві м. Бердянська. З вересня 1910 р. по 30.11.1911 р. — законовчитель Бердянського 4-х класного міського училища. З 11.10.1910 р. — законовчитель молодших класів Бердянської чоловічої гімназії. З 1.11.1911 р. — законовчитель другої міської Бердянської жіночої гімназії. Нагороджений набедреником, скуфією, камилавкою, Хрестом від Синоду, срібною медаллю на згадку царювання імператора Олександра III, орденом Св. Анни 3 ступеня.

Кравченко Опанас Опанасович (1870 – ?) — священик, настоятель Бердянської Петро-Павлівської церкви. Народився в сім'ї псаломщика. По закінченні Чернігівської духовної семінарії в 1894 р. рукопокладений у диякона, а потім у священика до Покровської церкви с. Янівки, Чернігівської губернії й повіту. З 1894 по 1898 р. виконував обов'язки законовчителя початкової народної школи с. Янівки. У 1898 р. переміщений до Петровської церкви Сімферопольського тюремного замка. Із цього ж року виконував обов'язки законовчителя Сімферопольської приватної гімназії. 1898 – 1909 рр. — завідувач і законовчитель школи грамоти при Сімферопольському тюремному замку. 1899 – 1900 р. — скарбник, член Таврійського єпархіального попечительства, член комітету з будівлі лікарні при Єпархіальному жіночому училищі. З 1900 по 1908 р. — законовчитель педагогічних курсів для підготовки народних учителів у Сімферопольському міському 5-ти класному училищі. 5.12.1909 р. переміщений до Петро-Павлівської церкви

м. Бердянська, призначений завідувачем і законовчителем церковнопарафіяльної школи при цьому храмі. У 1910 р. призначений депутатом-екзаменатором у всіх середніх навчальних закладах м. Бердянська, виконувачем обов'язки законовчителя в старших класах Бердянської чоловічої гімназії. У 1911 р. — депутат-екзаменатор у Бердянському початковому училищі. З 1.11.1911 р. призначений законовчителем у нижчих класах Бердянської жіночої гімназії, заснованої Саханьовою. Нагороджений набедреником, скуфією, камилавкою, медалями на згадку царювання імператора Олександра III, на згадку 25-річчя церковнопарафіяльних шкіл і за участь у Всеросійському перепису населення 1897 року.

Волковський Володимир Дмитрович (28.08.1858 – ?) — протоієрей, законовчитель Бердянської чоловічої гімназії. Народився в родині диякона. У 1882 р. закінчив Казанську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я. У 1882 – 1887 рр. — викладач латинської мови в Камишинському духовному училищі. У 1886 р. рукопокладений у священника до тюремної церкви м. Камишина. Виконував обов'язки помічника доглядача цієї церкви. У 1884 – 1887 рр. виконував обов'язки законовчителя Камишинського реального училища. У 1887 р. переміщений до церкви м. Саратова. У 1888 – 1897 рр. — член Саратовського повітового відділення єпархіальної училищної ради. У 1890 – 1897 рр. — член Саратовського єпархіального цензурного комітету. 1890 – 1893 рр. — член правління Саратовської духовної семінарії. З 1893 р. — законовчитель Саратовської гімназії, Саратовського 3-х класного училища. У 1896 р. призначений благочинним. У 1897 р. переведений на посаду протоієрея м. Царицина, призначений благочинним церков м. Царицина, відділення Балашовського жіночого монастиря й I округу Царицинського повіту та головою

Царицинського відділення єпархіальної училищної ради. У цьому ж році зведений у сан протоієрея. У 1904 р. переведений на місце протоієрея Вознесенського собору й благочинного церков м. Камішина. З 1905 р. викладав у Камішинській жіночій гімназії. 1.11.1910 р. переміщений на посаду законовчителя в Бердянську чоловічу гімназію. 15.12.1910 р. призначений настоятелем Олександро-Невської церкви при Бердянській гімназії. 10.02.1911 р. призначений членом Таврійського єпархіального цензурного комітету. У 1913 р. — делегат, заступник голови Таврійського єпархіального з'їзду законовчителів світських середніх навчальних закладів. 1.08.1914 р. переміщений з Бердянської у Керченську Олександрівську гімназію. Нагороджений набедреником, скуфією, камілавкою, наперсним хрестом, орденом Св. Анни 3 ступеня, срібними медалями на згадку царювання імператора Олександра III й на згадку 25-річчя церковнопарафіяльних шкіл.

Лукін Олександр Васильович (1.03.1876 – 1919 (?)) — протоієрей, настоятель Бердянського Вознесенського собору. У 1897 р., по закінченні Оренбурзької духовної семінарії, призначений учителем Челябінського духовного училища. У 1902 р. звільнений у зв'язку зі вступом до Казанської духовної академії. По закінченні академії в 1906 р. зі ступенем кандидата богослов'я призначений на посаду законовчителя Феодосійського вчительського інституту. У 1907 р. рукопокладений у сан священника й переміщений на посаду викладача Священного Писання й давньоєврейської мови до Таврійської духовної семінарії. Призначений членом розпорядчих зборів правління семінарії від викладачів. Обраний діловодом попечительства при Трьохсвятительській церкві Таврійської духовної семінарії. В 1908 р. призначений законовчителем Таврійського єпархіального училища й

членом-скарбником єпархіальної училищної ради. 20.12.1908 р. призначений членом Таврійського єпархіального цензурного комітету. 4.07.1909 р. призначений секретарем єпархіального попечительства про бідних духовного звання. 12.06.1910 р. призначений настоятелем Вознесенського собору м. Бердянська. 24.06.1910 р. одержав сан протоієрея. 24.07.1910 р. призначений законовчителем Бердянської гімназії. У серпні 1910 р. призначений членом Бердянського повітової училищної ради від єпархіального відомства. З 1910 р. — постійний член Бердянського відділення єпархіальної училищної ради. З 1911 р. — голова цієї ради, член комітету попечительства про народну тверезість і член ревізійної комісії цього комітету. З 1912 р. — благодійний. У 1913 р. — делегат Таврійського єпархіального з'їзду законотелів світських середніх навчальних закладів. Гласний від духовного відомства Бердянської міської думи декількох скликань. Нагороджений 2.08.1906 р. набедреником, 19.10.1908 р. скуфією. За неперевіреними даними, після арешту в 1919 р. розстріляний.

Старостою ж гімназійної церкви свого часу був П.П. Шмідт.

Шмідт Петро Петрович (2-й) (1828 – 19.12.1888) — бердянський начальник міста й порту (1876 – 1886 рр.). Батько лейтенанта П.П. Шмідта (3-го), одного з керівників Севастопольського повстання 1905 р. Народився в родині потомствених дворян і морських офіцерів. Його батько — капітан 1-го рангу Петро Петрович Шмідт (1-й) був засновником цієї «морської династії». Після закінчення Морського корпусу П.П. Шмідт (2-й) проходив службу на лінійних кораблях і фрегатах Балтійського і Чорноморського флотів. З 13.09.1854 р. по 21.05.1855 р. — учасник оборони Севастополя на Малаховому кургані. На бастионах

Історія Бердянського державного педагогічного університету

подружився з підпоручиком Львом Миколайовичем Толстим. Був двічі поранений і контужений. За мужність і відвагу при обороні Севастополя нагороджений орденами. 19.03.1876 р. височайшим указом призначений градоначальником Бердянська і начальником порту. За «старанність в трудах» у 1885 р. отримав чин контр-адмірала. Помер в Одесі. Нині в Бердянську в будівлі, де мешкала сім'я Шмідтів, діє будинок-музей П.П. Шмідта.

4. Уже перше десятиліття діяльності гімназії відзначилось навчанням у ній В.А. Хавкіна, Г.Ф. Вороного, П.П. Шмідта, Н.Л. Геккера.

Хавкін Володимир Ааронович (15.3.1860 – 26.10.1930) — всесвітньо відомий бактеріолог, епідеміолог. Народився в м. Одесі. Навчався в Бердянській чоловічій гімназії, Новоросійському університеті. Народоволець. Учень І.І. Мечнікова, Л. Пастера. З 1888 р. працював на посаді приват-доцента Женевського університету. Впродовж 1889 – 1893 рр. працював у Пастеровському інституті в Парижі. З 1893 по 1915 р. знаходився на службі Британської корони в Індії, офіційний державний бактеріолог індійського уряду (1893 – 1904). Довів інфекційну природу холери; розробив ефективні вакцини проти холери (1892) та бубонної чуми (1896), випробовуючи їх на собі. Директор (1899 – 1904) відкритої за його ініціативою противочумної лабораторії в Бомбеї. У 1925 р. лабораторія реорганізована в інститут, названий на честь засновника (*Haffkine Institute*). Інститут був і залишається найбільшим науководслідним центром вивчення та вакцинації чуми і холери в Південно-Східній Азії. Помер у м. Лозанна (Швейцарія). У 2005 р. погруддя В.А. Хавкіна встановлене біля головного корпусу БДПУ, будівлі колишньої Бердянської чоловічої гімназії.

Вороний Георгій Феодосійович (16 (28).04.1868 – 7 (20).11.1908) — всесвітньо відомий математик, професор, член-кореспондент Російської Академії Наук. Вихованець Бердянської чоловічої гімназії, син директора цієї гімназії Ф.Я. Вороного. Народився в селі Журавці Лубенського повіту Полтавської губернії. До п'ятого класу вчився у Бердянську, а у зв'язку із переводом батька до Прилук продовжив навчання в Прилуцькій гімназії, яку закінчив у 1885 р. Вищу освіту одержав у Санкт-Петербурзькому університеті. У 1894 і 1896 рр. захистив дисертації про алгебраїчні числа третього ступеня, за які Російська Академія Наук присудила йому премію ім. Буняковського. З 1894 по 1908 рр. працював у Варшаві, викладав у Варшавському університеті. Був деканом механічного факультету Варшавського політехнічного інституту. У 1907 р. обраний членом-кореспондентом Російської Академії Наук по фізико-математичному відділенню. Дослідження Г.Ф. Вороного мали великий вплив на розвиток теорії чисел. Учений став одним із засновників нової галузі математики — геометрії чисел. Тритомне зібрання наукових праць Г.Ф. Вороного було видано Академією Наук УРСР в 1952 – 1953 рр. Основними працями Г.Ф. Вороного є «О целых алгебраических числах, зависящих от корня уравнения 3-й степени» (1894 р.) і «Об одном обобщении алгебраических непрерывных дробей» (1896 р.).

Шмідт Петро Петрович (5(17).02.1867 – 6(19).03.1906) — один з керівників Севастопольського збройного повстання 1905 р. Народився в м.Одесі, у дворянській родині. Батько — Петро Петрович Шмідт (2-й), бердянський начальник міста і порту. До 1880 р. навчався в Бердянській чоловічій гімназії. У 1886 закінчив Петербурзьке морське училище. Служив у 8-му Петербурзькому екіпажі. Влітку 1889 вийшов у відставку

Історія Бердянського державного педагогічного університету

й оселився в м. Таганрозі, де працював у Азовсько-Донському комерційному банку. У 1892 поновлюється на військовій службі. У 1895 одержав звання лейтенанта. Служив у 18-му Балтійському та Сибірському флотських екіпажах. У 1898 р. пішов у запас. З початком російсько-японської війни 1904-1905 звернувся до Морського відомства з проханням про направлення на театр бойових дій. Шмідта було призначено офіцером вугільного транспорту "Іртиш". У 1905 — командир міноносця № 253 Чорноморського флоту, м. Севастополь. Після цусімської поразки Шмідт організував "Союз офіцерів – друзів народу", від імені якого розіслав відозву, що закликала командирів кораблів підтримати революцію. Розпочав активну агітаційну діяльність, брав участь у мітингах і маніфестаціях. 20.10.(02.09)1905 Шмідта було заарештовано, але 04.11.1905 відпущено під тиском громадськості. Шмідта було обрано "довічним депутатом" Севастопольської Ради робітничих, матроських і солдатських депутатів. Після звільнення продовжував активну політичну діяльність. 11.11.1905 Шмідта було відправлено у відставку у званні капітана 2-го рангу. 8-10.11.1905 почалося велике невдоволення на крейсері "Очаків". Матроси крейсера вели переговори зі Шмідтом, і коли 13.11.1905 р. невдоволення вибухнуло бунтом, то Шмідт став його очільником. Був заарештований. Суд над Шмідтом відбувся в м. Очаків у лютому 1906. 18.02.1906 Шмідту, а також матросам О.Гладкову, С.Частинку та М.Антоненку було винесено смертний вирок. Розстріляний на о-ві Березань. 8.05.1917 перепохований у Покровському монастирі в м. Севастополі. 13.11.1923 перепохований на севастопольському кладовищі. Бюсти П.П.Шмідта встановлені в Бердянську в парку ім. П.П.Шмідта і біля першого корпусу БДПУ.

Геккер Нахім (Наум) Леонтійович (1861 – 1920 (?)) — літератор, етнограф, відомий народовець, згодом — есер. Псевдоним — Былой. Народився в Бахмутському повіті Катеринославської губернії. Мешкав у Бердянську. У 1881 р. до завершення курсу вибув з Бердянської чоловічої гімназії. Пізніше навчався в Новоросійському університеті. У молодості примкнув до «чорнопредільців» і був членом «Південноросійського робітничого союзу», де став відомий як один із кращих в Одесі пропагандистів серед робітників. Арештований і засуджений на 10 років каторги. У 1892 р. відправлений на поселення до Якутії, де зайнявся вивченням побуту місцевого населення. Згодом став есером. У 1924 р. в «Історико-революційному віснику» «Каторга та заслання» була опублікована стаття Н.Л. Геккера «Революційні гуртки в Бердянську (1878 – 1879 рр.)», яка є спогадами про часи навчання автора в Бердянській чоловічій гімназії.

Між іншим, спогади Н.Г. Геккера⁷ дозволяють побачити картину життя Бердянської чоловічої гімназії перших часів її існування, вельми відмінну від картини, що постає зі сторінок, скажімо, офіційної документації Одеського навчального округу, повітового земства, газетних публікацій ХІХ ст.

З майже півсторічної відстані старий есер Н.Л. Геккер спробував проаналізувати процеси, виділити течії, що мали місце в середовищі його бердянських однокашників «навесні їхнього молодого життя», при цьому певною мірою ідеалізуючи свої юнацькі роки і в той же час дивлячись на їх наївність з гори набутого життєвого досвіду. Зі сторінок спогадів постають і представники «культурницького», «академічного» напрямку громадської

⁷ Геккер Н.Л. Революционные кружки в Бердянске (1878 – 1879 гг.) // Каторга и ссылка. Историко-революционный вестник. — 1924. — № 4 (11). — С. 100 – 110.

діяльності в гімназії, які відстоювали ідею принесення користі людству шляхом самовдосконалення, наполегливого навчання (і з якого, попри те, вийшов Лев Коган-Бернштейн, майбутній організатор студентського руху в Санкт-Петербурзькому університеті й організатор збройного опору проти якутської адміністрації, згодом страчений за таку діяльність) і народовці-пропагандисти, і представники терористичної течії — гімназист Костянтин Полікарпов, який застрелився після невдалого замаху на провокатора, Яків Бердичевський, що застрелився після невдалого нападу на пошту...

У спогадах знаходимо, між іншим, досить цікаву характеристику директора гімназії Ф.Я. Вороного, про якого Н.Л. Геккер писав, що він перебував у двозначному становищі: «Керівництво не довіряло йому і вважало його небезпечним вольнолюбцем, не дивлячись на всі його старання зберегти мир і не вийти з покори; а радикали-учні його дивляться на нього як на самого небезпечного ворога свого, оскільки він мучив їх не стільки репресією та наглядом, скільки влізанням у душу ліберальною полемікою на самі дорогі та інтимні теми». Варто згадати, що йдеться про директора, при якому була добудована споруда Бердянської чоловічої гімназії, відбувся перший її випуск, під керівництвом якого в навчальному закладі виховувались В.А. Хавкін, Г.Ф. Вороний, П.П. Шмідт. В оцінці директора чітко відбилась позиція, з якою Геккер підійшов до викладення матеріалів у цілому: це позиція революціонера, який апріорно негативно ставиться до «двозначності» лібералізму.

Із відкриттям гімназії до неї вступило 157 чоловік. Перший випуск гімназистів відбувся 15 червня 1878 р. У перше десятиліття кількість учнів в Бердянській гімназії поступово збільшувалась, досягнувши у 1880 р. 326 чол. У 1889 році ця кількість зменшилась до 130 чол.; а вже з

1890 року кількість учнів знов почала збільшуватися, у 1896 році вона дорівнювала 204 чол.

Сьогодні нащадки учнів Бердянської чоловічої гімназії розкидані по всьому світу, від просторів СНД до далекої Австралії⁸.

Симптоматично, що впродовж перших 25 років існування гімназії повний курс навчання у ній завершили лише 257 учеников, тоді як загалом навчалось 5415. Ситуацію з Бердянською гімназією можна співвіднести з характеристикою, даною В. Антоновичем системі середньої освіти, сформованій за міністра Дмитра Толстого: «За докладними статистичними цифрами на 100 хлопців, які вступали щороку до 1-го класу, закінчували восьмий клас тільки 6, а 94 пропадали по дорозі: їх виганяли з гімназії, та тільки не зразу, а починаючи з 4-го і до 8-го класу; іноді було так, що в цілій гімназії ніхто не закінчував її, а в 1871 р. в 15 гімназіях Одеської округи не закінчив гімназії ні один вихованець, настільки куратор і директори щиро виповнили думку міністра!»⁹

5. Важливою подією життя навчального закладу стало проведення в його стінах у 1883 році учительського з'їзду за участі гімназійних викладачів відомим діячем народної освіти бароном М.О. Корфом (про цю подію нині нагадує меморіальна дошка на 2-му поверсі головного корпусу БДПУ).

Корф Микола Олександрович (2 (14).07.1834 – 13 (25).11.1883) — педагог, громадський діяч, публіцист. Народився в Харкові. Закінчив курс в Олександрівському

⁸ Говор Е. От Бердянска до Канберры: исторические связи и связи историков // Исторична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 3-4.

⁹ Антонович В. Міністерство гр. Д.А. Толстого // Твори. — К, 1932. — Т. 1. — С. 149.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

ліцеї. Із запровадженням земських установ був обраний повітовим гласним Олександрівського повіту Катеринославської губернії, почесним мировим суддею, згодом головою мирового з'їзду. Його діяльність зосередилась, головним чином, на народній освіті, створенні народних шкіл з 3 відділеннями в одному класі. Завдяки М.О. Корфу такі школи були створені в Олександрівському та Бердянському повітах. Публікував статті в «Санкт-Петербурзьких відомостях», «Віснику Європи» та «Народній школі». У 1867–1873 рр. видав п'ять підручників для народної школи. У 1870 р. Санкт-Петербурзьке педагогічне товариство обрало Корфа своїм почесним членом; у 1871 р. те ж зробили Московський університет і Московський комітет письменності. Тоді ж Корф відвідав Санкт-Петербург, де намагався пропагувати необхідність загальної освіти. Не знайшовши достатньої підтримки своїх поглядів, поїхав до Швейцарії, де продовжував писати книги і статті, викладав у ним же заснованій російській домашній школі в Женеві. У 1880 р. остаточно повернувся з-за кордону. Активно знайомився зі станом народної освіти, неодноразово відвідуючи, зокрема, навчальні заклади Олександрівська, Бердянська та відповідних повітів. Палко проповідував ідею загального обов'язкового навчання, а також необхідність проведення учительських з'їздів. Останній за життя М.О. Корфа учительський з'їзд був скликаний 10.06.1883 р. і проведений самим бароном у Бердянську, в стінах чоловічої гімназії. У 2006 р. в БДПУ встановлено бюст М.О. Корфа.

У 1887 р. виникла реальна загроза позбавлення багатьох дітей можливості навчатись у гімназії. Річ у тім, що Міністр народної освіти І. Делянов звернувся до імператора з обґрунтуванням доцільності допуску до навчання в гімназіях дітей лише окремих станів, не нижче

купців 2-ї гільдії. І хоча імператор не пішов на такий радикальний захід, плата за навчання була підвищена, а директорам гімназій і прогімназій циркуляром від 18 червня було «пораджено» не приймати дітей, чиї батьки «не дають достатньої гарантії щодо правильного домашнього догляду». Тож наказувалось намагатися не приймати «дітей візників, лакеїв, кухарів, прачок, дрібних крамарів і тому подібних людей, за винятком хіба дітей, обдарованих надзвичайними здібностями, бо зовсім не слід виводити дітей з того середовища, до якого вони належать, інакше, як показує довголітній досвід, приводить їх до зневаги своїх батьків, до невдоволення з свого побуту, до озлоблення проти існуючої і неминучої по самій природі речей нерівності маєткового становища». Саме цей документ відомий як сумнозвісний «циркуляр про кухарчиних дітей»¹⁰. Бердянській міській думі довелося писати клопотання про непоширення дії циркуляру на місцеву гімназію. Дума роз'яснювала, що дітей привілейованих верств у Бердянському навчальному закладі майже немає, а велика кількість учнів не відповідає вимогам циркуляру «ні в майновому, ні в інших відношеннях». Тож висловлювалось навіть побоювання, що в разі незадоволення клопотання думи постане питання про реорганізацію чоловічої гімназії у якийсь інший, професійний навчальний заклад¹¹.

І все ж гімназія зберегла свій статус. Восени того ж 1887 р. Бердянську гімназію відвідав з інспекцією голова вченого комітету Міністерства народної освіти Георгієвський, відносно якого ходили чутки, що результатом його інспектування однієї з гімназій Київського навчального округу стало звільнення одразу

¹⁰ Сірополко С. Історія освіти в Україні. — К.: Наукова думка, 2001. — С. 315.

¹¹ Бердянск // Одесский Вестник. — № 252. — 19.IX.1887. — С. 3.

п'яти вчителів. І цей грізний перевіряючий надзвичайно високо оцінив стан справ у Бердянській освітній установі, заявивши, що завершує нею ревізію Одеського навчального округу і «за зовнішньою обстановкою, за станом навчально-виховної справи і за успіхами учнів» ставить Бердянську гімназію другою в усьому окрузі (після Рішельєвської гімназії в Одесі)¹².

Аби зрозуміти, чим була чоловіча гімназія для Бердянська, достатньо звернутись до публікацій бердянських кореспондентів «Одеського вісника», лейтмотивом яких були успіхи міста в розвитку системи закладів освіти. Ще за півроку до початку роботи нової освітньої установи В.К. Крижанівський патетично писав: «Я гадаю, мало таких міст, які після відкриття парафіяльного училища в 1842 р. мають тепер чоловічу гімназію і жіночу прогімназію. Так сходить насіння, посіяне рукою незабутнього князя М.С. Воронцова, який молився разом з нами при відкритті 1-ї школи нашого міста». З цього часу, повідомляючи про влаштування в місті того чи іншого навчального закладу, автори статей неодмінно згадували про те, що Бердянськ може похвалитися й існуванням у ньому чоловічої гімназії, яка в переліку міських освітніх установ зазначалась першою. Увага приділялась і опису заходів керівництва гімназії з підтримки іміджу підвідомчої установи як головного храму Науки і культурного центру Бердянська, який багато в чому був прикладом для жіночої прогімназії (пізніше — гімназії) та всіх міських училищ. Зокрема, в цілій низці статей згадуються гімназійні хор та оркестр, з огляду на успіхи яких один з кореспондентів «Одеського вісника» зауважив, що жіночій гімназії також слід було б приділити увагу викладанню музики і співу. Між іншим, завдяки

¹² Бердянск // Одесский Вестник. — № 305. — 12.XI.1887. — С. 3.

оркестрові та хору директор чоловічої гімназії мав можливість влаштувати в її стінах танцювальні вечори, на які запрошувались учні сусідніх навчальних закладів.

Доклавши чимало зусиль до зведення будівлі чоловічої гімназії, бердянська громада і надалі продовжувала опікуватися цим навчальним закладом. Кращі представники міської громади виконували функції почесного попечителя гімназії. Серед них — М.П. Константинов, І.І. Хардалло, В.Е. Гаєвський, О.В. Анопов.

Константинов Микола Пантелеймонович — потомствений почесний громадянин міста Бердянська, купець 2-ї гільдії, молодший брат Бердянського міського голови К.П. Константинова. У 1865 р. обраний старостою Бердянської соборної церкви. 23.11.1872 р. обраний Бердянською міською думою, а 23.09.1873 р. — повітовими земськими зборами на посаду почесного попечителя чоловічої гімназії. Затверджений на цій посаді 2.02.1874 р. і перебував на ній до 1877 р. Був головою комісії із зведення будинку чоловічої гімназії. Директор російського клубу в Бердянську. Був директором міського банку, в 1876 р. звільнений із цієї посади. Обирався гласним Бердянської міської думи. У 1872, 1873, 1874, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904 р. як гласний від м. Бердянська брав участь у сесіях повітових земських зборів. З 1.10.1900 р. виконував обов'язки члена попечительної ради Бердянської жіночої гімназії. 12.02.1901 р. затверджений на цій посаді. Займався доброчинністю на користь учнів чоловічої і жіночої гімназій, гімназичної Олександрівської церкви, соборної церкви. У 1905 р. нагороджений медаллю «За старанність» на Владимирській стрічці. У 1908 р. нагороджений золотою шийною медаллю на Олександрівській стрічці.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

Хардалло (Хардало) Ієронім Іванович — бердянський міський голова, купець. Мав авторитет серед мешканців Бердянська. 18.04.1876 р. обраний на посаду міського голови. Приклав чимало зусиль до послаблення негативних наслідків «катастрофи» Бердянсько-Ногайського міського громадського банку. Багато зробив для завершення зведення будівлі Бердянської чоловічої гімназії. Улітку 1876 р. на сесії міської думи обраний разом із дружиною членом попечительної ради жіночої гімназії. Як гласний від міста Бердянська брав участь у сесіях повітових земських зборів 1878–1883 рр. У червні 1880 р. залишив пост міського голови у зв'язку з обранням на цю посаду І.Д. Деметріадеса. В 1883–1886 рр. — почесний попечитель Бердянської чоловічої гімназії. В 1885 р. знову обраний бердянським міським головою, але від посади відмовився.

Гаєвський Владислав Еразмович (1846–?) — бердянський міський голова, громадський діяч. Дворянин. Навчався в Немирівській гімназії й Одеському комерційному училищі. У 1876–1906 рр. безперервно перебував депутатом Бердянської міської думи. З 3 липня 1886 р. по 22 березня 1906 р. — міський голова Бердянська. З 1877 по 1906 р. — голова попечительної ради Бердянської жіночої гімназії. З 1888 по 1908 р. — почесний попечитель Бердянської чоловічої гімназії. З 1880 по 1906 р. — член Бердянської повітової училищної ради. З 24 січня 1906 р. — голова цієї ж ради. З 1881 р. — гласний Бердянського повітового земського зібрання. З 1906 р. — голова цього зібрання. З 1894 р. — гласний Таврійського губернського земства. З 1886 р. — директор Бердянського тюремного комітету, з 24 січня 1906 р. — голова цього комітету. З 1890 р. — почесний член попечительства дитячих притулків. З 24 січня 1906 р. — голова Бердянського дитячого притулку. З 1899 р. — попечитель

Бердянської церковнопарафіяльної жіночої школи. 3 22 березня 1901 р. — почесний громадянин Бердянська. 3 24 січня 1906 р. — Бердянський повітовий предводитель дворянства. 27 вересня 1909 р. обраний головою повітової земської управи. 3 січня 1910 р. — почесний попечитель Преславської учительської семінарії. Нагороджений 3 лютого 1888 р. орденом Св. Анни 3 ступеня; 4 вересня 1888 р. орденом Св. Станіслава 3 ступеня; 28 грудня 1890 р. орденом Св. Станіслава 2 ступеня; 26 жовтня 1895 р. орденом Св. Анни 2 ступеня; 6 грудня 1901 р. орденом Св. Володимира 4 ступеня; 1 січня 1909 р. орденом Св. Володимира 3 ступеня; 6 грудня 1911 р. орденом Св. Станіслава 1 ступеня; 6 грудня 1913 р. орденом Св. Анни 1 ступеня.

Анопов Олександр Васильович (1867 – ?) — Бердянський міський голова (1906 – 1917 р.). Народився в купецькій родині. Закінчив Демидівський ліцей. 3 26.06.1895 р. — секретар Астраханського відділення Державного банку. 15.06.1900 р. переведений на посаду секретаря Бердянського відділення Державного банку. 7.03.1903 р. звільнений за клопотанням. 1.01.1903 – 1.06.1906 р. — секретар Бердянської повітової земської управи. У 1905 – 1906 навчальному році викладав законодавство в Бердянській чоловічій гімназії. 19.03.1906 р. обраний гласним Бердянської міської думи. 12.05.1906 р. обраний Бердянським міським головою. 20.06.1906 р. обраний членом Бердянської повітової училищної ради, членом попечительної ради Бердянської жіночої гімназії, головою цієї ради. У лютому 1907 р. обраний членом і головою попечительного комітету Бердянського морехідного училища. 26.03.1908 р. за вислугою років отримав чин надвірного радника. 29.09.1909 р. затверджений почесним попечителем Бердянської чоловічої гімназії. Двічі

переобирався на цю посаду на наступний термін. 6.12.1910 р. нагороджений орденом Св. Станіслава 3 ступеня.

За кількістю класів Бердянська гімназія була повною, тобто мала вісім основних класів. Разом із тим, кількість паралельних відділень (класів) зазнавала постійних змін. Слід зауважити, що відкриття паралельних відділень було не обов'язковим. Ці класи відкривались там, де для цього була відповідна можливість, у першу чергу — фінансова.

Навчання в гімназії тривало впродовж року, за винятком недільних і святкових днів, а також літніх і зимових канікул. На літні канікули припадало шість тижнів, а на зимові — лише два.

Основний навчальний курс Бердянської чоловічої гімназії складала такі предмети: Закон Божий, російська мова, математика, фізика, космографія, латинська, французька та німецька мови, філософська пропедевтика, природознавство, законодавство та чистописання. Були також і додаткові предмети: малювання, гігієна, спів і танці. Існувала практика поєднання викладання одним вчителем кількох дисциплін: математики і космографії, малювання і чистописання, історії і географії, природознавства і фізики, російської мови та філософської пропедевтики, латинської мови та історії¹³. Зокрема, у нововлаштованій гімназії в 1872 – на початку 1874 р. посада вчителя історії та географії залишалась вакантною. Згодом, у проміжок часу між 1874 і 1919 рр., історію тут викладали Сергєєв, Є. Аменицький, В. Волков,

¹³ ДАОО. — Ф. 42. — Оп. 35. — Спр. 1799. — Арк. 45 – 45 зв.; 58 – 58 зв.; Москаленко Л. Особливості навчально-виховної діяльності Бердянської чоловічої гімназії на початку ХХ століття // Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — С. 26.

М.С. Алаєв, І.М. Бабченко, Є.Д. Зельницький, В. Маразлі, О.І. Тищенко, М.А. Крижановський, О.І. Бошко, Є.Ф. Нагорний, К.І. Скорделі, М.І. Парамонов, П.Я. Ерделі, К.Т. Калабановський. Принаймні частина перелічених вчителів викладала і географію.

Звернемо увагу, що серед функцій навчального закладу була і видача свідоцтв про складання іспитів на звання учителя, аптекарського учня, на право одержання класного чину тощо особам, які в самій гімназії не навчались. Між іншим, у вересні 1879 р. при Бердянській чоловічій гімназії успішно склав іспит Т.А. Зіньківський.

Зіньківський Трохим Аврамович (23.07.1861 – 8.06.1891) — письменник-українофіл. Знакова постать у суспільно-політичній та філософській думці України XIX ст. Псевдоніми: «Певний», «Звіздочьот», «Z». Народився в Бердянську. У 1879 р. склав іспит при Бердянській чоловічій гімназії. Навчався в Бердянському повітовому училищі, Феодосійському вчительському інституті, Одеському юнкерському училищі. У 1886 р. став учасником київського українофільського гуртка. У 1887 р. зарахований до складу слухачів Петербурзької військово-юридичної академії. Входив до петербурзького гуртка українців. Писав повісті, оповідання, вірші, байки. Займався упорядкуванням української граматики, популярної української історії, історії української письменності, мріяв про підготовку української енциклопедії. Помер і похований у Бердянську. Твори Т.А.Зіньківського, що друкувались у різних журналах, зібрані в двох томах «Писання Трохима Зіньківського», опублікованих у 1893 та 1896 р. у Львові. Нещодавно меморіальна дошка Т.А. Зіньківському встановлена на 1-му поверсі головного корпусу БДПУ.

Правила випробувань учнів при зарахуванні до гімназії, при переході з класу в клас і по закінченні всього курсу

навчання затверджувались Міністерством народної освіти і були загальними для всіх гімназій імперії. Але навчальний заклад з дозволу Міністерства міг вносити корективи і доповнення до цих правил. Так, у 1902 році педагогічною радою Бердянської чоловічої гімназії було надіслано клопотання попечителю Одеського навчального округу про надання дозволу використовувати нові правила випробувань і щодо підготовчого класу, щоб заняття по закінченню навчального року припинялись одночасно для всіх класів гімназії¹⁴.

У цей час поступово зростає зацікавленість населення в здобутті середньої освіти. Про це свідчать такі дані: у 1898 році в гімназії навчалось 226 осіб, у 1899 — 241, у 1900 — 263, і у 1901 — 376 учнів. У 1901 році заявки щодо вступу до гімназії подало близько 80 чоловік, а прийняти гімназія могла лише 30–35 (кількість учнів в одному класі не повинна перебільшувати сорок осіб). Саме у зв'язку з різким збільшенням кількості учнів набуває поширення практика відкриття паралельних відділень. Якщо в 1901, 1902 роках було відкрито лише по одному паралельному відділенню, то вже з 1906 року їх кількість зростає до трьох.

Важливу роль у забезпеченні навчально-виховного процесу освітнього закладу відігравала його матеріально-технічна база, достатня кількість класних кімнат, просторі та світлі приміщення, розраховані на відповідну кількість учнів. За «Статутом...» 1871 року гімназій та прогімназій кожна з них повинна була мати бібліотеку, фізичний кабінет, відповідну кількість посібників і приладів, географічних карт і глобусів, креслень, малюнків і моделей

¹⁴ ДАОО. — Ф. 42. — Оп. 35. — Спр. 1760. — Арк. 19.

для малювання, гімнастичні снаряди, ноти¹⁵.

За даними ревізії 1902 року, Бердянська чоловіча гімназія повністю відповідала вимогам того часу. Було відзначено, що будівля вирізняється красою архітектури. Особливу увагу привернули сповнені світла та свіжого повітря кімнати гімназії. При навчальному закладі діяли фізичний кабінет та хімічна лабораторія, що включають у себе 267 предметів; кабінет природничих наук, у якому знаходилися 162 предмети; учнівська та фундаментальні бібліотеки, що налічували 6428 томів, при 3789 назвах¹⁶.

Але збільшення кількості тих, хто бажає навчатись у гімназії, і відкриття паралельних відділень дуже вплинуло на зручність класів та інших приміщень, необхідних для навчання. Незважаючи на великі розміри гімназійної будівлі, її площ уже не вистачало.

У гімназії не вистачало й кімнат для батьків, тобто місця, де класні наставники мали б змогу приймати їх і проводити бесіди. Потребував розширення кабінет фізики, який складався з двох приміщень, що не давало змогу на достатньому рівні проводити різноманітні досліди. Не було рекреаційної зали. Існувала потреба в окремих кімнатах для малювання і для розміщення колекцій і навчальних приладь. Урешті-решт особливої уваги потребувала ситуація з ватерклозетом, який був один на 377 учнів¹⁷.

Це призвело до необхідності зробити ремонт і перепланувати будівлю, бо, на відміну від класів, кількість учнів збільшувалась з кожним роком. Будівля навчального

¹⁵ Полное Собрание Законов Российской империи. — СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1874. — Собр. II. — Т. XLVI. — Отд. II. — С. 85 – 99.

¹⁶ ДАОО. — Ф. 42. — Оп. 35. — Спр. 1192. — Арк. 8.

¹⁷ Протоколы Бердянского Очередного Уездного земского собрания XXXVII сессии созыва с 26 Сентября 1902 года, с приложениями. — Бердянск: тип. К.Н. Безсонова, 1903. — С. 281 – 282.

закладу потребувала не тільки розширення і збільшення кількості класних приміщень, а й повного комплексу ремонтних робіт. І такі роботи проводились. Вже у своєму щорічному звіті за 1913 рік попечитель Одеського навчального округу зазначає, що Бердянська чоловіча гімназія мала гарні приміщення¹⁸.

Турбувалась Бердянська чоловіча гімназія і про фізичне виховання своїх хлопців, оскільки воно було невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Про це свідчать заняття гімнастикою та водним спортом.

Заняття гімнастикою велись відповідно до інструкції, за якою всі учні навчального закладу були розділені на 3 групи: I — віком від 10 до 12 років, II — віком від 12 до 15 років, III — від 15 до 20 років. Заняття з молодшою групою проводилися в ігровій формі, використовувались такі ігри, як «Стрибунці», «Кішка та мишеня», «Зайчик», «Кульгава лисиця». Вони були цікавими, сприяли фізичному розвитку учнів і покращували концентрацію та увагу. Заняття з учнями старших класів мали свою специфіку, оскільки гімназисти мали змогу займатись на нерухомих снарядах за власним вибором; старші учні займались боротьбою, вправами з гантелями. Ця підготовка була спрямована перш за все на зміцнення опорно-рухового апарату учнів. Успішність гімназистів на цих заняттях оцінювалась за бальною системою¹⁹.

На Азовському морі проводились заняття водним спортом. Гімназисти мали змогу використовувати дві шлюпки, що належали гімназії: гоночну та звичайну. Для викладання греблі керівництво гімназії щороку

¹⁸ Отчет Попечителя Одесского Учебного Округа о состоянии средних и низших учебных заведений за 1913 г. — Одесса: Тип. «Русская речь», 1914. — С. 8.

¹⁹ Циркуляр по Одесскому учебному округу. — 1901. — № 8 – 10. — С. 487 – 489.

запрошувало старшого матроса Бердянського порту. Під час занять цим видом спорту учні повинні були носити відповідну форму, що складалась з чорних суконних брюк та фуфайки. За тими, хто займався водним спортом, постійно вів спостереження лікар гімназії, який щорічно звітував про результати занять та їх вплив на учнів керівництву навчального закладу²⁰.

Один із спортивних залів БДПУ і сьогодні розташований в тому самому приміщенні, де займалися фізичними вправами гімназисти ХІХ століття. Це приміщення з самого початку будувалось так, аби не мати спільних стін із навчальними класами. Автор проекту споруди вважав, що це, по-перше, дозволить, аби шум у гімназійній залі не заважав проведенню інших уроків, а, по-друге, убереже будівлю від негативних наслідків вібрації, що спричиняється тими самими фізичними вправами гімназистів. Біля входу до спортивного залу досі збереглася невеличка кімнатка. Тепер це — звичайне господарське приміщення, а колись воно викликало острах гімназистів. Адже само в ньому розміщувався карцер, де неслухняні учні проводили під пильним наглядом по кілька годин, а іноді залишались і на цілу ніч.

Оскільки основною функцією середнього навчального закладу було виховання всебічно розвиненої людини, гімназія прагнула розвивати своїх учнів не тільки фізично, але й творчо. Так, учні Бердянської чоловічої гімназії неодноразово брали участь у конкурсах з малювання, де отримували схвальні відгуки і різноманітні подяки, у яких

²⁰ Циркуляр по Одесскому учебному округу. — 1915. — № 7. — С. 160; Москаленко Л. Особливості навчально-виховної діяльності Бердянської чоловічої гімназії на початку ХХ століття // Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — С. 26-27.

зазначалось, що малювання в цьому навчальному закладі поставлено «добре»²¹.

Учні брали участь у самодіяльності. Прагнучи допомогти своїм товаришам, менш забезпеченим учням, гімназисти досить часто влаштовували разом з ученицями жіночої гімназії благодійні спектаклі в місцевому театрі. На зібрані від вистав кошти для малозабезпечених учнів цих гімназій при навчальному закладі готували гарячі сніданки або виділяли одноразову грошову допомогу²². Між іншим, питання, пов'язані із благодійною діяльністю на користь гімназистів із бідних сімей, викликали жваве зацікавлення в мешканців Бердянська. Ще на стадії підготовки до заснування чоловічої гімназії «Одеський вісник» відмічав, що бердянці «співчувають» відкриттю навчального закладу, оскільки він ліквідує потребу направляти дітей до гімназій Таганрога, Керчі, Сімферополя чи інших міст і відкриває шлях до навчання малозабезпеченим дітям. На сторінках «Одеського вісника» висвітлювалась діяльність Товариства допомоги нужденним учням Бердянської гімназії. Ряд публікацій був присвячений благодійним спектаклям, літературно-музичним вечорам, які влаштовувались у Бердянську для підтримки бідних гімназистів. Про один з таких заходів, що відбувся 11 березня 1873 р., в одеській газеті було надруковано аж чотири статті. Літературно-музичний вечір, влаштований директором гімназії, викликав

²¹ Циркуляр по Одесскому учебному округу. — 1903. — № 5 – 6. — С. 224, 226.

²² Москаленко Л. Особливості навчально-виховної діяльності Бердянської чоловічої гімназії на початку ХХ століття // Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — С. 27-28.

дискусію щодо того, чи потребує благодійництва навчальний заклад, на який місто щорічно витрачає більше 14000 карбованців. Про спектакль, влаштований 29 грудня 1875 р., кореспондент «Одеського вісника» написав досить саркастичну замітку, в якій висловив нерозуміння доцільності постановки дійства французькою мовою в місті, де нею володіло 10-15 осіб. Але слід відзначити, що саме цей захід найбільш яскраво демонструє підтримку бердянцями благодійництва: при середніх касових зборах в 50-60 карбованців спектакль незрозумілою для більшості глядачів мовою дав бідним гімназістам понад 400 карбованців.

Задля того, аби «вберегти» учнів від «шкідливого впливу ззовні», гімназійне керівництво на початку ХХ ст. прагнуло віддавати перевагу таким аспектам навчально-виховної діяльності:

1. Усім педагогічним колективом «дружно і систематично» впроваджувати в життя вимоги «розумної навчально-виховної системи».

2. Усіляко сприяти зближенню викладачів та учнів, прагнути до встановлення між ними довірливих відносин.

3. Підтримувати тісні стосунки викладачів з батьками учнів.

4. Організовувати в гімназії літературні бесіди, читання, спектаклі, концерти за участю гімназистів та під керівництвом викладачів гімназії; влаштовувати для учнів гімназії екскурсії, давати їм змогу під керівництвом викладача ставити досліди з фізики.

5. Систематично поповнювати бібліотеку «серйозними і доступними для учнів» книгами з метою покращення процесу самоосвіти гімназистів і їх відволікання від «читання різних популярних і тенденційних брошурок».

6. Сприяти створенню при Бердянській чоловічій гімназії майстерень, у яких учні могли б займатись

ремеслами, що в повній мірі сприяло б їх трудовому розвитку.

7. Намагатись залучити учнів до розведення садів власними силами, заохочувати до збирання різноманітних колекцій (комах, каміння), виготовлення опудал птахів та дрібних тварин.

8. Ініціювати створення при навчальному закладі інтернату.

9. Прагнути до відновлення правил, що зобов'язували учнів і у вільний від навчання час неодмінно носити шкільну форму²³.

Важливою складовою навчально-виховного процесу було проведення випускних іспитів. Дані про їх результати свідчать як про в цілому високий рівень підготовки бердянських гімназистів, так і про високий рівень вимог, встановлених міністерством і навчальним закладом.

При тому, що організація навчально-виховного процесу в Бердянській гімназії не була позбавлена вад, притаманних у цілому освітній системі Російської імперії, є підстави стверджувати, що бердянські гімназійні викладачі прагнули організувати педагогічний процес якомога ефективніше, аби наблизитись до тієї ідеальної мети, яка декларувалась державними узаконеннями²⁴.

При Бердянській гімназії діяла педагогічна рада. Необхідність її існування ще Височайше затвердженим Статутом гімназій і прогімназій 1871 р., який декларував, що педагогічні ради існують задля більш правильного і

²³ ДАОО. — Ф. 42. — Оп. 35. — Спр. 1780. — Арк. 75 – 77.

²⁴ Москаленко Л. Особливості навчально-виховної діяльності Бердянської чоловічої гімназії на початку ХХ століття // Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — С. 28-29.

всебічного обговорення питань, що відносяться головним чином до навчальної та виховної частини гімназій і прогімназій. До складу педагогічної ради, що діяла під головуванням директора, входили інспектор, законовчитель і всі інші викладачі «наук і мов», а також наглядачі і виховуючий персонал. За бажанням, у засіданнях міг брати участь почесний попечитель гімназії, маючи при цьому право голосу. На засідання запрошувався, за розсудом директора, лікар, який мав право голосу нарівні з іншими членами. Педагогічна рада в повному складі збиралася для обговорення справ, що стосувалися всієї гімназії. Справи ж окремих класів чи викладачів окремих предметів обговорювалися в комісіях педагогічної ради, що діяли під керівництвом інспектора або особи, котра виконувала його обов'язки. Прийняті комісією рішення подавалися на ухвалення педагогічній раді. Упродовж навчального року рада повинна була збиратися раз на місяць, а в особливих випадках, за пропозицією голови, могли призначатися і спеціальні збори. Справи вирішувалися в раді більшістю голосів. Для чинності рішення вимагалася присутність, окрім голови, ще хоча б п'ятьох її членів. У випадку рівності голосів вирішальним був голос голови ради²⁵.

Обговоренню та вирішенню педагогічної ради підлягали питання прийому і переведення учнів із класу в клас; звільнення малозабезпечених учнів від сплати за навчання та нарахування разової допомоги і стипендій із спеціальних коштів навчального закладу найбільш здібним у навчанні та зразковій поведінці; видача атестатів учням, які закінчили з відзнакою повний курс навчання; видача посвідчень тим, хто вибув з гімназії до закінчення курсу, а також стороннім особам, які витримали випробування в

²⁵ Константинов Н.А. Очерки по истории средней школы. — М, 1937. — С. 23.

повному навчальному курсі; вручення нагород учням, які відзначилися доброю поведінкою та успіхами у навчанні; ухвалення промов, призначених для читання на публічному акті; призначення з числа викладачів членів господарського комітету, секретаря ради та бібліотекаря; вибір предметів для поповнення кабінетів і книг до бібліотеки; розподіл викладання навчальних предметів по днях та годинах на підставі таблиці кількості тижневих уроків; призначення в особливих випадках стягнень з учнів, а також вказівки щодо застосування цих стягнень; вибір навчальних посібників і книг з числа ухвалених Міністерством народної освіти і духовним відомством; розгляд річних звітів з навчальної та виховної роботи; прийняття рішень про проведення урочистостей.

Висновки педагогічної ради повинні були подаватися на затвердження вищого керівництва. Це відбувалось, коли вирішувались питання розподілу уроків; розгляду й ухвалення детальних програм викладання; складання і доповнення правил про стягнення з учнів; розгляду пропозицій про відхилення від нормального устрою навчальної частини, про тимчасове або постійне збільшення кількості уроків з будь-яких предметів в одних класах і зменшення їх в інших, про зміни в гімназії, які вимагають додаткових коштів від казни; визначення розміру платні за навчання; поділу класів на паралельні відділення; визначення розміру нагородження за уроки в паралельних класах, правил зберігання та видачі книг у бібліотеках; виборів заслужених викладачів гімназії на вищі оклади жалування.

Усі питання, що викликали суперечності між директором і більшістю членів ради, направлялись на

розгляд попечителю навчального округу²⁶.

Упродовж перших двох десятиліть ХХ століття в житті Бердянської чоловічої гімназії відбулася ціла низка знакових подій. Звернемо увагу лише на деякі з них.

У 1902 році в Бердянській гімназії було запроваджене читання Закону Божого не лише для православних, а й для католиків.

У лютому 1904 року секретним рапортом місцевий поліцмейстер доповідав про розкриття організованого випускником Бердянської гімназії В. Енгелем нелегального „Соціал-демократичного гуртка” і „Гуртка самозахисту”, сформованого з гімназистів. За учнями було встановлено негласний агентурний нагляд поліції.

У вересні 1904 з’явилось секретне повідомлення канцелярії Попечителя Одеського навчального округу про підозри в політичній неблагонадійності цілої групи випускників Бердянської гімназії та про ув’язнення одного з них.

Під час Першої російської революції, у жовтні 1906 року, в конфіденційному листі директор гімназії М.Р. Степанов констатував: попри те, що громадське життя розхиталось, деморалізація моралі прийняла вкрай спотворені форми, а авторитет сім’ї та школи став відходити на другий план, йому, директору, вдалося запобігти участі гімназистів у протизаконних діях, політичних партіях.

Незважаючи на це, в доповіді інспектора Мухіна, датованій лютим 1907 року, вже писалось про учнівські

²⁶ Іванова К. Діяльність педагогічної ради Бердянської чоловічої гімназії (за документами Державного архіву Одеської області) // Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — С. 9-10.

страйки в Бердянській гімназії. У тому ж 1907 році урочисте богослужіння в гімназійній церкві проводив єпископ Таврійський Олєксій.

У 1908 році відомий бердянський купець Микола Константинов був нагороджений золотою медаллю за пожертви на користь чоловічої гімназії та гімназійної церкви.

У 1911 році педагогічна рада гімназії констатувала падіння дисципліни, поширення „шкідливого напрямку думки” серед гімназистів старших класів. Для виправлення ситуації педагогічна рада виступила з ініціативою розділити гімназії імперії на окремі заклади для молодших і старших учнів, щоб ізолювати перших від революційних впливів.

У тому ж 1911 році в «Довіднику» Таврійської губернії зазначено, що Бердянськ з його чоловічою гімназією, реальним училищем, двома жіночими гімназіями, міським і мореплавним училищами посідає четверте місце серед усіх міст губернії за кількістю навчальних закладів вищого, аніж початкові школи, типу.

У червні 1913 року законовчитель гімназії протоієрей Володимир Волковський був обраний заступником голови Таврійського єпархіального з’їзду законовчителів світських середніх навчальних закладів. У своїй доповіді на з’їзді отець Володимир повідомляв, що в середній школі почали зустрічатись прояви безвір’я, кощунства і моральної розпусти. Священик констатував, що головна увага сучасної йому школи зосереджена на навчанні наукам, а не на вихованні.

У грудні 1913 року Бердянська міська управа порушила клопотання про переведення утримання гімназії на кошти державного бюджету.

У звіті за 1913 рік повідомлялося, що при Бердянській гімназії діє оркестр балалаєчників і мандоліністів, який

виконував переважно російську музику. Крім того, Бердянська гімназія названа серед навчальних закладів, у яких велося викладання танців, влаштовувались військові прогулянки і велися заняття водним спортом.

Наступного року в Бердянській міській думі порушено питання про найменування вулиці, на якій розташована чоловіча гімназія, на честь Михайла Юрійовича Лермонтова.

У 1915 році, у зв'язку з подіями Першої світової війни, було прийняте рішення надати в разі потреби будівлю Бердянської чоловічої гімназії для розміщення лазарету Київського комітету Всеросійського союзу міст. Тоді ж був даний дозвіл на проведення в цій будівлі занять евакуйованої Замостської чоловічої гімназії.

У 1916 році в гімназії запроваджена спеціальна стипендія для дітей георгіївських кавалерів.

У буремні революційні роки в гімназії навчався І.А. Єфремов.

Єфремов Іван Антипович (Антонович) (9(22).04.1907 – 5.10.1972) — всесвітньо відомий палеонтолог, письменник. Народився в селі Вириці Царськосельського повіту Петербурзької губернії в родині лісопромисловця. У 1914 р. разом із родиною переїхав до Бердянська. Навчався в Бердянській чоловічій гімназії. У 1919 р. переїхав із матір'ю до Херсона. У 1923 р. склав іспити на штурмана каботажного плавання при Петроградських морехідних класах. Брав участь у чисельних наукових експедиціях. У 1935 р. екстерном закінчив Ленінградський гірничий інститут, став кандидатом, а в березні 1941 р. — доктором біологічних наук. На цей час уже мешкав у Москві, оскільки в 1935 р. туди переїхав Палеонтологічний інститут. Завідував лабораторією Палеонтологічного інституту АН. У 1940-х рр. започаткував нову галузь науки — тафономію. Перший у світі знайшов рештки

тиранозавра. У 1952 р. отримав Сталінську премію. Корифей науково-фантастичної літератури, автор «Туманності Андромеди», «Таїс Афіїнської». Увійшов до історії ХХ ст. як один із найоригінальніших філософів-космістів і соціальних мислителів. Похований у Ленінграді (С.-Петербурзі).

10 серпня 1917 року в актовій залі гімназії урочисто відкрились українські та болгарські курси для вчителів початкових училищ. При цьому виступив науковець із Петроградського університету М.С. Державін.

Державін Микола Севастьянович (3.12.1877, с. Преслав Бердянського повіту Таврійської губернії — 26.2.1953, Ленінград) — слов'язознавець, громадський діяч, академік АН СРСР. Автор більше 500 робіт з історії, археології, етнографії, палеографії та мовознавства, літературознавства. Народився в сім'ї вчителя. У 1896 р. закінчив гімназію і вступив до Петербурзького історико-філологічного інституту. Перевівся до Ніжинського історико-філологічного інституту. По закінченні викладав російську мову та літературу в гімназіях. У 1903 р. відряджений до Туреччини та Болгарії, обраний членом-кореспондентом Російського археологічного інституту в Константинополі. У 1905 р. очолив товариство народних університетів у Тифлісі, заснував 12 шкіл для місцевого населення. У 1907 р. переселився до Петербурга. У 1912 – 1917 рр. — приват-доцент Петербурзького (Петроградського) університету. У 1916 р. захистив дисертацію "Болгарські колонії в Росії". З 1917 р. — професор Петроградського університету. У 1917 р. читав лекцію в Бердянській чоловічій гімназії. Після 1917 р. завідував однією з трудшкіл Петрограда. У травні 1922 – травні 1925 рр. — ректор Петроградського університету. З 1922 по 1928 р. — депутат Ленради. У 1924 – 1929 рр. — член губернського правління профспілки

працівників освіти. У 1924–1928 рр. — заступник директора Російської публічної бібліотеки. У 1929–1930 рр. очолював створене ним при цій бібліотеці відділення «Славіка». У 1931 р. обраний дійсним членом АН СРСР. У 1931–1934 рр. — директор Інституту слов'язнавства АН СРСР, написав 4 т. "Історії Болгарії". У 1941–1949 читав лекції в Московському університеті, будучи професором і зав. кафедри слов'язнавства. У 1942 р. обраний членом Президії АН СРСР. У 1942–1949 рр. — голова Антифашистського комітету радянських вчених. У 1944 р. Софійський університет присвоїв йому ступінь доктора "honoris causa". У 1946 р. обраний почесним членом Болгарської АН, ряду болгарських наукових товариств та інститутів. У 1947–1953 рр. — директор ленінградського відділення ІнСлава. Став почесним громадянином міст Свіштов і Пловдив. Іменем М.С.Державіна названа одна з вулиць Софії. Нагороджений орденами Св. Станислава 2 ступеня, двома орденами Леніна, болгарським орденом Св. Олександра 2 ступеня. У 1948 отримав Сталінську премію 1 ступеня за роботи "Походження руського народу", "Слов'яни в давнину", "Христо Ботєв, поет-революціонер".

У вересні 1917 року за пропозицією більшовицьких депутатів Бердянська міська дума вже вдруге прийняла постанову про небажаність перебування К.Т. Калабановського на посаді директора гімназії. Було прийняте рішення: „Запропонувати Калабановському звільнити зайняту ним квартиру”. Утім, зняти неугодного директора більшовикам не вдалося.

У вересні ж 1917 року вчителі гімназії організували товариство з метою відкрити вечірні курси для навчання дорослих.

Того ж року в будівлі гімназії влаштовано виборчу дільницю з виборів до загальноросійських Установчих

Зборів.

У 1917 – 1918 навчальному році частина приміщень гімназійної будівлі була відведена під комерційне училище.

Про події квітня 1918 року червоногвардієць Георгій Дорофєєв згадував, що казарми червоної гвардії та комендантська рота тоді розташовувались у будівлі чоловічої гімназії, яка тимчасово була порожньою. Саме там 18 квітня, коли владу в місті захопили білогвардійці, були обеззброєні й заперті по класах 40 червоноармійців, у тому числі й сам Дорофєєв. Йому вдалося врятуватись, попросившись на двір і перестрибнувши майже двометровий паркан, який відділяв гімназійний двір від саду Гурського.

У листопаді 1918 року директор гімназії К.Т. Калабановський доповідав керівництву, що в жодному класі викладання виключно українською мовою не ведеться, оскільки немає викладачів, які б могли викладати українською. І все ж у гімназії було запроваджено викладання української мови, географії України та історії України. У цьому ж листі директор доповідав, що уроки гімнастики в гімназії не проводяться, оскільки гімнастичний зал зайнятий німецькими солдатами.

У 1919 році відбувся останній випуск Бердянської чоловічої гімназії.

На початку ж 1920 року директор К.Т. Калабановський звернувся до Бердянського повітового ревкому щодо скликання батьківських зборів з питання поновлення навчального процесу.

Проте стара гімназійна система вже не мала шансів на збереження в умовах більшовицької держави. Як слушно зауважив І.О. Кочергін у рецензії на перші 3 томи «Матеріалів з історії Бердянського державного

педагогічного університету», більшовицька влада всіляко намагалась підкреслити, що «нова народна освіта» не пов'язана з попередньою імперською. Однак місце розташування навчального закладу та викладацький персонал говорять про тяглість навчального процесу в стінах установи, яка зараз носить назву Бердянський державний педагогічний університет²⁷.

²⁷ *Кочергін І.О.* Історія Бердянського державного педагогічного університету в документах (Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. В 3-х томах. К., 2006, т. 1; 2007, т. 2; 2008, т. 3) // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Випуск 7. — Дніпропетровськ: НГУ, 2010. — С. 229 – 230.

*Історія Бердянського державного педагогічного
університету*

**Лекції 3-4. Бердянські педагогічні курси та
педагогічний технікум
(1920 – 1932 роки)**

1. Історичні умови створення та існування Бердянських педагогічних курсів і педагогічного технікуму.
2. Викладачі та керівництво Бердянських педагогічних курсів.
3. Організація навчального процесу Бердянських педагогічних курсів.
4. Реорганізація Бердянських педагогічних курсів у педагогічний технікум. Основні аспекти діяльності педагогічного технікуму.
5. Персоналії керівників Бердянського педагогічного технікуму. Викладачі навчального закладу.
6. Стан матеріально-технічної бази, умови навчання і проживання студентів.
7. Реорганізації педагогічного технікуму першої половини 1930-х рр.

1. 20-30-і роки ХХ сторіччя в історії України насичені докорінними змінами, ламкою як старих структур, так і самого традиційного світогляду населення. Все це і безпосередньо, й опосередковано відбивалось на освітній системі в цілому і на кожному навчальному закладі, на долі кожного викладача та студента. У тому числі — і на долях викладачів та студентів навчальних установ, які є попередницями сьогоdnішнього Бердянського державного педагогічного університету. Тож події Громадянської війни та визвольних змагань, голод 1921 – 1923 років, нова економічна політика, боротьба з неписьменністю, реформи адміністративно-територіального устрою УРСР, українізація, атеїзація держави й суспільства, поступове заміщення диктатури пролетаріату диктатурою партії,

процес зміцнення тоталітарної системи, політичні репресії, індустріалізація республіки, колективізація сільського господарства, Голодомор 1932 – 1933 років стали невід’ємною частиною історії Бердянських педагогічних курсів і педагогічного технікуму, що діяли на місці колишньої Бердянської чоловічої гімназії.

У тому ж лютому 1920 р., коли директор гімназії писав Бердянському повітовому ревкому про необхідність поновити навчальний процес у підпорядкованій йому установі²⁸, вже розглядалось питання про відкриття в Бердянську Народного університету як «просвітницького пролетарського закладу, що дає широкі та популярні відомості зі всіх галузей знань і призначений для випрацювання в трудящих глибокого та цілісного світобачення». Народний університет мав діяти у складі трьох відділень: суспільствознавства, «словесно-історичного» та природно-математичного²⁹. Викладачами першого відділення мали бути А.Г. Зисін, С.І. Васленський, О.П. Яхонтов; другого — Г.Ю. Феддерс і І.Л. Левін; третього — М.І. Сеницький і Е.О. Сербіна. Втім, ми не маємо свідчень про те, що плани влаштування в Бердянську Народного університету були втілені в життя.

Натомість у жовтні все того ж 1920 р. вже діяла Бердянська педагогічна школа, рада якої очолювалась Г.Ю. Феддерсом.

Маємо підстави казати, що згадана педагогічна школа стала попередницею Бердянських педагогічних курсів. Адже в «Анкетних даних» про цей навчальний заклад, датованих 1 жовтня 1922 р., значиться: «1). Бердянські 3-х річні Педагогічні курси з соціального виховання. 2). Бердянськ, Запоріж. губ., Червоний будинок. 3). Дата

²⁸ ДАЗО. — Ф. Р. 606. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 37.

²⁹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1–1 зв.

виникнення. 1 жовт. 1920 р.»³⁰. Утім, звернемо увагу, що реально у жовтні – грудні 1920 педагогічна школа³¹.

Крім того, зауважимо, що «Червоним будинком» традиційно йменувався корпус Бердянської чоловічої гімназії. Та й після самих слів «Червоний будинок» в анкету вписано: «Буд. кол. гімназ.».

2. Серед викладачів Бердянських педагогічних курсів були і колишні викладачі Бердянської чоловічої гімназії. Зокрема, вчитель математики, природознавства та географії К.О. Спаський тепер читав геологію; вчитель малювання та чистописання М.В. Титенко — креслення... Цікаво, що малювання, якому в чоловічій гімназії навчав М.В. Титенко, слухачам Бердянських педагогічних курсів викладав Я.С. Хаст (1873 – 1953) — знаменитий бердянський художник, випускник Паризької школи мистецтв, постійний учасник художніх салонів на Єлісейських полях у Парижі в перші два десятиліття ХХ ст., автор картини «Паризький слуга», що в 1905 р. на виставці в Брюсселі одержала золоту медаль та гран-прі. Причому в документах Бердянських педагогічних курсів за 1923 р. щодо Я.С. Хасти зазначено, що в цьому навчальному закладі він викладав з 1920 р., а до того працював саме в чоловічій гімназії³².

Серед викладачів Бердянських педагогічних курсів знаходимо і кількох колишніх учнів Бердянської чоловічої гімназії. Йдеться, зокрема, про викладача хімії, анатомії та біології В.В. Шейкіна — сина В.Т. Шейкіна, гімназійного вчителя малювання та чистописання.

Отже, прийшли нові часи, і на місці гімназії в «Червоному будинку» на початку 1920-х років почали

³⁰ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 14.

³¹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1-10.

³² ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 1-2.

діяти педагогічні курси, медична проф. школа, агрономічний технікум, агрошкола, технічна школа. Утім, до 1 жовтня 1922 р. в будівлі залишилися лише педагогічні курси та технічна школа.

Лише в одному документі знаходимо твердження про те, що проміжним етапом між існуванням педагогічної школи і педагогічних курсів була нетривала діяльність педтехнікуму: у звіті про стан Бердянського педагогічного технікуму у 1929 р. читаємо: «Коротка Історія Бердянського Педтехнікуму. В жовтні 1920 року в м. Бердянському заснована Професійна Педагогічна школа; в 1921 – 1922 році Педшкола була перетворена в Педтехнікум по зразку Педтехнікумів РСФРР; в 1922 – 23 році Педтехнікум був перетворений в Педкурси; в 1925 – 26 році Педкурси перетворені на Педтехнікум»³³.

Про зміни, що відбувались в системі педагогічної освіти, випускник 1959 року Бердянського державного педагогічного інституту В.П. Шепотько, який свого часу обіймав посаду заступника Міністра освіти та науки, виконував обов'язки міністра, пише так: «В Україні були створені педагогічні навчальні заклади двох основних типів: інститути народної освіти (ІНО) і вищі трирічні педагогічні курси, які постановою РНК УСРР від 9 липня 1925 р. були перейменовані в педагогічні технікуми. Трирічні курси та педкурси (педтехнікуми) готували вчителів з вищою освітою для початкової школи, а ІНО — вчителів для другого концентру семирічки, профтехшкіл, робітфаків, технікумів. Захопившись реформуванням педагогічної освіти, Наркомос УСРР ігнорував досвід становлення народної освіти в період державотворчих процесів в Україні, а також позитивний досвід дореволюційної педагогічної школи. Урахування цих факторів допомогло б дати майбутньому вчителю всебічну

³³ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 27.

підготовку»³⁴.

Завідувачами Бердянських педагогічних курсів були І.М. Халіппа та П.П. Петров, М.Ч. Павліковський.

Халіппа (Халіпа) Іван Миколайович (1871 – ?) — педагог, завідувач Бердянських педагогічних курсів (1.03.1922 – 1.10.1923). Навчався в духовному училищі та семінарії, закінчив Київську духовну академію з літературного відділення. З 1896 р. працював у Кишиневі помічником інспектора духовної семінарії; з 1898 р. вів справи Бессарабської вченої архівної комісії; з 1904 р. — секретар Бессарабського історико-археологічного товариства; з 1905 р. — інспектор народних училищ Новомосковського повіту; з 1907 р. — інспектор народних училищ Кишинівського повіту; у 1910-1918 рр. — інспектор народних училищ Бердянського повіту; з 1919 р. — викладач географії, українознавства та літератури в Бердянській труд. школі; з 1921 р. — лектор історії культури та українознавства в Бердянському соціально-економічному технікумі. Слухачам Бердянських педагогічних курсів викладав краєзнавство, педологію, статистику, трудове виховання.

Петров Петро Петрович (народився близько 1880 р.) — педагог, завідувач Бердянських педагогічних курсів (1.10.1923 – 10.1924). У 1908 р. закінчив Московський університет, отримавши диплом 1-го ступеня. На час призначення завідувачем педкурсів мав 15-річний педагогічний стаж, працюючи в середніх навчальних закладах і закладах профосвіти. Займав посади інструктора, з лютого 1923 р. — інспектора соцвиху.

Павліковський Микола Чеславович (народився близько

³⁴ Курило В.М., Шепотько В.П. Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки. — К.: «Деміур», 2006. — С. 65 – 66

1892 р.) — педагог, завідувач Бердянських педагогічних курсів (10.1924–1925). Закінчив Одеський університет. Працював у партійній школі. З 15.09.1923 р. — у Бердянських педагогічних курсах, викладав математику та фізику, завідував фізичним кабінетом. У 1925–1926 рр. — керуючий Бердянським педагогічним технікумом, голова його комітету. З 15.05.1926 р. по 08.1926 р. — лектор Бердянського педагогічного технікуму. Одночасно був лектором робітничого технікуму. За деякими даними, в умовах українізації виїхав до Москви, де працював професором в одному з вишів.

3. Педкурси мали три групи: перший, другий та третій курс. Набори студентів були незначними. У 1922 році в навчальному закладі навчалося всього 94 студенти, у 1923 — 98. За національним складом переважали українці та росіяни, незначною була кількість болгар, євреїв, греків. За віком студенти були від 16 до 24 років.

Навчання на педкурсах було платним, але до початку 1923–1924 навчального року оплата фактично не здійснювалася згідно з розпорядженням губпрофосу на колективне прохання слухачів. З 1923–1924 навчального року оплата встановлювалася в розмірі 30 крб. (повна), а також 5, 8, 12, 15 та 25 крб., залежно від матеріального стану студента. Були й бюджетні місця, наприклад, у період з 1 січня 1923 по 1 квітня 1924 року лише 39 % слухачів сплачували за навчання³⁵.

Заняття на педкурсах розпочиналися о 9 ранку. Студенти відвідували семінари та лекції. Обов'язково чотири рази на тиждень III курс та два рази II та I курси проходили практичні заняття в дитячих закладах міста; власних навчально-допоміжних закладів при педкурсах не було. З шостої до сьомої години вечора два рази на тиждень відбувалися студійні заняття для всіх трьох

³⁵ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 256. — Арк. 47.

курсів. Крім того, третьокурсники вели з шостої години вечора дві групи лікнепу: неписьменні (4 рази на тиждень) та малописьменні (3 рази на тиждень). Увечері працював соціально-економічний гурток з секціями: історичною, літературною, педагогічною, мистецькою та «безбожжя».

Улітку студенти обов'язково проходили педагогічну практику в дитячих закладах соціального виховання.

Бердянські педагогічні курси тісно співпрацювали з професійними та партійними організаціями міста щодо участі в приймальній комісії та комісії соціального забезпечення студентів, залучення викладачів до проведення семінарів, зборів вищезазначених організацій, підготовки курсантами вечорів та агітстудій.

У «дусі часу» 5 квітня 1924 р. учасники зборів колективу педкурсів одногосно підтримали пропозицію клопотати про найменування навчального закладу «Бердянськими 3-х річними педагогічними курсами імені Н.К. Крупської»³⁶.

Усього викладалося на курсах близько 24 дисциплін, серед яких: алгебра та геометрія; фізика та хімія; загальне світосприйняття; геологія; ботаніка; зоологія; природні багатства; історія України; історія культури; українська мова, література; міжнародна література; архітектура; спів і музика; ручна праця; нова мова; психологія дитини та людини; історія просвітництва та виховання; педологія; шкільна гігієна; методика рідної мови; методика арифметики; соціальна освіта; конституція УСРР.

Згідно із звітом про стан педкурсів³⁷, на перше жовтня 1923 року викладання в навчальному закладі велось декількома мовами. Українською читалися українська мова та література, драматизація, педологія, методи організації

³⁶ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 38.

³⁷ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 256. — Арк. 6.

дитячого життя та роботи, сучасні напрямки педагогічної думки, методика співу, розвиток народного господарства, історія соціальних вчень, радянське будівництво в УСРР та СРСР, види суспільної виробничої праці. Усі інші курси читались російською, окрім німецької мови. Але вже в звіті за квітень – червень 1924 року³⁸ було зазначено, що викладання велося російською мовою, окрім української мови та літератури.

Успішність студентів була вище середньої, відсоток відвідування студентами лекцій та семінарів в середньому становив 70 – 80 % залежно від курсу та форми заняття. Здебільшого пропускалися практичні заняття в дитячих закладах освіти та заняття лікнепу. Відвідування лекторами було 100 %; за цим вівся чіткий контроль з фіксуванням даних у спеціальному журналі.

З членів викладацького складу був створений методкабінет, метою якого була організація та контроль навчального процесу. На засіданнях затверджувалися навчальні програми, теми дипломних робіт студентів; розглядалися питання злагожденості роботи лекторів, відповідність методів роботи останніх сучасним вимогам, мова читання навчальних дисциплін.

Методичне забезпечення Бердянських педагогічних курсів знаходилося у повній залежності від ініціативи та можливостей студентів і викладачів. Існували спеціалізовані кабінети (фізичний, історичний), хімічна лабораторія, трудові майстерні, у яких ремонт приладів, збір експонатів, інструментів самостійно здійснювали курсанти та педагогічний колектив. Бібліотека та читальний зал педкурсів обслуговували також вечірній робітничий технікум та технічну профшколу. Представництво періодичних видань та навчальної літератури було на низькому рівні. За даними на 1924 рік

³⁸ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 256. — Арк. 57.

загальна кількість книг складала 3683 примірників, періодичних видань — 2169³⁹.

З початку свого існування навчальний заклад був у доволі скрутному матеріальному становищі. Кошти на господарські потреби не надходили. Оплата вчителям була мізерною та виплачувалася із затримками. Для того, щоб опалювати приміщення, студенти проводили платні творчі вечори. Ускладнювали ситуацію післявоєнна відбудова та голод в країні. Зокрема, в анкетних даних про Бердянські педагогічні курси за 1 жовтня 1922 р. зазначалось: «За відсутністю земельної дачі літній триместр не міг бути використаний, тим більше, що голод розігнав слухачів із Бердянська»⁴⁰. Лише після налагодження зв'язку з центральними органами влади та прийняттям педкурсів на державний бюджет в 1923 році останні отримали можливість покращити стан навчально-виховної та господарської частини⁴¹.

4. У 1925 р. Бердянські педагогічні курси були перейменовані на педагогічний технікум. При цьому не змінилися ані місце розташування (все той же «Червоний будинок»), ні керівник (М.Ч. Павліковський). Щодо умов змін, то в повідомленні старшого інспектора Педосвіти Бандурівського, отриманому у вересні 1925 р. керівникам педтехнікумів, у тому числі й у Бердянську, зазначалось: «Педінспектура просить мати на увазі, що перейменування педкурсів в педтехнікуми не є реорганізацією педкурсів, а тому, поки ще не складено нове положення про

³⁹ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 256. — Арк. 50.

⁴⁰ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 16.

⁴¹ Сапронова О. Бердянські педкурси та педтехнікум // Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920–1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — С. 15-17.

педтехнікуми, останні існують на тих же підставах, мають ту ж саму структуру, керуються тим же положенням, що й бувші педкурси»⁴². У липні ж 1925 р Народним комісаріатом освіти до Бердянська було надіслане повідомлення про те, що правила вступу до педкурсів залишаються чинними для педагогічних технікумів⁴³.

Згодом про умови вступу до Бердянського педагогічного технікуму можна було дізнатись із періодичної преси. Так, право вступу без іспитів мали абітурієнти, що закінчили семирічну школу, ШКМ або мали іншу відповідну освіту, за віком не молодші 15 років. Особи, що не мали такої освіти, склали екзамен.

Особлива увага приділялась опануванню абітурієнтами українознавства. У протоколі засідання комітету технікуму від 26 серпня 1926 р. з ухвалою щодо українізації навчального закладу зазначалось: «З 1 вересня перейти до викладання всіх дисциплін українською мовою. Звернути особливу увагу на постановку викладання українознавства як з організаційного боку, так і змісту. Під час прийому до I курсу звертати належну увагу на знання українознавства»⁴⁴.

Разом із заявою про бажання вступу до педтехнікуму обов'язково подавався медичний випис, довідка про освіту, характеристика зі школи (якщо вона є), дві фотокартки, типова довідка. Звернемо увагу на останній документ, який мав за мету надати інформацію про соціальний стан абітурієнта та його батьків, наявність у них виборчих прав та майновий стан. Виходячи з тієї політичної ситуації, що склалася в республіці в середині 20-х років ХХ ст., ця інформація мала статус державного значення.

⁴² ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 201.

⁴³ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 174.

⁴⁴ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 239.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

Звертають на себе увагу два документи, які зафіксували наявні на той час утиски студентів з сімей «куркулів». Перший — це донос, що курсант Микола Горб отримує стипендію, не маючи на це право, бо є за походженням із сім'ї куркуля⁴⁵. Другий документ — це запит до голови Чернігівського РВК з підтвердження дійсності розірвання зв'язку студента Коротича Якова Даниловича зі своїм батьком-куркулем. Від цього залежало, чи буде курсант сплачувати за навчання⁴⁶.

При тому, що спочатку обсяги прийому студентів до технікуму були незначними, потреби суспільства та плани НКО змінили ситуацію в 30-х роках:

Період	Загальна кількість студентів
На 20 листопада 1925	143
На 1 січня 1927	125
На поч. II семестру 1928/29	307
На поч. II семестру 1929/30	669
На поч. II семестру 1930/31	800
На поч. II семестру 1931/32	780

За походженням курсанти здебільшого були з родин селян та робітників, на третьому місці — сім'ї службовців. За національністю переважали українці та росіяни, навчалися також євреї, греки, болгары, молдавани.

Відсоток відвідування лекційних і семінарських занять студентами становив у середньому 70 – 80. Керівництвом педтехнікуму велась боротьба з прогулами через

⁴⁵ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 47.

⁴⁶ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 37.

завантаження курсантів громадською роботою. Обов'язковою складовою навчального процесу було проходження педагогічної практики в школах міста та району. Нагляд за студентами та керівництво ними під час практики здійснювали лектори. За кожним закріплювалися 4 – 5 чоловік. Студенти відвідували уроки вчителів шкіл, аналізували використані методи роботи, розробляли плани-конспекти, самостійно проводили навчальні заняття.

Умови роботи студентів під час педагогічної практики бажали кращого. Цікаву інформацію нам надає замітка в газеті «Більшовицька зірка» за 14 грудня 1930 року, критикуючи навчальний процес у школах району: «Підручниками школи не забезпечені, і практикантам під час своєї практичної праці доводилося користуватися з старих підручників. Планів на квартал чи триместр не було в жодній школі»⁴⁷.

Студенти проводили свої педагогічні дослідження та експерименти на базі навчально-допоміжних закладів, що закріплювалися за Бердянським педагогічним технікумом. Це — трирічна школа № 3 в м. Бердянську та чотирирічна в с. Старопетрівці, семирічна трудшкола імені Франка. Принцип роботи цих установ закріплено в Положенні про дослідні школи при Бердянському педтехнікумі⁴⁸. Вище зазначені установи складали органічну частину Бердянського педтехнікуму, а кошти на їх утримання заносилися на його баланс.

При технікумі діяв дитячий садок, про який у доповіді Бердянського педагогічного технікуму районному партійному комітету від 15 грудня 1930 р. повідомлялось: «При Педтехнікумі є дитсадок, який до 1.XII 30 р. працював на самоутриманні, завдяки чому склад дітей був із більше спроможних шарів населення. Постановою

⁴⁷ Більшовицька зірка. — № 29. — 14.12.1930. — С. 4.

⁴⁸ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 3.

Президії міської ради було ухвалено: дитсадок (три групи) взяти на місцевий бюджет, а тому Педтехнікум від 1.Х зовсім змінив склад дітей, прийнявши до дитсадка виключно дітей робітників заводів. Але кошторису дитсадка не затверджено і він стоїть під загрозою закриття. Приймаючи до уваги, що Бердянський Педтехнікум в цьому році має чотири курси дошкільного відділу, на яких вчиться 130 студентів, і вся ця кількість студентів мусить весь час свого навчання проходити педагогічну практику в дитсадку під керівництвом викладачів Педтехнікуму, та, крім того, Педтехнікум мусить проводити педологічно-дослідну роботу з дітьми дошкільного віку, Педтехнікум вважає, що закриття цього садка абсолютно неприпустимо, особливо приймаючи до уваги соціальний стан дітей»⁴⁹.

Крім педагогічної, студенти проходили й індустріальну практику, основними завданнями якої були: робота безпосередньо на індустріальному виробництві, набуття певних трудових навичок з якогось фаху, зв'язок теорії з практикою.

Для проведення практичних занять, різноманітних досліджень Бердянський педагогічний технікум мав спеціалізовані кабінети, лабораторії та майстерні. Контроль за їхньою діяльністю здійснював методичний кабінет на чолі з навчально-контрольною комісією. До повноважень останньої належали також облік праці студентів по лабораторіях та складання характеристик. Необхідно також відзначити стан бібліотеки. У 1926 р. кількість книг у порівнянні з 1924 р. зросла більше ніж у 3,5 рази — з 3687 до 13252. У постійному русі знаходилось 8000 книжок. У зв'язку із збільшенням кількості студентів зросла нестача літератури. Утім мали місце й інші причини. Ознакою часу був наказ заступника директора

⁴⁹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 148. — Арк. 78 – 79.

Бердянського педтехнікуму І. Забарного, датований 1929 р.: «Пропоную бібліотекареві т. Лазаревій за порадою викладачів суспільствознавчого циклу т.т. Щербина та Мусатова виділити в окремій шафі літературу правого ухилу; забороняю видавати таку літературу студентам технікуму без дозволу кожний раз лектора сусп. циклу під його особисту відповідальність»⁵⁰.

Що стосується методів роботи, то вже в 1931 р. в академічній сфері педтехнікум застосовував ланкову форму. Утім, вона не цілком виправдовувала себе, тому що працювала лише частина ланки, решта ж пасивно сприймала, списувала матеріал. Тож педтехнікум перейшов на більш активну лабораторно-планову форму роботи, за принципом невеликих бригад.

Студентське самоврядування представлене діяльністю профспілкового комітету при педтехнікумі, який працював на рівні міського. Члени профкому на загальному зібранні студентів обирали Виконпрофбюро, яке було представлене трьома відділами: 1) академічний — відав навчальною діяльністю студентів; представники цього відділу були членами методкому та навчально-контрольної комісії; 2) культвідділ — вів політосвітню роботу в червоних куточках, будинках освіти; 3) економвідділ — відав гуртожитками, їдальнею тощо.

При педтехнікумі діяли осередки ЛКСМУ та КНС, їх члени входили до всіх комісій навчального закладу.

Ознакою часу стало датоване жовтнем 1927 р. відношення Бердянського педагогічного технікуму Народному комісаріату освіти, Маріупольській окружній ІНО, Маріупольському окружному виконкому, Бердянській комісії щодо організації святкування 10-річчя Жовтневої революції з проханням подати до ВУЦВК клопотання про надання Бердянському педтехнікуму імені

⁵⁰ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 40.

«Бердянський Педагогічний імені 10-річчя Жовтневої Революції Технікум» Між іншим, у цьому документі містилось таке формулювання, яке свідчило про усвідомлення керівництвом технікуму зв'язку цього навчального закладу із чоловічою гімназією: «Бердянський Педагогічний Технікум ... розвернувся на місці колишньої гімназії та колишніх педагогічних курсів»⁵¹.

Крім навчальних занять, студенти відвідували різноманітні гуртки. У 1926 – 1927 навчальному році в Бердянському педтехнікумі діяли: Н.О.П. гурток, який відвідувало 25 студентів; гурток культури українського слова — 60 студентів; хоровий гурток — 80 студентів; студія малювання — 20 студентів; краєзнавчий гурток — 30 студентів; гурток радіоаматорів — 35 студентів; гурток ленінізму — 50 студентів; військовий гурток, який відвідували всі студенти⁵².

Варто згадати, що на час існування Бердянського педтехнікуму припав “золотий вік” українського краєзнавства, який позначився поживанням інтересу до місцевої історії. Це великою мірою було пов'язано з діяльністю Всеукраїнської Академії наук та її комісій (у тому числі — й Одеської краєзнавчої комісії, очолюваної М.С. Грушевським Комісії Полудневої України), Українського комітету краєзнавства, утвореного в 1925 р. Розгортання краєзнавчого руху на місцях знаменувалося створенням на півдні України близько 10 наукових товариств, 150 краєзнавчих, науково-дослідних гуртків⁵³. Бердянськ не залишився на узбіччі цього руху. Голосно заявили про себе члени Бердянського краєзнавчого товариства і студенти Бердянського педагогічного

⁵¹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1 — Спр. 72. — Арк. 127 – 128.

⁵² ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 6 зв.

⁵³ Шушлянікіова Н.В. Розповіді з історії Херсонського краю: Монографія. — Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. — С. 78-79.

технікуму. Зокрема, завдяки їхнім зусиллям у 1928 р. в Бердянську побачила світ книга «м. Бердянське та його околиці. Природно-економічний та справочний збірник для робітників шкіл, господарчих установ та курортних одвідувачів. Вип. 1-й». Ця книга, як записано в передмові до неї, «є синтез колективної праці членів Бердянського краєзнавчого товариства та студентів Бердянського педтехнікуму»⁵⁴. До четвертого розділу цієї книги увійшли етнографічні матеріали, зібрані у 20-і роки на Бердянщині студентами педагогічного технікуму. Експедиції зі збирання цих матеріалів повною мірою можна вважати попередницями тих археографічних експедицій Північним Приазов'ям, що останніми роками організовуються на базі кафедри історії України Бердянського державного педагогічного університету.

Серед студентів педагогічного технікуму, які працювали над книгою «м. Бердянське та його околиці...», був і Гаврило Кардаш, який згодом став відомим кореспондентом, працював у газетах «Правда», «Правда України», був старшим редактором книжкового видавництва «Прапор», спілкувався з Олександром Довженком, Остапом Вишнею, Аркадієм Гайдаром.

У передмові до видання зазначено, що воно — перша спроба дати невеликий кількісно, але перевірений добірний матеріал, «що з нього могла б скористатися радянська труд. школа Бердянського району, відповідні державні та громадські установи, а також і окремі особи, що їх зацікавить місто та його околиці».

⁵⁴ М. Бердянське та його околиці. Природно-економічний та справочний збірник для робітників шкіл, господарчих установ та курортних одвідувачів. Вип. 1-й. — Бердянське, 1928. — 68 с., іл.; Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: Освіта України, 2008. — С. 9, 389-394.

Студенти організували випуск власної газети «Молодий освітянин». На її сторінках порушувалися головні питання з життя навчального закладу, зверталась увага на матеріальні та побутові умови студентства. Викладачами та курсантами на шпальтах «Молодого освітянина» обговорювалися актуальні проблем, пов'язані з процесом навчання. Сучасники ставили студентську газету в ряд кращих періодичних видань Бердянська.

Серед навчальних закладів міста постійно проводилися соцзмагання, метою яких було виховання молоді на ідеях будівництва комунізму та віри в світле майбутнє, поширення цих ідей серед населення. Студенти педтехнікуму опановували марксистсько-ленінську теорію, розповсюджували передплату на комсомольську літературу, організовували діяльність добровільних товариств, брали участь у громадських роботах тощо.

Педагогічний технікум як юридична особа був членом Всесоюзного товариства із земельного влаштування трудящих євреїв у СРСР.

Студентами та викладачами Бердянського педтехнікуму проводилась ліквідація неписьменності та малописьменності серед населення як міста, так і району.

5. Розглянемо систему управління навчальним закладом. Одноосібну відповідальність за діяльність Бердянського педтехнікуму ніс завідувач (керуючий, директор). Як уже зазначалось, першим, хто обійняв цю посаду, був М.Ч. Павліковський, з часом його замінив С.С. Парада, у квітні 1930 р. директором значиться Б. Карпель, а восени 1930 р. Бердянський педагогічний технікум очолював І.М. Гальчинський, який 29 березня 1931 р. передав справи новопризначеному директорові Г.Я. Герасименку⁵⁵. Зі створенням у 1932 р. на базі

⁵⁵ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 214. — Арк. 1 — 4.

педтехнікуму інституту «директором інституту та педтехнікуму» у документах значився М.Д. Дементієнко⁵⁶.

Парада (Порада) Семен (Степан) Семенович (17.04.1907 – ?) — директор (керуючий) Бердянського педагогічного технікуму (з 15.05.1926 р.). Народився в Миргородському повіті на Полтавщині. Закінчив семирічну трудову школу. До 1927 р. навчався у Бердянському педагогічному технікумі, на III-й курс якого перевівся з Нероновицького педтехнікуму в 1926 р. Одночасно з навчанням був керуючим Бердянського педагогічного технікуму. Викладав історію класової боротьби, політекономію, радянську державу та право.

Гальчинський Іван Миколайович (1893 – ?) — директор Бердянського педагогічного технікуму (осінь 1930 р. – 29 березня 1931 р.). Член ВКП(б) з 1927 р. Упродовж нетривалого перебування на посаді директора підписав цілу низку наказів про вилучення з бібліотеки забороненої літератури, звільнення лекторів «за ідеологічне збочення», відрахування студентів як «соціально чуждих елементів». У 1932 р. закінчив 3-х місячні підготовчі курси викладачів соціально-економічних дисциплін для ВИШів. З 1 листопада 1932 р. по 1 липня 1933 р. викладав діалектичний матеріалізм та історію Всесвіту в Бердянському державному інституті соціального виховання. Звільнився з інституту в зв'язку з призначенням на керівну роботу в Політвідділі МТС. У 1939 – 1941 рр. знов працював у інституті, на кафедрі марксизму-ленінізму. У зв'язку з евакуацією навчального закладу наказом від 4 вересня 1941 р. «відпущений з роботи до особливого розпорядження».

Герасименко Гордій Якович (1901 – ?) — директор (керуючий) Бердянського педагогічного технікуму (29 березня 1931 р.-1932 р.). Член ВКП(б). Отримав вищу

⁵⁶ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 188.

освіту. На момент вступу на посаду директора педтехнікуму не мав педагогічного стажу. По акту передачі від 29 березня 1931 р. прийняв від попереднього директора «Червоний будинок» і 4 гуртожитки. Мешкав у «Червоному будинку» педагогічного технікуму. Поставив питання про організацію з вересня 1931 р. вечірнього робітничого технікуму.

До повноважень директора педтехнікуму, між іншим, входив набір педагогічного та адміністративно-допоміжного персоналу.

До адміністративного персоналу входив сам директор, заступник (завідувач) з навчальної частини (з 1930 р. цю посаду займав Ю.І. Кара-Курчі⁵⁷), бібліотекар, лікар, завідувач господарської частини, бухгалтер, секретар студентських організацій, секретар комітету, кухар, кур'єр тощо.

Викладачами педагогічного технікуму могли бути особи, які мали достатній педагогічний стаж та спеціальну освіту. Остання умова, в окремих випадках, була не обов'язковою за наявності задовільної педагогічної практики. Викладачі поділялися на штатних та позаштатних. Так, на 1 жовтня 1927 року в Бердянському педагогічному технікумі працювало 13 викладачів: 6 штатних та 7 позаштатних. Середній вік лекторів був 37 – 38 років⁵⁸.

Жорстка дисципліна стосувалася не тільки студентів, а й викладачів. Комітетом педтехнікуму було ухвалено вираховувати із зарплатні лекторів за пропуски занять, спізнення.

Разом з викладацькою, лектори займалися й науковою діяльністю. Зокрема, у відрядження до Харкова, Москви та

⁵⁷ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 833. — Арк. 1 – 2 зв.

⁵⁸ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 3.

Ленінграду для проведення наукових досліджень у 1927 р. був направлений професор С.М. Смолінський⁵⁹.

6. Для вирішення питань, що стосувалися навчальної та адміністративно-господарської діяльності, була створена Рада педтехнікуму, яка розглядала проекти навчальних планів і програм, річні звіти, аналіз кошторису педтехнікуму, звільнення, переведення та випуск студентів. Для перевірки матеріальної звітності Рада педтехнікуму обирала з кола своїх членів ревізійну комісію в складі від трьох до п'яти осіб.

Педтехнікум перебував на держбюджеті, до того ж мав додаткові надходження від власного господарства. Хоча деколи, як свідчать матеріали звіту від 20 листопада 1925 року, воно було збитковим через халатне ставлення відповідальних осіб⁶⁰. Ресурсів не вистачало, і керівництво педтехнікуму постійно зверталося до вищих органів влади з проханням збільшити кошторис. Про це свідчить листування педтехнікуму з Народним Комісаріатом Освіти.

Доволі красномовною є таблиця, вміщена у «Довідкову картку про матеріальне обслуговування учнів Бердянського педагогічного технікуму», датована січнем 1926 р.⁶¹:

«1. Чи маються при ВУЗі студентські гуртожитки? Якщо маються, то зазначити кількість їх.	Маються два гуртожитки.
2. Чи міститься гуртожиток при навчальній установі, чи окремо? Якщо окремо, то зазначити віддалення від	Містяться гуртожитки окремо від навчальної установи: перший на віддаленні 100 метр. і

⁵⁹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 140.

⁶⁰ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 40.

⁶¹ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 70 – 70 зв.

ВУЗу.	другий — 600 метр.
3. Адрес гуртожитків.	м. Бердянськ, гуртожиток № 1, вулиця Зинов'єва, будинок Ч. 22; гуртожиток № 2 — вулиця Дзержинського, Ч. 16.
4. Кількість кімнат в кожному гуртожитку.	Кімнат, що мешкають студенти, у гуртожитку № 1 — вісім, у другім — десять.
5. Загальна площа, яку займає гуртожиток, і корисна житлова площа, квадратн. сажен.	В гуртожитку № 1 загальна 76,93 кв. саж., житлова — 45,5 кв. саж. Теж № 2 загальна 88,48; житлова — 58,84 кв. саж.
6. Освітленн. електричне, газове, гасове?	Електричне у двох гуртожитках.
7. Опалення центральне, амосовське, голландське?	Опалення гуртожитку № 1 — центральне, гуртожитку № 2 — голландське.
8. Водопостачання: водопровід, колодязь?	Гуртожитку № 1 — водопровід; гуртожитку № 2 водопроводу немає, є колодязь з солоною водою.
9. Кількість учнів у ВУЗі з розподілом на робфаківців, стипендіятів та інших.	Всього 144 студенти. Із яких стипендіятів 40 та інших 104.
10. Загальна кількість учнів, що мешкають у гуртожитку, з розподілом на робфаківців, стипендіятів та інших.	Всього учнів, що мешкають в гуртожитку, 78, стипендіятів 37 та інших 41.
11. Кількість студентів, що мешкають в гуртожитку, які закінчують ВУЗи в	Закінчують ВУЗи в біжучому року 11 студентів. В майбутньому — 19

біжучому і майбутньому роках, окремо.	студентів.
12. Кількість сімейних студентів, що мешкають в гуртожитку, й число кімнат, які вони займають.	Один студент й займає єдину кімнату.
13. Кількість приватних мешканців, що живуть в гуртожитку, і число займаємих кімнат.	Двоє: студенти профтехшколи в загальній кімнаті з студентами педтехнікуму.
14. Штат, що обслуговує гуртожиток.	Троє (тесля, прибиральниця та кухарка).
15. З яких сум оплачується штат?	Самообкладання студентів гуртожиття.
16. Чи мається їдальня при ВУЗі? Якщо мається, то де вона міститься? При гуртожитку чи окремо?	Мається при будинку гуртожиття.
17. Яку кількість учнів задовольняє їдальня?	60 студентів.
18. Дійсна вартість обіду, або повного харчування і платня, що стягається зі студентів.	На протязі місяця повного харчування одинадцять карбованців. //
19. Коли мається дефіцит по їдальні, то за рахунок яких сум такий покривається?	Не мається дефіциту».

Звернемося до періодичної преси, де відображено, у яких умовах навчалися студенти: «Бердянський педтехнікум працює в другу зміну. Що це за праця, можете уявити собі! На велику аудиторію в 30-35 студентів є тільки одна 11 лінійна лампа. Щоб читати або писати, треба максимально напружувати очі... Всі ці неподобства зривають час навчання, ми не можемо проводити

лабораторних та письмових робіт. Таке становище триває з самого початку навчання...»⁶². А ось що стосується побутових умов життя студентства: «Треба звернути увагу на стан гуртожитку № 16 пед. технікуму. Умови цього гуртожитку надзвичайно кепські. Антисанітарний стан, величезна кількість клопів зовсім не дають жити в гуртожиткові. Вікна побиті, шибки й рами попсовано, про замки нема чого й питати...»⁶³.

7. У 1930 р. структура освітніх установ в державі зазнала змін. Випускник БДП В.П. Шепотько про це пише так: «Система педагогічної освіти, запроваджена у 1920 р., проіснувала до 1930 р. У той же час у межах СРСР єдиної системи педагогічної освіти, як і системи народної освіти до 1930 р., не існувало. Це негативно відбивалось на вирішенні завдань підготовки учительських кадрів. З 1930 р. після попередньої дискусії була проведена уніфікація вищої і середньої спеціальної освіти Союзу РСР, зокрема і педагогічної освіти. Цей акт законодавчо був закріплений Постановою ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 р. «Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків» та постановою РНК УСРР від 11 серпня 1930 р. «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти». На території Радянського Союзу, зокрема й України, встановлювалися такі типи педагогічних навчальних закладів: вищі педагогічні навчальні заклади (інститути);

⁶² Соболь, Кублицька, Молдавський, Волинський, Цецохо, Юфіт. Педтехнікум працює без світла // Більшовицька зірка. — 24.10.1934. — С. 3.

⁶³ Дузь П. Кепський стан гуртожитків // Більшовицька зірка. — № 128. — 26.08.1931. — С. 2.

середні педагогічні навчальні заклади (педтехнікуми); короткотермінові педагогічні курси»⁶⁴.

У контексті загальнодержавних змін у 1932 році на базі Бердянського педагогічного технікуму був відкритий державний інститут соціального виховання.

Реорганізація відбувалася так стрімко, що для студентських карток використовувались бланки Бердянського педагогічного технікуму. До того ж, і сам технікум не припинив своєї діяльності відразу ж у 1932 р. Студенти, які вступили до педтехнікуму перед його реорганізацією в інститут, закінчували технікум уже за часів роботи інституту. Тобто, деякий час технікум та інститут діяли паралельно у все тому ж «Червоному будинку».

У документі 1934 р. за підписом в.о. директора технікуму Соболев зазначалося: «Педтехнікум відокремився з І.Х.1934 р. від Педінституту. В 1935 році він мусить вийти в окреме приміщення. Для капітального ремонту цього приміщення нам потрібно буде 50.000 крб. Для капітального ремонту студгуртожитків потрібно буде 15.000 крб. В 1935 р. Педтехнікум мусить організувати свою студ'їдальню, бо їдальня Педінституту обслуговувати Інститут і Технікум не зможе [...] До цього часу Технікум, працюючи в одному приміщенні з Інститутом, має спільне з ним господарство. В 1935 році потрібно буде організувати власне господарство, що складатиметься з 3-х галузей: 1. польової, 2. тваринницької і 3. рибної»⁶⁵. У тому ж 1934 р. як директор педагогічного технікуму підписується вже Авраменко, а в 1935 р. — Даніловська.

⁶⁴ Курило В.М., Шепотько В.П. Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки. — К.: «Деміур», 2006. — С. 66.

⁶⁵ ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 340. — Арк. 7 – 8.

Таким чином, історичні умови, які склалися в період існування Бердянських педкурсів і педтехнікуму, наклали чіткий відбиток на діяльність цих навчальних закладів. Упроваджувались нові методи роботи; плановість, участь у соцзмаганнях, ліквідація неписьменності серед населення, опанування марксистсько-ленінською теорією, розповсюдження комуністичної літератури стали важливими компонентами навчально-виховного процесу. Утиски студентів через їх соціальне походження були типовим явищем того часу.

Постійна нестача матеріальних ресурсів призводила до невиплат заробітної плати персоналу; низьке методичне забезпечення інколи заважало створенню нормальних умов для навчання. Але завдяки зусиллям як самих студентів, так і педагогічного колективу авторитет навчальних закладів зростав, з кожним роком збільшувалися набори⁶⁶.

⁶⁶ Сапронова О. Бердянські педкурси та педтехнікум // Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — С. 17-20.

**Лекції 5-6. Бердянський державний інститут
соціального виховання. Педагогічний інститут.
Учительський інститут (1932 – 1953)**

1. Реорганізації вищого навчального закладу в 1930-х рр.
2. Накази директорів як своєрідний літопис історії ВНЗ.
3. Керівники та викладачі навчального закладу довоєнного періоду.
4. Інститут наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр.: від присвоєння імені П.Д. Осипенко до початку військового лихоліття.
5. Навчальний заклад, його викладачі та студенти у 1941-1943 рр.
6. Налагодження діяльності інституту після повернення з евакуації.
7. Осипенківський учительський інститут у повоєнний період.

1. У 1932 р.⁶⁷ на базі Бердянського педагогічного технікуму було створено Бердянський державний інститут соціального виховання. Як зазначено в паспорті інституту, в 1932 р. в його складі діяли факультети: соціально-економічний, агро-біологічний, техно-математичний і дошкільний. Уже в 1933 р. Бердянський державний інститут соціального виховання було реорганізовано в державний педагогічний інститут з тими ж факультетами, при якому в 1934 р. був відкритий державний

⁶⁷ У відношенні Бердянського педагогічного технікуму фінсектору Народного комісаріату освіти повідомлялось, що інститут був відкритий у серпні 1932 р. (ДАЗО. — Ф. 3674. — Оп. 1. — Спр. 340. — Арк. 33). Хоча в паспорті Осипенківського учительського інституту датою організації називається листопад 1932 р. (ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 672. — Арк. 3), а І.І. Токаренко писав про вересень 1932 р. (Токаренко І.І. Очерк истории Бердянского педагогического института. — Рукопись. — Бердянск, 1967. — С. 37).

учительський інститут з факультетами: історичним, природно-географічним, фізико-математичним, мови та літератури. У 1935 р. педагогічний інститут припинив своє існування і відтепер діяв тільки учительський інститут. У 1936 р. було організоване заочне відділення учительського інституту з тими ж факультетами, що й на денному відділенні. З 1935 до 1939 р. існувало вечірнє відділення інституту⁶⁸.

2. Своєрідним літописом історії Бердянського інституту соціального виховання, педагогічного інституту, учительського інституту є накази директорів, що збереглися в архіві БДПУ. Тематика цих наказів є вельми різноплановою:

- відкриття, ліквідація та реорганізація відділів, факультетів, кафедр, лабораторій, консультпунктів;
- організація 7-місячних курсів з підготовки вчителів-істориків; діяльність комсомольських і проф.-політшкіл; організація курсів з підготовки фізкерівників;
- призначення викладачів і співробітників;
- ротація кадрів;
- повідомлення про затвердження рішенням ВАК вченому званні доцента, затвердження вченому ступені кандидата наук;
- визначення складу ради інституту;
- звільнення або винесення догани викладачам і співробітникам (у тому числі за те, що припустились «грубо-політичних антирадянських висловлювань», підтримував зв'язки з особою, «яку виявлено як шпигуна і агента іноземної розвідки», рекомендували студенту книгу «явно буржуазно-націоналістичного змісту», віддали до типографії для оправи словник, який містив «політично-шкідливий додаток», не вказав у автобіографії, що його

⁶⁸ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 672. — Арк. 3.

батько «крупний куркуль», а брати — білогвардійські офіцери, «навмисно приховував своє минуле і маскувався під радянського фахівця», запізнились або не з'явилися на заняття, «не виправдав себе на цій роботі та не витримав іспитового строку», «використав фіктивні документи про нібито присвоєння йому вченого ступеня кандидата історичних наук, звання доцента та документа про вищу освіту», «за п'янку, побутовий розклад та неодноразове порушення учбової дисципліни, що виявилась в порушенні правил прийому заліків та іспитів, в порушенні правил внутрішнього розпорядку», самовільне використання автомашини, «за небажання повнотою працювати», за зловживання, за не збереження таємниці екзаменаційних білетів з фізики, у зв'язку з затриманням органами міліції);

- зарахування до складу студентів;

- виключення або винесення догани студентам (у тому числі за «брудні наклепи» на Й.В. Сталіна та орденоносців, «контрреволюційні розмови, в яких ображає пам'ять... В.І. Леніна», образу «гідності громадянина Радянського Союзу», вступ до інституту за фальшивими документами, «запитання контрреволюційного троцькістського змісту», «антирадянські вилазки» під час диктанту, «антирадянські наклепи на діяльність полпредств за кордоном», «прояви буржуазного націоналізму та пропаганду фашизму», «контрреволюційну буржуазно-націоналістичну пропаганду», «розповсюдження записки антирадянського контрреволюційного змісту та за п'янки і гульню», нетактовне поводження з лекторами, за те, що є дітьми «ворогів народу» або «ворогами народу», за поширення записок і анекдотів «контрреволюційного змісту», «ворожу антирадянську роботу», «хуліганські вчинки», «грубу образу» викладача, приховування зв'язку з окупантами, ухиляння від громадсько-корисних робіт, «недостойну

поведінку в клубі інституту при проведенні новорічного вечора», за те, під час вступних іспитів виставила замість себе підставну особу, у зв'язку з відбуванням примусової праці за вироком суду);

- відрядження викладачів, співробітників і студентів;

- списки студентів, переведених на наступні курси; списки старост академічних груп; списки студентів, призваних до РСЧА; списки поновлених студентів-заочників, які вибули з інституту в зв'язку з війною; списки студентів-випускників; списки розподілу випускників по школах;

- оголошення подяк; нагородження;

- регламентація роботи інституту; організація заочного навчання та екстернату; порядок закінчення навчання, проведення семестрових і випускних іспитів; організація сесій та їх результати; організація студентських екскурсій та практик; графік тарифних відпусток професорсько-викладацького складу; формування і діяльність приймальних комісій; підведення підсумків календарного року;

- розподіл академнавантаження викладачів;

- кошторис інституту; зміна ставок викладачів та співробітників; оплата класним керівникам, завучам, директорам шкіл міста і викладачам інституту за керівництво педпрактикою студентів; призначення та виплата стипендій, у тому числі — стипендії ім. Й.В. Сталіна; звільнення студентів від плати за навчання; затвердження цін у студентській їдальні; порядок видачі карток на хліб, продовольчі та промислові товари;

- розгортання антирелігійної роботи;

- робота по базовій школі інституту;

- художня самодіяльність; організація при інституті художньої майстерні; організація кінопоказів;
- соцзмагання між факультетами і курсами;
- підготовка до святкування та відзначення 23 лютого, 8 березня, 1 травня, 7 листопада, Нового року; проведення заходів на відзначення 75-річниці смерті К.Д. Ушинського, 85-річниці смерті Т.Г. Шевченка, 100-ліття «Маніфесту Комуністичної партії», 30-ї річниці ВЛКСМ; «організація й проведення святкування 10-річчя з дня возз'єднання українського народу в єдину Українську Радянську державу»; підготовка до відзначення 70-річчя з дня народження Й.В. Сталіна; створення комісії з відзначення 100-річчя з дня смерті М.В. Гоголя; організація вечорів студентів-випускників;
- розвиток фізкультури та спорту; участь спортсменів інституту в загальносоюзних, республіканських, обласних і міських змаганнях; проведення лижного пробігу імені Сталінської Конституції; організація кросу ім. Шверніка; проведення профспілково-комсомольського кросу; підбиття підсумків інститутського шахматного турніру на честь дня Сталінської Конституції тощо;
- військова підготовка студентів; виїзд викладачів на військову перепідготовку; оголошення інституту на військово-осадному положенні; запровадження заходів протиповітряної оборони; проведення занять ППО і ППХО; направлення на військово-оборонні роботи; «відпущення з роботи до особливого розпорядження» співробітників у зв'язку з евакуацією інституту; організація евакуації інституту до Ленінабада; організація групи самозахисту;
- чергування студентів по інституту; охорона громадського порядку та інститутського майна;
- запровадження табельної дошки та книги

відлучок; зміна вимог до студентської дисципліни під час лекцій;

– організація суботників і воскресників; очищення приміщень інституту, спалених німцями; проведення декадника зі збирання металобрухту;

– діяльність підсобного господарства; мобілізація на сільськогосподарські роботи; виявлені «факти явного шкідництва» під час збирання врожаю; «розвиток індивідуального городництва як засіб покращення матеріально-побутових умов членів колективу інституту»; щоденне виділення з підсобного господарства по літрі молока помічникам директора і головному бухгалтеру;

– впорядкування користування інститутськими мотоциклами; заощадження електроенергії;

– перевірка стану квартир, де мешкають студенти; прийняття на баланс інституту відбудованого та реконструйованого будинку по вул. Республіки № 11;

– заходи з покращення стану грамотності студентів; визначення мовного режиму в інституті;

– створення редакційної комісії для підготовки до друку збірника наукових робіт;

– влаштування в інституті кутка, присвяченого П.Д. Осипенко;

– функціонування бібліотеки; формування складу бібліотечної ради; впорядкування придбання літератури для кабінетів і бібліотеки;

– впорядкування інститутського архіву;

– одержання гербової печатки та штампа інституту;

– реорганізація Осипенківського державного учительського інституту в Осипенківський державний педагогічний інститут.

У цих документах відбилися події колективізації та індустріалізації перших п'ятирічок, голодоморів 1932 –

1933 і 1946 – 1947 років, сталінських репресій, приєднання Західної України до СРСР, війни 1941 – 1945 років, післявоєнної відбудови, початку «холодної війни», повоєнних змін у розстановці сил на міжнародній арені, суперечливі процеси культурного життя країни...

3. У 1932 – 1941 рр. на чолі інституту стояли М.Д. Дементієнко, М.С. Сушко, П.А. Ляшенко.

Дементієнко Михайло Дмитрович (? – 03.1945) — директор Бердянського педагогічного технікуму, Бердянського державного інституту соціального виховання, Бердянського державного педагогічного інституту, Бердянського державного учительського інституту (1932 р. – листопад 1937 р.). За його безпосередньої участі відбулись створення та розбудова всіх трьох перелічених вище інститутів. За деякими даними, до переїзду до Бердянська очолював Красноградське педучилище (Харківська область). Загинув на фронті⁶⁹.

Сушко М.С. — директор Бердянського державного учительського інституту (грудень 1937 р. – січень 1939 р.). За його директорства в інституті організовано 7-місячні курси з підготовки вчителів-істориків, поновлено діяльність історичного факультету, закрито природничий відділ, організовано художню майстерню.

Ляшенко Прохор Андрійович (28.06.1900 – ?ГОЛУБ ПОДИВИТИСЬ) — директор Бердянського (Осипенківського) державного учительського інституту (лютий 1939 р. – вересень 1941 р. [?]). Народився у с. Некрасове Глухівського повіту Чернігівської губернії в селянській родині. З 8 років наймитував. З 11 років працював пастухом у поміщицьких економіях. 1911 – 1914 рр. — навчався в земській школі, у 1914 – 1918 рр. — у Глухівському вищому початковому училищі. У 1918 р.

⁶⁹ Музей БДПУ. — Лист Огульчанського. — Арк. 1 – 5.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

вступив до учительської семінарії в м. Черкасах. У 1918 р. напередодні приходу німців був обраний до комісії з розподілу поміщицької землі. У 1919 р. працював секретарем земельній комісії і комітету бідноти. У 1920 р. — секретар сільради, секретар комнезаму. У вересні 1920 р. пішов добровольцем у Червону армію. Поранений у боях за Перекоп. Лютий 1921–1922 рр. — навчався в Черкаському педагогічному технікумі. У 1922 р. повернувся до рідного села, де став головою сільради. У 1923 р. поступив до Глухівського інституту народної освіти. У зв'язку із закриттям останнього переведений до Катеринославського (Дніпропетровського) інституту народної освіти, який закінчив у 1926 р. У 1926–1930 рр. — завідувач педагогічної частини і вчитель математики в с. Лоцманівська Кам'янка Дніпропетровського району. У 1927–1930 рр. — голова райкому союзу робітників просвіти. З 1930 р. — завідувач навчальної частини робфаку фізико-хіміко-математичного інституту в Дніпропетровську. У 1931–1933 рр. — навчання в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки (м. Харків). З 1 вересня 1933 р. — доцент, завідувач кафедри педагогіки Бердянського педагогічного інституту, з 1936 р. — заступник директора з навчальної частини, завідувач кафедри педагогіки Бердянського учительського інституту. З лютого 1939 по лютий 1940 р. мав статус тимчасово виконуючого обов'язки директора інституту. 9 вересня 1941 р. підписав останній наказ перед евакуацією навчального закладу до Ленінабада. Згодом поновив роботу в м. Осипенко: у 1953–1954 навчальному році він був заступником директора з науково-навчальної роботи, завідувачем кафедри педагогіки Осипенківського державного педагогічного інституту. У вересні 1960 р. за власним бажанням звільнений з посади заступника директора,

призначений старшим викладачем кафедри педагогіки. У грудні 1972 р. з нагоди відзначення 50-річчя СРСР отримав подяку ректора БДПІ за активну участь у громадсько-корисній та виховній роботі серед студентів, маючи статус пенсіонера, ветерана інституту.

Серед викладачів учительського інституту довоєнного періоду були І.І. Кравченко, К.М. Зінківський В.С. Зборовець.

Кравченко Іван Іванович (20.06.1899 р., с. Троїцьке Київської губ., тепер Рокитнянський район Київської обл. — 18.02.1953 р., м. Київ) — історик, архівіст, доктор історичних наук (1952 р.), професор (1952 р.). Українець. Народився в родині селянина-незаможника. Учасник громадянської війни. У 1917 р. — товариш (заступник) голови міської ради м. Радомишль, 1918 р. — заступник голови політвиконкому, 1919 – 1920 рр. — член Київського губвиконкому, голова комісії з ліквідації в м. Києві царських і тимчасового уряду установ. Закінчив Заболоцьку педагогічну школу (1921). У 1921 р. вступив до Житомирського інституту народної освіти, згодом перевівся до Київського інституту народної освіти, який закінчив у 1924 р. 1925 – 1930 рр. — аспірант. 1930 – 1934 рр. — член Археографічної комісії Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН), у 1929 – 1934 рр. — член комісії з вивчення соціально-економічної історії України XIX – XX ст. ВУАН. 1930 р. — член комісії реврухів в Україні при ВУАН. 1928 – 1933 рр. — викладач Київського інституту народної освіти. 1930 р. — учений-архівіст Центрального історичного архіву в м. Києві. 1933 – 1934 — секретар Історичного циклу ВУАН. Активно виступав проти школи М.С. Грушевського. 1934 р. — вчений секретар, директор Історико-археографічного інституту ВУАН. 1934 – 1936 — науковий співробітник Київського обласного історичного архіву. З 1936 р. — співробітник, заступник

Історія Бердянського державного педагогічного університету

директора з наукових питань Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. З травня по серпень 1938 р. читав курс історії СРСР на курсах істориків при Бердянському учительському інституті. З 15 серпня 1938 р. — старший викладач і виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії Бердянського учительського інституту, багато зробив для організації історичного факультету та кабінету історії. 11 травня 1940 р. переведений з Осипенківського учительського інституту. 1941–1942 — викладач Моздокського учительського інституту, 1942–1944 — Ростовського університету, 1944–1952 — викладач, декан історичного факультету, проректор Чернівецького державного університету. З 1952 р. завідувач кафедри історії народного господарства Київського фінансово-економічного інституту.

Зінківський Костянтин (Кость) Максимович (1873–1959) — літератор, педагог, громадський діяч. Двоюрідний брат Трохима Аврамовича Зінківського. Народився в Бердянську (Ліски). У 1906 р. став автором одного з кращих перекладів на українську мову «Слова о полку Ігоревім». Автор ряду наукових робіт. Друкував свої поеми та вірші в журналах «Зоря», «Рідний край», «Просвіта». Листувався з І. Франком, Д. Яворницьким, Б. Грінченком, Т. Зінківським. З 1926 р. жив і працював у Бердянську. Завідував 3-ю міською українською школою, викладав математику в педагогічному технікумі, а з 1938 р. — в учительському інституті. Обирався членом правління Будинку вчителя, головою краєзнавчого товариства, депутатом міської ради. З 1952 р. — на пенсії. Похований у Бердянську.

Зборовець Василь Степанович (1889–1944) — літературознавець, мовознавець. Закінчив Хотинське міське педагогічне училище, Кам'янець-Подільський ІНО. Згодом працював доцентом Харківського педагогічного

інституту. Працював над підручником «Загальний курс української мови», брав участь у наукових експедиціях, вивчав діалекти, записував фольклор. Автор «Нарисів з сучасної лексики української літературної мови». У 1933 р. був заарештований і висланий до Карелії. Звільнений у 1935 р. У 1940 – 1941 навчальному році працював старшим викладачем на кафедрі мови Осипенківського державного учительського інституту, здійснюючи загальне керівництво педпрактикою на мовно-літературному факультеті. При евакуації інституту до Ленінабаду у вересні 1941 р. наказом директора залишений у м. Осипенко для охорони інститутського майна.

4. У 1939 році постановою РНК СРСР інституту присвоєне ім'я Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко. Змінило назву і місто, тож відтепер виш йменувався «Осипенківський державний учительський інститут мені Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко».

11 серпня того ж року Всесоюзним Комітетом зі справ вищої школи при Раді Народних Комісарів СРСР було затверджено Статут Осипенківського інституту. Згідно з ним завданнями цього навчального закладу визначались:

1. Організація навчально-методичного процесу, що забезпечує підготовку висококваліфікованих викладачів 6-7 класів неповної середньої школи з історії, географії, природознавства, фізики, математики, української мови та літератури, російської мови та літератури.

2. «Ідейно-політичне виховання студентів і викладачів на основі вчення Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна».

3. Створення високоякісних підручників і навчальних посібників.

4. Проведення науково-дослідної роботи, «що сприяє вирішенню найважливіших завдань соціалістичного будівництва».

5. Підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів і підготовка науково-педагогічного складу.

Популяризація наукових і технічних знань, найновіших досягнень науки і техніки, «заснованих на практиці стаханівського руху»⁷⁰.

Загалом, у довоєнний період (з 1932 по 1941 р.) інститут підготував і випустив 1586 учителів по стаціонару та близько 1200 учителів по заочному відділенню.

Чимало з випускників залишили помітний слід в історії міста й області, а деякі стали відомими далеко за межами України. Зокрема, у 1939 р. географічний факультет інституту закінчив Є.С. Березняк, у 1940 р. історичний факультет — О.Я. Огульчанський.

Березняк Євген Степанович (25 лютого 1914, Дніпропетровськ) — к.пед.н. (1968), ген.-м. (04.2005); пенсіонер (з 04.1998). З 1934 — учитель, Веселівська школа Межівського району Дніпроп. обл. 1937-39 — зав., Петропавлівський районний відділ нар. освіти Дніпроп. обл. 10.1939-06.41 — зав., Львів. міський відділ нар. освіти. 1941-45 — учасник II світової війни. З 10.1941 — пропагандист і зв'язковий Петропавлівського підпільного РК і Дніпроп. ОК КП(б)У. 1943-44 — навчався в школі Гол. розвідувального управління (Москва). 08.1944-02.45 — кер. групи військових розвідників «Голос» (врятування Кракова та ін. (знято кінофільми: «Майор Вихор» (СРСР), «Врятувати місто» (Польща), док. фільми: «Тепер їх можна назвати» (СРСР), «Операція «Голос»» (Польща), «Майор Вихор. Правда історія». 1945-52 — зав., Львів. міський відділ нар. освіти. 1952-54 — нач., відділ навчальних закладів Львів. залізниці. 09.1954-09.84 — в Мін-ві освіти УРСР (25 р. — нач. Гол. упр. шкіл). 1998 — завершив труд. діяльність на посаді с.н.п. АПНУ.

⁷⁰ ДАРФ. — Ф. 8080. — Оп. 3. — Спр. 376.

Заслужений учитель України (05.1965). Почесна Грамота ВР УРСР (02.1974), Грамота ВР УРСР (02.1984). Почесний солдат Інституту військово-дипломатичної служби Академії ЗС України (08.1998). Ордени: Вітчизняної війни I (09.1965), II ст. (03.1985), Жовтневої революції (03.1976), Труд. Черв. Прапора (02.1966), «Знак Пошани» (03.1971). Ордени: «Віртуті Мілітарі» (01.1964, Польща), «Партизанський хрест» (07.1986, Польща). Орден Дружби (02.204, Росія). Почесна відзнака Президента України (орден «За заслуги» III ст.) (10.1994), орден Богдана Хмельницького III (10.1999), II (02.2004), I ст. (04.2005). Герой України (з врученням ордена «Золота Зірка», 21.08.2001). Орден «За бойові і трудові досягнення» III ст. (05.2001, «Золота Фортуна»). Почес. громадянин м. Києва (2004). Почес. академік АПНУ (2004). Автор понад 100 наук. праць, зокрема монографій: «Шляхи розвитку освіти на Україні» (1964), «Керівництво роботою школи» (1970), «Питання інспектування роботи школи» (1967), «Важлива ланка управління школою» (1981), «Керівництво сучасною школою» (1983); книг-спогадів: «Я — Голос» (1971), «Пароль Дмит Спіро» (1987), «Операція «Голос»» (1992)⁷¹.

Огульчанський Олексій Якович (30.03.1912 р., м. Луганськ — 09.1996 р.) — український письменник. Народився в м. Луганську в сім'ї тесляра. Закінчивши Луганську трудову семирічну школу, вступив до Бердянського педагогічного технікуму. Згодом, після закінчення Бердянського вчительського інституту, деякий час працював у районній газеті, був науковим співробітником краєзнавчого музею. Усі свої вміння й захоплення краєзнавця віддавав вихованцям гуртка юних

⁷¹ Березняк Євген Степанович [Електронний ресурс]: Вікіпедія – вільна енциклопедія / Україномовна версія: http://uk.wikipedia.org/wiki/Березняк_Євген_Степанович

дослідників при Бердянському Будинку піонерів. Перші нариси опублікував у двадцятирічному віці в журналі «Всесвіт». Перша книга — нарис «Записки краєзнавця» — побачила світ 1955 року. Невдовзі з'явилися пригодницькі повісті «Вітрів Кут» (1959), «Таємниця Сухої балки» (1961), інші книжки нарисів і оповідань: «У нетрях Джубаю» (1962), «Як ми шукали скарб» (1971), «Як сплять дельфіни» (1979), «Знахідка на все життя» (1982), «Скарб Солоного Лиману» (1986)⁷².

Про часи свого навчання в учительському інституті Ф.С. Кардаш (Лисенко) згадувала так: «Закінчила БУІ в 1938 році, природно-географічний факультет. В нас була 1 червонопрапорна група. Спогади про навчання дуже приємні. Хоч вчитися було важко, але життя студентських років було найкраще. Головне, що всі ми, студенти, дуже добре працювали. Так, напр., перед здачею екзаменів ми готувалися і вдень, і вночі. Вставали в 4 години ранку, а інколи й о 2 годині ночі. Добре готувалися, і в той час в нас була традиція: вивчити матеріал добре і відповідати так, щоб не було соромно перед своїми товаришами. Часто вечорами в святкові дні в нас були хороші вечори. При і-ті працював гурток бандуристів. Хлопці приходили з бандурами до нас в гуртожиток (де ми жили в двох кімнатах, 36 дівчат на другому поверсі столової студентської); вони грали, а ми танцювали. Були вечори і при і-ті в актовому залі»⁷³.

У довоєнний період не залишалась сталою структура навчального закладу. Зокрема, вже згадувалось, що влаштований у 1934 р. учительський інститут мав у своєму

⁷² Біографічна довідка: Огульчанський Олексій Якович [<http://www.chl.kiev.ua/95/WRITER/Ogubd.htm>] / Рекомендаційний покажчик літератури для дітей «Природа і людина». Національна бібліотека України для дітей.

⁷³ Музей БДПУ. — Лист Ф.С. Кардаш (Лисенко). — Арк. 1 – 5 зв.

складі історичний факультет. Утім, як писав І.І. Токаренко, «у 1935 р. історичний факультет був закритий при реорганізації Бердянського педінституту в учительський, а студенти-історики переведені до Запорізького педінституту»⁷⁴. У 1938 р. Бердянський інститут знов став готувати істориків. І йдеться не тільки і не стільки про організацію 7-місячних курсів з підготовки вчителів-істориків, скільки про відкриття історичного факультету, 1-й курс якого розпочав заняття восени 1938 р. Напевно, саме із влаштуванням факультету пов'язане й створення в 1938 р. в структурі учительського інституту кафедри історії, яка у 1940 р. ненадовго була розділена на кафедри загальної історії та історії СРСР. А наказом директора інституту від 30 серпня 1940 р. ці дві кафедри знов були об'єднані в кафедру історії, викладачі якої мали читати «історію народів СРСР і УРСР, стародавню, середніх віків, нового часу, загальну історію, методика історії, конституцію і інші історії, факультативні дисципліни». Паралельно з кафедрою історії діяла кафедра соціально-економічних дисциплін (наук), яка наказом тимчасово виконуючого обов'язки директора інституту П.А. Ляшенка від 8 лютого 1939 р. була реорганізована в кафедру марксизму-ленінізму, очолену В.К. Михайлюком⁷⁵. З серпня 1938 р. обов'язки завідувача кафедрою історії виконував І.І. Кравченко, який з травня 1938 р. читав історію СРСР на 7-місячних курсах з підготовки вчителів-істориків. У 1940 р. завідувачем кафедрою історії був вже О.Й. Лявукін. Деканом історичного факультету наприкінці 1930-х рр. був уже згадуваний В.К. Михайлюк, якого в серпні 1940 р. змінив Д.Б. Альперович. Зважаючи на термін навчання в учительському інституті, у цьому ж

⁷⁴ Токаренко И.И. Очерк истории Бердянского педагогического института. — Рукопись. — Бердянск, 1967.

⁷⁵ Архів БДПУ. — Спр. № 25/25. — Арк. 19.

відбувся перший випуск історичного факультету. Другий випуск відбувся в липні 1941 р.

У 1939 р. в Осипенківському учительському інституті вже діяв мовно-літературний факультет. Наказом директора від 12 листопада 1940 р. передбачалось: «З метою покращення роботи на мовно-літературному ф-ті замість існуючої в інституті кафедри мови й літератури утворити дві кафедри: кафедру мови і окремо кафедру літератури. Керівником кафедри мови залишити з 1.XI 1940 р. тов. Бражнікова Є.С. Керівником кафедри літератури призначаю тов. Саділенко М.А.»⁷⁶

Зі студенток-філологів були сформовані курси медсестер. У наказі по Осипенківському державному учительському інституту від 6 листопада 1939 р. тимчасово виконуючий обов'язки директора П.А. Ляшенко писав: «Відзначаю виключно добросумлінне відношення до військової роботи і прагнення оволодіти військовою спеціальністю курси медичних сестер запасу інституту, утворені з студентів мовно-літературного факультету, які уміло пов'язують свою учбову роботу з військовою, наполегливо оволодіваючи військовою спеціальністю. До дня ХХІ річниці Великої Жовтневої Соціалістичної Революції курси медсестер запасу, за порівнюючи короткий проміжок часу, склали норми на 2 оборонних значки ПВХО 1 ступеня і ГСО 2 ступеня з оцінками тільки добре і відмінно»⁷⁷.

5. Поступальний розвиток навчального закладу був перерваний нападом гітлерівської Німеччини на СРСР. Улітку 1941 р. з'являється ціла низка наказів директора інституту, викликаних потребами оборони. Наведемо лише деякі з них: «т. Асламова О.Н. звільнити з посади

⁷⁶ Архів БДПУ. — Спр. № 37/37. — Арк. 23.

⁷⁷ Архів БДПУ. — Спр. № 26/26. — Арк. 74 зв. — 75.

викладача історії народів СРСР з 17/VII 1941 р. в зв'язку з викликом до РСЧА»⁷⁸. «§ 1. т. Козетова І.М. звільнити з посади заст. директора по учбов. і науковій роботі та зав. кафедрою математики з 14/VIII 1941 р. в зв'язку з уходом до лав РСЧА. § 2. т. Дмитрова В.С. звільнити з посади зав. кафедрою фізики з 14/VIII 1941 р. в зв'язку з уходом до лав РСЧА. § 3. т. Альперовича Д.Б. звільнити з посади ст. викладача історії СРСР і декана історичного факультету з 14/VIII 1941 р. в зв'язку з уходом до лав РСЧА»⁷⁹. «Нижчезазначених робітників інституту в зв'язку з евакуацією інституту відпустити з роботи до особого розпорядження:

1. Осецьку З.В.	11. Афенченко Н.С.
2. Полевою Є.О.	12. Мирмович Ю.І.
3. Фейгін О.Я.	13. Боянович М.П.
4. Галіновського С.С.	14. Вальтер К.А.
5. Постнікову Г.А.	15. Гальчинський І.М.
6. Пономаренко К.І.	16. Гончар Є.В.
7. Дегтяренко Г.П.	17. Зіньківський К.М.
8. Тупалову Є.Ю.	18. Іванова Г.А.
9. Тонасевич Г.Г.	19. Кейль В.С.
10. Захарченко О.В.	20. Кривко Є.З.
21. Лабскір М.З.	32. Швець Ф.Я.
22. Михайлюк С.Л.	33. Шипілов Т.І.
23. Нельга В.М.	34. Агеев В.І. ⁸⁰
24. Піпіч О.М.	35. Базилевич Д.В.
25. Полякова В.Б.	36. Барташевич С.Б.
26. Прудентов Ф.М.	37. Болгарська А.А.
27. Рогоза П.Д.	38. Гольберг Р.Л.
28. Сокурова Н.С.	39. Зайченко С.Ф.
29. Стешенко Г.Л.	40. Журман С.Ф.

⁷⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 46/46. — Арк. 108.

⁷⁹ Архів БДПУ. — Спр. № 46/46. — Арк. 116 зв.

⁸⁰ Так у тексті.

30. Саділенко М.Ф. 41. Масляєва К.Ю.»⁸¹

31. Урова Н.Є.

9 вересня 1941 року директор підписав наказ щодо евакуації інституту до м. Ленінабад (Худжент) Таджицької РСР. Разом з інститутом евакуювались лише 14 його співробітників⁸². Наскільки відомо, в евакуації занять у навчальному закладі не відбувалось. Між іншим, в евакуації у Ленінабаді перебували і документи та майно, а також деякі співробітники Запорізького державного педагогічного інституту. Там запорожці працювали в місцевому педінституті⁸³.

Чимало викладачів та студентів Осипенківського учительського інституту воювали на фронті. Героєм Радянського Союзу став випускник М.М. Тищенко. Багато зробили для перемоги випускниці курсів медичних сестер інституту. Значно пізніше, в наказі з нагоди 16-го випуску медичних сестер, директор навчального закладу писав: «37 років тому назад відбувся перший випуск медсестер, підготовлених на базі Бердянського державного педагогічного інституту імені П.Д. Осипенко. Випускники педагогічного інституту — мед. сестри — брали активну участь на фронтах Великої Вітчизняної війни, надавали допомогу, винесли з поля бою і врятували сотні та тисячі радянських солдат і офіцерів Радянської Армії»⁸⁴.

6. Діяльність інституту в Осипенко була формально поновлена 6 жовтня 1943 р., одразу ж після визволення міста. Реально ж, згідно з наказом ЦК КП(б)У та РНК УРСР від 14 грудня 1943 р. і наказом Народного

⁸¹ Архів БДПУ. — Спр. № 46/46. — Арк. 124.

⁸² Архів БДПУ. — Спр. № 46/46. — Арк. 125 зв. — 127.

⁸³ Запорізький національний університет. Історія і сучасність (1930 – 2005). Ювілейна книга. — Запоріжжя: Дике Поле, 2006. — С. 37 – 38.

⁸⁴ Архів БДПУ. — Спр. № 7/05. — 1976 р. — Т. 1. — Арк. 172.

комісаріату просвіти УРСР від 24 грудня 1943 р. інститут розпочав діяльність у січні 1944 р.⁸⁵

На жаль, робота інституту була поновлена не в «Червоному будинку», який вигорів під час відступу окупаційних військ із міста. Як зазначено в паспорті навчального закладу, складеному на початку 1950-х рр., після окупації зі всіх інститутських будівель повністю вціліли лише два колишніх студентські гуртожитки, у яких виш і став працювати⁸⁶.

У звіті про роботу Осипенківського учительського інституту за 1944 – 1945 навчальний рік читаємо: «За півтора роки, що пройшли з часу поновлення діяльності, значно зросла навчально-виробнича база інституту.

Приміщення інституту протягом звітного року поповнились додатково одним будинком з 4-ма великими аудиторіями, що дало можливість проводити лекційні заняття потоками (у зведених групах).

Будинок цей, переданий міськими організаціями, міститься в одному подвір'ї із всіма інститутськими приміщеннями, що значно полегшило справу загального планування навчальної роботи зі студентами.

Дякуючи розширенню учбового корпусу, вдалося в цьому учбовому році краще розмістити навчально-допоміжні заклади по факультетах, а також організувати і дообладнати кабінети фізики, педагогіки, географії і військовий кабінет.

З половини звітної періоду на повну пропускну спроможність працювали кабінети військово-фізичної підготовки, природознавства, географії, педагогіки, математики, фізики. Також значно розширено і приміщення бібліотеки.

⁸⁵ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 672.

⁸⁶ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 672.

Для самостійних занять студентів обладнано спеціальну кімнату і читальний зал.

Кабінети, бібліотека і інші допоміжні заклади дообладнано потрібним устаткуванням: шафами, меблями та іншим.

Безумовно, не можна сказати, що наявні приміщення і обладнання задовольняють вимоги цілком нормальної постановки інститутської учбової роботи, але те, що придбано і зроблено за цей час, дало можливість організувати навчальну роботу зі студентами при певних труднощах на достатньому рівні і досягнути якісного виконання навчального плану.

Гостро почувається в інституті для дообладнання наявних навчальних приміщень — лабораторій, кабінетів, аудиторій — відсутність лісоматеріалів, головним чином дощок.

Централізоване постачання лісоматеріалами з'являється за теперішніх умов невідкладним для інституту.

На початку навчального року всі кафедри повністю було укомплектовано викладовським складом, за виключенням керівника кафедри фізики; вакансію по цій посаді заміщено в грудні місяці.

Серед викладачів, що працювали в інституті до війни, працюють зараз 18 осіб. Серед них два кандидати наук і три доценти.

Наявний викладовський склад за стажем роботи в ВУЗах розподіляється так:

Стаж до 5 років — 16 чол.

Стаж до 10 років — 11 чол.

Вище 10 років — 6 чол. [...]

Протягом звітнього періоду зміцніла база підсобного господарства інституту. Інститутське підсобне господарство має на кінець звітнього періоду такі матеріальні цінності:

Всього орної землі — 62 га. Під посівом озимої пшениці — 5,5 га, ячменю і вівса — 10 га, кукурудзи — 1,7 га, соняшника — 13 га, картоплі — 4,5 га, інші городні культури і баштан — 4,25 га, проса — 2,5 га, трави — 3,1 га.

Закладена база в галузі тваринництва. А саме: рогата худоба — 11 голів, свиноматок — 3 гол., молодняка свиней — 8 гол., робочих коней — 6 гол., гусей — 38 шт.

Сільськогосподарський інвентар на суму 20000 крб.

Студенти харчуються в загальноміській їдальні міськторгу, харчування одноразове. Потребує збільшення і покращення.

З господарства відпущено продукції восени 1944 року студентам 6,5 тонни, викладачам і співробітникам — 4,5 тонни.

Висновки і пропозиції:

З найближчих завдань, які стоять перед інститутом і від яких буде залежати подальший ріст його, з'являється невідкладне відбудування зруйнованих фашистами навчального корпусу інституту і ґуртожитків.

Забезпечення бібліотеки і кабінетів підручною і художньою літературою та лабораторним обладнанням для проведення навчальної і наукової роботи.

Забезпечення інституту кадрами, особливо провідних дисциплін.

Боротьба за подальше покращення якості навчальної роботи, зокрема лекцій, практичних і лабораторних робіт, самостійної роботи студентів, політвиховної роботи та підвищення культурного рівня студентів.

З метою покращення організації самостійної роботи студентів та підняття їх культурного рівня необхідним з'являється перегляд навчальних планів учительських інститутів щодо їх розвантаження»⁸⁷.

⁸⁷ ЦДАВОВ України. — Ф. 166^в. — Оп. 15. — Спр. 102. — Арк. 1 – 10.

Директорами в цей період історії вишу були І.П. Приймак (жовтень 1943 р. – лютий 1945 р.), Й.П. Єрмілов (березень 1945 – листопад 1945 р.), Л.Є. Леоновський (листопад 1945 – 1966 р.).

Приймак Іван Петрович (20.06.1903 р. – ?) — директор Осипенківського державного учительського інституту (3.11.1943 – 02.1945). Народився в с. Чорнолозівці Юріївського району Дніпропетровської обл. в родині робітника. Українець. У 1921 – 1922 рр. брав участь у боях з махновцями. Освіта: 1923 – 1924 — робфак інституту народної освіти (Дніпропетровськ), 1925 – 1930 — інститут народної освіти (Одеса). 1922 – 1923 — начальник волосної міліції Павлоградського повіту, 1925 р. — завідувач відділу пропаганди та агітації Юріївського райкому ЛКСМУ. У 1927 – 1928 рр. працював завідуючим навчальною частиною одеської трудової школи. У 1928 – 1929 рр. — голова дільничого комітету спілки Робос Південно-Західної залізниці. 1929 – 1930 рр. — завідувач райвно в Одеському окрузі, 1930 – 1931 рр. — завідувач професійною освітою Одеського міськвно. 1931 – 1933 рр. — заступник завідувача, завідувач Маріупольського міськвно. 1933 р. — завідувач Старобельського райвно. 1933 – 1936 рр. — завідувач відділу пропаганди та агітації Старобельського райкому партії. 1936 – 1937 рр. — начальник управління середніх шкіл Донецького облвно. 1937 – 1941 рр. — директор середньої школи в м. Ворошиловськ (Алчевськ). 1941 – 1943 рр. — директор середньої школи в Казахстані. 19 жовтня 1943 р. наказом заступника наркома просвіти УРСР призначений директором Осипенківського учительського інституту. До роботи приступив 3 листопада 1943 р. При ньому інститут поновив свою діяльність після евакуації.

Єрмілов Йосип Петрович (1897 – 1.11.1945 р.) — директор Осипенківського державного учительського

інституту (19.03.1945 – 1.11.1945). Народився в с. Кам'янка-Дніпровська Запорізької області в селянській родині. У 1911 р. закінчив 2-х класне училище, в 1915 – 1919 рр. вчився в Олександрівській (м. Запоріжжя) учительській семінарії. 1935 – 1939 рр. — учився в Мелітопольському педінституті. 1919 – 1920 рр. і 1921 – 1926 рр. — завідувач початкової школи с. Верbove Покровського р-ну Дніпропетровської обл. 1920 – 1921 рр. — завідувач школи с. Зубкове Покровського р-ну, 1926 – 1931 рр. — завідувач школи с. Коломоїці Покровського району. 1931 – 1933 рр. — директор школи колгоспної молоді в с. Покровському Дніпропетровської обл. 1933 – 1935 рр. — завідувач навчальною частиною середньої школи с. Новотроїцьке Бердянського району. 1935 р. – 26 серпня 1941 р. — директор середньої школи № 7 м. Осипенко. З восені 1941 р. по весну 1944 р. — в евакуації, працював старшим вихователем, а згодом — директором дитбудинку в Андижанській області Узбецької РСР. З березня 1943 р. і по день реевакуації працював секретарем парторганізації при Абдулатинській сільраді Ворошилівського р-ну Андижанської області. До м. Осипенко повернувся за пропозицією уповноваженого ЦК КП(б)У 11 травня 1944 р. 15 липня 1944 р. – 19 березня 1945 р. працював завідувачем відділу народної освіти м. Осипенко. 1 квітня 1945 р. приступив до виконання обов'язків директора Осипенківського учительського інституту.

Леонівський Леонід Євменович (1905 – ?) — директор Осипенківського державного учительського інституту (листопад 1945 – 1953), Осипенківського (Бердянського) державного педагогічного інституту (1953 – лютий 1966 р.). Українець. Закінчив Київський інститут народної освіти. З 1928 р. викладав у вишах. Член ВКП(б) з 1943 р. 22 листопада 1945 р. приступив до виконання обов'язків

директора Осипенківського державного учительського інституту. Викладач фізичних дисциплін, доцент. Починаючи з 15 травня 1961 р., поруч з підписом Л.Є. Леоновського в наказах по інституту писалось вже не «директор», а «ректор». З 4 лютого 1966 р. звільнений з посади ректора Бердянського державного педагогічного інституту за власним бажанням. Призначений доцентом кафедри фізики. Невдовзі переїхав до Києва.

Щодо будівлі, з якої розпочиналась історія вишу, то вже невдовзі після повернення з евакуації, у березні 1944 р., згідно з розпорядженням Осипенківської міської ради силами студентів і викладачів було організовано недільник для закладення вікон «Червоного будинку»⁸⁸. 21 квітня 1944 р. директор інституту видав наказ: «Виходячи з об'єднаного рішення Міському КП(б)У і Міськвиконкому про очищення приміщень ін-ту, спалених німцями-варварами, всіх студентів, викладачів і адмтехперсонал оголошую мобілізованими для проведення робіт по очищенню будівлі інституту після робочого часу. Всі студенти, викладачі і адмтехперсонал розбиваються на бригади. Кожна бригада одержує певну ділянку роботи. Очищення будинку учбового корпусу як першочергового скінчити до 26/IV 44 р. [...] Згідно постанови об'єднаного засідання Міському КП(б)У та Міськвиконкому від 19/IV.44 р. 23 квітня, неділя, вважати як робочий день по відновленню міста»⁸⁹. Втім, відбудова головного навчального корпусу інституту почалася лише в 1950 р.

7. Після 1944 р. продовжували змінюватись і структура, і керівний склад структурних підрозділів інституту. Зокрема, 3 лютого 1945 р. було відмінено наказ стосовно об'єднання природничо-географічного та фізико-

⁸⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 1 (54). — Арк. 14.

⁸⁹ Архів БДПУ. — Спр. № 1 (54). — Арк. 21 – 21 зв.

математичного факультетів під керівництвом одного декана. Деканом фізико-математичного факультету було призначено Ю.І. Веремія, а І.Д. Сватенко залишений деканом природничо-географічного факультету⁹⁰. У 1946 р. деканом фізико-математичного факультету був Н.Я. Юфіт. А 10 жовтня 1950 р. директор інституту Л.Є. Леоновський підписав наказ: «Відповідно роз'ясненню МВО СРСР посади деканів факультетів по нашому інституту вважати ліквідованими з 1.09.1950 р.; в зв'язку з цим т. т. Сватенко та Юфіта вважати звільненими з цих посад з зазначеного часу»⁹¹. Якщо у 1945 р. в інституті працювали кафедри мов і літератури, фізики, математики, природознавства, географії, марксизму-ленінізму, історії, військово-фізичної підготовки⁹², то в 1952 р. — педагогіки, фізики, математики, природознавства та географії, марксизму-ленінізму, фізвиховання.

Що стосується історичного факультету, то після того, як у 1944 р. відновились заняття, деканом факультету стає М.Я. Мамченко⁹³, який і напередодні війни, і навесні 1944 р. працював помічником директора інституту із заочного навчання⁹⁴. Поновила свою діяльність кафедра основ марксизму-ленінізму, виконуючим обов'язки завідувача якої в 1944 р. був директор Осипенківського учительського інституту І.П. Приймак⁹⁵, а з липня 1945 р. — новий директор інституту Й.П. Єрмілов⁹⁶. Наступний завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму, І.І. Токаренко, у жовтні 1946 р. поступився місцем

⁹⁰ Архів БДПУ. — Спр. № 11 (65). — Арк. 7 зв. — 8.

⁹¹ Архів БДПУ. — Спр. № 38 (93). — Арк. 26 зв. — 27.

⁹² Архів БДПУ. — Спр. № 11 (65). — Арк. 83 — 83 зв.

⁹³ Архів БДПУ. — Спр. № 2 (55). — Арк. 26 зв.

⁹⁴ Архів БДПУ. — Спр. № 1 (54). — Арк. 21 зв.

⁹⁵ Архів БДПУ. — Спр. № 1 (54). — Арк. 33.

⁹⁶ Архів БДПУ. — Спр. «Єрмілов Йосип Петрович». — Арк. 5.

К.С. Какову, який залишався на цій посаді і в 1949 р.

Інша кафедра факультету, кафедра історії, з 21 квітня 1944 р., як і до війни, була знов очолена О.Й. Лявукіним⁹⁷ (у 1945 – 1946 рр. Олексій Йосипович був і деканом). На початку 1947 – 1948 навчального року завідувачем кафедрою історії стає В.С. Тригуб⁹⁸. У грудні ж 1948 р. директор учительського інституту підписав наказ такого змісту: «Документально встановлено, що гр. Тригуб Василь Степанович відряджений Міністерством Освіти УРСР 26 серпня 1947 р. на роботу до нашого інституту і який виконував обов'язки зав. кафедрою історії ін-ту, використав фіктивні документи про нібито присвоєння йому вченого ступеня кандидата історичних наук, звання доцента та документа про вищу освіту. На підставі цього Тригуба В.С. як авантюриста і злочинця з роботи в інституті зняти та цю справу передати слідчим органам. В зв'язку з тим, що Тригубом В.С. нанесено державі значні збитки, припинити видачу йому зарплати до повного розгляду його справи слідчими та судовими органами»⁹⁹. Тож тимчасовою виконуючою обов'язки завідувача кафедрою історії стала Н.О. Біла, а з 31 березня 1949 р. — Г.О. Приходько, яка звільнилась у березні 1950 р. в зв'язку з переведенням її чоловіка на інше місце роботи. Тим же наказом від 10 березня 1950 р., в якому йшлося про звільнення Г.О. Приходько, передбачалось об'єднання кафедр історії та основ марксизму-ленінізму через «малу кількість членів»¹⁰⁰. Виконання обов'язків завідувача тимчасово покладалось на І.І. Токаренка.

У тому ж 1950 р. відбувся останній випуск історичного факультету Осипенківського державного учительського

⁹⁷ Архів БДПУ. — Спр. № 1 (54). — Арк. 21 зв.

⁹⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 21 (75). — Арк. 48.

⁹⁹ Архів БДПУ. — Спр. № 26 (80). — Арк. 13.

¹⁰⁰ Архів БДПУ. — Спр. № 29 (85). — Арк. 46.

інституту. Решта ж студентів-істориків була відрахована з Осипенківського інституту в зв'язку з переведенням до Сталінського (Донецького) педінституту.

Кількість викладачів з науковими ступеннями та вченими званнями в інституті залишалась незначною. Так, у 1951 р. серед 26 штатних викладачів навчального закладу було 2 кандидати наук, 2 доценти, 13 старших викладачів і 9 асистентів та викладачів¹⁰¹.

Щодо кількості студентів, то пізніше І.І. Токаренко писав, що контингент стаціонарного відділення учительського інституту в повоєнні роки залишався стабільним (300 – 320 осіб), в середньому по 50 студентів на курсі кожного з трьох факультетів. Приблизно такою ж до 1950 р., тобто до закриття історичного факультету, була кількість заочників. Згодом пропорція змінилась в бік зростання чисельності математиків і зменшення кількості студентів природничо-географічного факультету.

Про хід випускних іспитів 10 червня 1953 р. інформувала газета «За комунізм» у статті «Екзамени в учительському інституті»:

«У студентів-випускників Осипенківського учительського інституту настали відповідальні дні: здача перших державних екзаменів.

Першого червня почали екзаменуватись випускники фізико-математичного факультету з основ марксизму-ленінізму. В аудиторії по-святковому прибрані столи, на вікнах — букети живих квітів, на стінах вивішені наочні посібники: історичні і географічні карти, діаграми і інш.

На передньому плані за столом розмістилась екзаменаційна комісія під головуванням кандидата сільськогосподарських наук, доцента зоології т. Б.П. Ігнат'єва.

В числі перших до столу екзаменаційної комісії

¹⁰¹ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 982. — Арк. 5.

підходить студент В.І. Забелін. Він послідовно дає глибокі і впевнені відповіді. Продумані і обґрунтовані були відповіді випускника Г.Ф. Шкода і інших.

Випускники фізико-математичного факультету на першому державному екзамені показали глибокі знання. Із 90 чоловік 44 одержали оцінки «відмінно» і «добре».

Перший державний екзамен показав, що студенти фізико-математичного факультету за роки навчання в інституті одержали глибокі знання з основ марксизму-ленінізму, які необхідні в їх практичній роботі вчителя — вихователя молодого підростаючого покоління нашої радянської країни.

Відбулися також державні екзамени з основ марксизму-ленінізму і на природничо-географічному факультеті. Із [...] ¹⁰² випускників 30 здали екзамени на «відмінно» і «добре».

Особливо гарне враження залишили відповіді сталінського стипендіата тов. Прокопенка М.К., який дав змістовні відповіді на всі питання. Він, крім літератури по основам марксизму-ленінізму, прочитав багато книжок художньої і педагогічної літератури, вміло ними користувався у своїх відповідях.

Після закінчення учительського інституту його вихованці роз'їдуться по багатьох областях України, де будуть працювати в школах і наполегливо навчатимуть щасливих радянських дітей».

Це був останній випуск учительського інституту перед його реорганізацією. 20 травня 1953 року газета «За комунізм» надрукувала статтю директора Л.Є. Леоновського «В місті Осипенко створюється педагогічний інститут»:

«З метою забезпечення педагогічними кадрами різко

¹⁰² У тексті цифра не прочитана.

зростаючої мережі середніх шкіл, XIX з'їздом партії прийнята директива збільшити прийом до педагогічних інститутів в 1951–1955 роках на 45 процентів у порівнянні з прийомом у 1946–1950 роках.

Відповідно до постанови Ради Міністерств СРСР та наказом Міністерства освіти УРСР Осипенківський учительський інститут з 1-го вересня 1953 року реорганізується в педагогічний інститут, який буде готувати кадри вчителів для середніх шкіл по спеціальностях фізики, математики, природознавства і хімії.

Інститут одержить на початок нового навчального року прекрасне приміщення відбудованого учбового корпусу, який повністю забезпечить усі потреби учбово-виховного процесу інституту.

Крім того, з нового навчального року інститут буде мати гуртожиток для студентів, що значно поліпшить матеріально-побутові умови студентів.

Вже на сьогодні в рахунок асигнувань, відпущених Міністерством освіти УРСР, придбані учбово-наочні прилади, різна учбова і наукова література. Значно укріплена учбова база факультету природознавства інституту — ботанічний сад, де висаджено в цьому році декілька тисяч різних рослин, одержаних інститутом з різних міст Радянського Союзу.

З нового навчального року при інституті буде створена фізична майстерня, де студенти набуватимуть різні технічні навички, необхідні їм для здійснення політехнічного навчання, а також практику роботи в лабораторіях заводського типу.

При кабінеті математики створюється лабораторія лічильних машин, для якої вже одержана частина необхідних приладів.

В заочному відділі інституту вчителі шкіл без відриву

від виробництва одержуватимуть вищу педагогічну освіту з математики, фізики, біології та хімії.

З метою укомплектування висококваліфікованими кадрами інституту оголошено конкурс на заміщення посад керівників кафедр і викладачів. Вже надійшло багато заяв від висококваліфікованих спеціалістів, які мають вчені ступені і звання».

Лекції 7-8. Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 2002 роки)

1. Утворення Осипенківського державного педагогічного інституту імені Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко.
2. Викладачі педагогічного інституту.
3. Директори (ректори) інституту.
4. Накази директорів як літопис життя педагогічного інституту.
5. Специфіка міжнародних зв'язків інституту.
6. Культурно-масова робота у ВНЗ.
7. Розвиток фізичної культури і спорту.
8. Розбудова матеріально-технічної бази навчального закладу.

1. 19 вересня 1953 р. директор інституту Л.Є. Леоновський підписав наказ № 99-11 такого змісту: «Відповідно до наказу МО УРСР від 14.09 1953 р. за № 487, на підставі постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП України від 15 серпня 1952 р.¹⁰³ Осипенківський державний учительський інститут з 1-го вересня 1953 року іменувати: «Осипенківський державний педагогічний інститут імені Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко»¹⁰⁴. Утім учительський інститут одразу не припинив своє існування: у 1953 – 1954 навчальному році на його другому курсі продовжували навчатись 25 студентів природничо-географічного відділу і 100 студентів фізико-математичного відділу. Останній випуск стаціонарного відділення учительський інститут здійснив у 1954 р., заочного відділення — у 1955 р.

Продовжували діяти ті ж кафедри, що існували раніше в учительському інституті: педагогіки, фізики, математики,

¹⁰³ Так у тексті.

¹⁰⁴ Архів БДПУ. — Спр. 55 (113). — Арк. 27.

природознавства та географії, марксизму-ленінізму, фізвиховання. При цьому природничо-географічний відділ учительського інституту був реорганізований у факультет педагогічного інституту¹⁰⁵.

2. З 1958 по 1992 рік в інституті навчалось 14300 студентів, у тому числі 6573 на стаціонарному відділенні. Як зазначалось у виданні «Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко», що побачило світ у 1993 р., в традиції вишу здавна входила підготовка науково-педагогічних кадрів з числа найбільш здібних студентів. У 1960-ті роки цю традицію продовжив академік Володимир Логвинович Рвачов, який залучив до наукових досліджень цілу плеяду талановитих студентів, що стали пізніше докторами наук та лауреатами Державних премій. Серед них В.С. Проценко, Л.В. Курпа, О.М. Литвин, Г.П. Манько, І.С. Ткаченко, В.П. Сьомик. Випускниками педагогічного інституту були заступник міністра освіти України В.П. Шепотько, завідувач кафедри математики БДПІ В.П. Вержиковський, декан факультету підготовки вчителів початкових класів Т.Ф. Потоцька, десятки нинішніх викладачів інституту¹⁰⁶.

Поступово зростала кількість викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання:

	1953- 1954 н. р.	1963- 1964 н. р.	1973- 1974 н. р.	1983- 1984 н. р.	1990- 1991 н. р.	1996- 1997 н.р.
Професорів	-	1	1	1	6	4
Докторів наук	-	1	1	1	2	4

¹⁰⁵ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 1499. — Арк. 1 – 45.

¹⁰⁶ Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — С. 8 – 9.

Доцентів	3	11	13	25	38	62
Кандидатів наук	6	15	13	41	66 ¹⁰⁷	87

Щодо безпосередньо професорів і докторів наук, то за радянських часів у педагогічному інституті працювали К.В. Григоров (професор, кандидат наук), В.Л. Рвачов (професор, доктор наук), В.П. Портянко (професор, доктор наук), А.П. Гречишкіна (професор, доктор наук), С.Г. Лавров (професор, доктор наук), М.Б. Котляревський (професор, доктор наук), В.К. Демиденко (професор, доктор наук), Г.А. Бушмич (професор, кандидат наук), Ю.М. Лизогуб (професор, доктор наук), Д.К. Гречишкін (професор, доктор наук), Б.А. Тер-Унунян (професор, кандидат наук), К.Й. Щербакова (професор, кандидат наук), В.І. Гусев (професор, доктор наук), В.П. Котляр (професор, кандидат наук).

Про рівень активності наукової роботи викладачів інституту певною мірою дозволяють судити, крім показників зростання чисельності викладачів, що мали наукові ступені та вчені звання, і такі цифри: за післявоєнні роки до 1967 р. в інституті підготували близько 500 робіт, 379 з яких було опубліковано. Для порівняння, у 1999 р. викладачами БДПІ було видано вже 110 публікацій (з них 1 монографія, 4 збірники наукових праць, 3 навчально-методичних посібники, 7 методичних розробок), у 2000 р. — 202 (з них 4 монографії, 5 збірників наукових праць, 6 навчально-методичних посібників, 21 методична розробка)¹⁰⁸, у 2001 р. — 239 (8 монографій, 1

¹⁰⁷ Золотар Л.М. Історія Бердянського державного педагогічного університету (1953-1991 рр.) / Атестаційна магістерська робота. — Бердянськ, 2010. — С. 54.

¹⁰⁸ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 404. — 2000 р. — Арк. 4.

збірник наукових праць, 7 навчально-методичних посібників, 31 методична розробка)¹⁰⁹.

Практично універсальним для характеристики всього періоду існування педагогічного інституту є формулювання, дане щодо попередніх часів у тому самому 1967 р.: «Підсумок науково-дослідної роботи, що проводилась колективом викладачів у відрізок часу, що розглядається, не вичерпується наведеним переліком проблем і питань, над якими працювали науковці. В процесі науково-методичних досліджень формувались явища, які важко піддаються обліку. Багатограннішою стала діяльність викладачів. Більшість із них постійно поповнює свій науковий багаж, стежить за останніми досягненнями в обраній галузі знань, проводить серйозні наукові дослідження, розвиває методика розкриття закономірностей, проникнення в глибину процесів і явищ, розкриває незнані форми зв'язку між ними і знаходить шляхи використання в народному господарстві. Все це сприяє поглибленню навчально-виховної роботи, допомагає їм насичувати заняття глибоким змістом, передавати своїм вихованцям найновіші відомості»¹¹⁰.

Що стосується і науково-дослідної, і навчально-виховної роботи, то на цій ниві в різні роки історії Осипенківського (Бердянського) державного педагогічного інституту чимало зусиль доклали Р.Д. Абрамович, В.Г. Афонін, А.В. Бабаскін, В.В. Бондаренко,

¹⁰⁹ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 449. — 2001 р. — Арк. 41.

¹¹⁰ Токаренко І.І. Очерк истории Бердянского педагогического института // Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, П. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 442.

Г.П. Бондаренко, Л.П. Бондаренко, К.І. Ведін,
В.П. Вержиковський, М.О. Войний, А.І. Волкова,
Ю.В. Войцехівський, В.А. Гармата, Є.В. Гончар,
А.П. Гречишкіна, Д.К. Гречишкін, В.К. Добросердов,
А.І. Дроботя, В.В. Єпішов, В.І. Жилияков, В.А. Зарва,
А.Я. Зрожевська, Ю.І. Кара-Курчі, Е.Б. Карцовнік,
І.С. Кікош, Д.В. Клименченко, І.М. Козетов,
Г.Е. Кононенко, В.П. Котляр, В.А. Куженко,
М.П. Куцоконь, С.Г. Лавров, І.І. Ліпич, Д.Є. Лобер,
І.Н. Лук'янов, П.А. Ляшенко, Т.С. Мандрикіна,
М.Й. Медовник, М.А. Михайлик, Л.І. Міхов,
А.П. Могильний, С.А. Могильний, А.В. Мороз,
М.Д. Оверченко, І.Г. Оплаканський, І.К. Орехова,
В.П. Перепелиця, В.В. Пестеров, Н.Г. Плевако,
Т.Ф. Потоцька, Б.Д. Прайсман, В.Й. Проценко, А.Х. Раков,
С.Т. Рубан, М.Я. Савчук, І.Д. Сватенко, І.П. Семенов,
М.Г. Сердюк, О.О. Сиром'ятніков, Г.М. Ставрулов,
Б.А. Тер-Унанян, Т.І. Тесля, В.В.Ткач, І.І. Токаренко,
С.В. Трикозенко, Г.Х. Улюкаєв, В.М. Федорик,
В.Д. Чайковський, Л.О. Чулкова, В.М. Чупашкін,
Г.М. Шилкін, Г.О. Шишкін, К.Й. Щербакова,
М.А. Щербина, Н.Я. Юфіт, Ю.М. Юхно, багато-багато
інших, чиї імена закарбувались у літописі навчального
закладу й пам'яті його випускників.

3. Окремо слід сказати про ректорів педагогічного інституту. У період існування цього навчального закладу його очолювали Л.Є. Леоновський, В.К. Демиденко, А.В. Дергаль, Ю.М. Лизогуб, В.І. Гусев, В.В. Крижко.

Демиденко Василь Купріянович (13.03.1929 – 16.04.2004)
— ректор Бердянського державного педагогічного інституту (4.02.1966 – 14.04.1981 р.). Народився в с. Ємільчино, нині смт. Ємільчине Житомирської обл. З 1948 по 1952 р. навчався в Житомирському державному педагогічному інституті. 1955 р. захистив кандидатську

Історія Бердянського державного педагогічного університету

дисертацію “Особливості засвоєння історичних понять учнями 5 класів”. З 1955 р. працював у Миколаївському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Белінського, де займав такі посади: старший викладач кафедри педагогіки і психології; 1957 – 1962 рр. — завідувач цієї ж кафедри; 1962 – 1966 рр. — проректор з навчально-наукової роботи. У 1966 – 1981 рр. — ректор Бердянського державного педагогічного інституту. Наказом 6-7/236 від 06.04.1981 р. Міністра освіти УРСР передбачено: «Звільнити т. Демиденка В.К. з посади ректора Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко з 14 квітня 1981 р. за станом здоров'я згідно з поданою заявою, залишивши на посаді завідуючого кафедрою педагогіки і психології цього ж інституту». У 1970 р. був обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР, у 1992 р. — членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України. У 1984 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук “Психологічні особливості навчальної діяльності школярів та її мотивація в процесі вивчення історії”. У 1987 р. присвоєно вчене звання професора. Автор (співавтор) понад 200 наукових праць з психології навчання і виховання учнів і майбутніх учителів.

Дергаль Анатолій Васильович (народився 18.12.1940) — ректор Бердянського державного педагогічного інституту (24.06.1981 – 1.09.1987). Народився в с. Кінські Роздори Пологівського району Запорізької області. Вищу освіту здобув на економічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Там же навчався в аспірантурі і захистив кандидатську дисертацію. З липня 1967 р. працював у Запорізькому державному педагогічному інституті на посадах старшого викладача та завідувача кафедри політичної

економії і наукового комунізму. Наказом Міністра освіти УРСР № 6-7/411 від 22.06.1981 року передбачалось: «Призначити кандидата економічних наук, доцента Дергаля Анатолія Васильовича ректором Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко з 24 червня 1981 року порядком переводу з посади завідуючого кафедрою політекономії і наукового комунізму Запорізького державного педагогічного інституту». Одночасно завідував кафедрою і виконував значну громадську роботу на посадах голови Правління міського товариства «Знання», члена Президії Запорізького обласного комітету профспілок працівників науки і освіти, голови Комісії з народної освіти при Бердянському міськвиконкомі. 01.09.1987 р. було підписано наказ Міністерства освіти УРСР № 925-к: «Звільнити Дергаля Анатолія Васильовича з посади ректора Бердянського державного педагогічного інституту з 1 вересня 1987 року згідно з поданою заявою, залишивши його на посаді завідуючого кафедрою політичної економії цього ж інституту. Виконання обов'язків ректора інституту покласти на проректора по навчальній роботі т. Щербакову К.Й. Перевести кандидата економічних наук, доцента, завідуючого кафедрою політичної економії Бердянського державного педагогічного інституту Дергаля Анатолія Васильовича на посаду старшого наукового співробітника з 2 вересня 1987 року до 2 вересня 1989 р. Зобов'язати т. Дергаля А.В. подати в Міністерство освіти УРСР звіти про виконану роботу після першого та другого років перебування на посаді старшого наукового співробітника». У 1992 р. був призначений директором Запорізького регіонального відділення Академії підприємництва та менеджменту України. З 1994 р. працював у Мелітопольському державному педагогічному університеті на посадах

професора, завідувача навчально-методичного та консультаційного відділу, завідувача кафедри економіки і менеджменту, декана економічного факультету. За сумісництвом з 1995 р. очолював кафедру організації виробництва та агробізнесу Таврійської державної агротехнічної академії. З 2005 р. — професор Запорізького національного університету. Має близько 100 наукових праць.

Лизогуб Юрій Маркович (29.04.1937 – 11.08.2007) — ректор Бердянського державного педагогічного інституту (28.09.1987 – 28.01.1998). Народився у м. Вінниці. У 1959 р. закінчив історико-філологічний факультет Луцького державного педагогічного інституту. У 1959-1965 рр. працював інструктором, другим секретарем Луцького міському комсомолу, секретарем, першим секретарем Волинського обкому ЛКСМУ. У 1965-1968 рр. навчався в аспірантурі кафедри Радянського суспільства Академії суспільних наук при ЦК КПРС, де підготував і захистив під керівництвом д.і.н. Касьянського В.Г. кандидатську дисертацію “Участь робітничого класу у здійсненні суцільної колективізації сільського господарства (1929-1952)”. У 1968-1970 рр. працював другим секретарем Луцького міськкому КПУ. З 1970 р. — на викладацькій роботі в Ровенському державному педагогічному інституті. У 1982 захистив в Академії суспільних наук при ЦК КПРС докторську дисертацію “Робітничий клас СРСР у боротьбі за створення і зміцнення колгоспного ладу (1928-1937)”. У наказі Міністерства освіти УРСР № 1046-к від 25.09.1987 року зазначено: «Призначити доктора історичних наук, професора Лизогуба Юрія Марковича ректором Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко з 29 вересня 1987 року порядком переводу з посади завідуючого кафедрою історії КПРС і

наукового комунізму Ровенського державного педагогічного інституту ім. Д.З. Мануїльського». З 29 січня 1998 р. — радник ректора. Обирався депутатом Волинської та Запорізької обласних, Луцької міськради народних депутатів. Заслужений працівник культури. Майстер спорту. Нагороджений медалями. Автор понад 160 наукових праць.

Гусєв Віктор Іванович (20.04.1941 – 14.04.2014) — ректор Бердянського державного педагогічного інституту (29.01.1998-29.01.2001). Народився на станції Мальчевській Мальчевського району Ростовської області. У 1966 р. закінчив Ростовський-на-Дону державний педагогічний інститут. 1966-1969 рр. – аспірант, 1969-1973 рр. – асистент, старший викладач Ростовського-на-Дону державного педагогічного інституту. З 1973 р. працює в Бердянському державному педагогічному інституті на посадах: доцента (1973-1976), завідувача кафедри (1976-1983), старшого наукового співробітника (1985-1987), проректора з наукової роботи (1987-1990), проректора з навчальної роботи (1990-1997). 28 січня 1998 р. підписано наказ Міністерства освіти України, яким В.І. Гусєв призначався ректором БДПІ з 29 січня 1998 р. терміном на 3 роки. У 1971 р. захистив кандидатську дисертацію “Визначення структури політехнічних знань та умінь з дисципліни “Трудове навчання» (на матеріалі VIII класу)”. У 1990 р. захистив докторську дисертацію “Теорія та практика побудови політехнічного змісту професійної підготовки вчителя праці”, у 1991 р. отримав науковий ступень доктора педагогічних наук та вчене звання професора. У 2001-2003 рр. – завідувач кафедри професійної педагогіки та методики трудового навчання. З 2003 р. — професор кафедри професійної педагогіки та методики трудового навчання. З 2006 р. — завідувач кафедри професійної

педагогіки та методики трудового навчання. Автор понад 80 наукових праць.

Крижко Василь Васильович (народився 24.07.1952 р.) — ректор Бердянського державного педагогічного інституту (2001–2002 рр.), Бердянського державного педагогічного університету (2002–2010 рр.). Народився в с. Малинівка Генічеського району Херсонської області. У 1968–1973 рр. навчався на природничо-географічному факультеті Мелітопольського державного педагогічного інституту. З 1973 р. працював учителем географії та біології в Остріківській середній школі Токмацького району, з 1974 р. — заступником директора школи з навчально-виховної роботи. У 1975 р. обійняв посаду директора Новенської середньої школи. З 1977 р. працював директором Чернігівської середньої школи Чернігівського району, зав. кабінетом географії Запорізького обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів, з 1982 р. — зав. кабінетом школознавства і курсової перепідготовки. У 1984 р. був призначений на посаду директора цього інституту. З 1990 р. працював старшим викладачем кафедри педагогіки, 1995 р. — доцентом кафедри основ управління і педагогічного менеджменту, 1996 р. — доцентом кафедри управління розвитком загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, 1998 р. — завідувачем кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти. У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію “Організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності діяльності керівника школи нового типу”. У 2000 р. був призначений на посаду ректора, з утворенням на базі Запорізького обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів, Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. З 2001 р. — ректор Бердянського державного педагогічного інституту (з 2002 р. — університету). У 2006 р. присвоєне вчене звання

професора. З цього ж року працює на посаді професора, завідувача кафедри педагогіки вищої школи та управління навчальним закладом БДПУ. З 2011 р. Нагороджений знаком “Відмінник освіти України” (2001), грамотами Міністерства освіти України (2002), Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України. У 2004 р. був обраний членом-кореспондентом Української академії наук та Академії педагогічних і соціальних наук. У 2005 р. йому було присвоєно звання “Заслужений працівник освіти України”. Автор понад 80 наукових праць.

4. У наказах директорів (ректорів) інституту відбилися важливі події внутрішньодержавного та міжнародного життя, що так чи інакше впливали на долі бердянських викладачів і студентів: тут знаходимо інформацію про запровадження в СРСР загальної середньої освіти, загального обов’язкового політехнічного навчання та подальші зміни в освітній сфері, про хід радянських п’ятирічок і семирічки, про хрущовські «відлигу», «кукурудзяну епопею», спроби повороту від «холодної війни» до міжнародного співробітництва, що мали місце в другій половині 1950-х – у 1960-ті роки, національно-визвольні рухи і крах колоніалізму, події на Близькому і Середньому Сході, Угорську революцію 1956 р., освоєння космосу, прояви поступового наростання кризових явищ у СРСР за часів Л.І. Брежнєва, Ю.В. Андропова та К.У. Черненко, курс на розрядку міжнародної напруги та його розрив (1970-ті – перша половина 1980-х років), горбачовські «перебудову» і «прискорення», перехід від конфронтації до співробітництва держав світу (друга половина 1980-х – початок 1990-х років), події перших одинадцяти років незалежності України...

Разом із тим ці накази дозволяють простежити зміни, яких зазнав педагогічний інститут упродовж усієї історії свого існування. Звернемо увагу на деякі з них.

18 серпня 1955 р. директором інституту було підписано наказ щодо переведення природничо-географічного факультету до Мелітопольського педінституту.

30 липня 1958 р. внесена зміна в назву навчального закладу: саме цього дня директор інституту видав наказ: «Відповідно Указу Президії Верховної Ради УРСР від 26/VI 58 р. про перейменування м. Осипенко на м. Бердянськ надалі наш інститут іменувати «Бердянський державний педагогічний інститут ім. Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко».

Рішенням Міністерства освіти від 15 березня 1960 р. було відкрито факультет педагогіки та методики початкової освіти з кафедрою педагогіки та методики¹¹¹.

Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР від 13 жовтня 1960 р. за № 179 у жовтні 1960 р. в БДПУ була створена кафедра загальнотехнічних дисциплін, за якою закріплювались такі спеціальності: машинознавство з автотракторним практикумом, технологія матеріалів з практикумом в навчальних майстернях, нарисна геометрія і креслення і технічна механіка. Виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою був призначений доцент, кандидат технічних наук І.Н. Лук'янов¹¹².

Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР від 29 березня 1962 р. відкрито загальнонауковий факультет з відділеннями: гуманітарним, економічним, бібліотечним, математичним, біологічним, юридичним¹¹³.

28 квітня 1962 р. ректор інституту підписав наказ про призначення М.Д. Оверченка деканом загальнонаукового

¹¹¹ Музей БДПУ. — Історична довідка про діяльність Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. — Арк. 1 – 6.

¹¹² Архів БДПУ. — Спр. № 101 (159). — Арк. 115 зв. – 116.

¹¹³ Музей БДПУ. — Історична довідка про діяльність Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. — Арк. 1 – 6.

факультету і про організацію науково-дослідної галузевої лабораторії технічної кібернетики¹¹⁴.

Згідно з наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти № 285 від 31 липня 1962 р. в Бердянському педагогічному інституті були організовані курси цивільної оборони¹¹⁵.

5 червня 1963 р. побачив світ наказ ректора інституту щодо розділення кафедри математики на кафедру математики і кафедру елементарної математики і методики математики. Завідувачем кафедри математики було призначено доктора фізико-математичних наук професора В.Л. Рвачова, до проведення конкурсу по кафедрі елементарної математики і методики математики обов'язки завідувача кафедри були покладені на в. о. доцента, кандидата педагогічних наук В.Д. Чайковського¹¹⁶.

Того ж 1963 р. була відкрита кафедра іноземних мов¹¹⁷.

На підставі постанови Ради Міністрів СРСР від 24 квітня 1959 р. за № 435 «і в зв'язку з потребою придання більш організованого і планомірного характеру винахідницькій та раціоналізаторській роботі в інституті» на початку 1964 р. в БДПУ було організовано бюро з винахідництва та раціоналізації¹¹⁸.

У липні 1965 р. було створено кабінет естетичного виховання при кафедрі марксизму-ленінізму¹¹⁹.

Наказом від 17 вересня 1965 р. зі складу кафедри педагогіки була виділена кафедра фізичного виховання, а з

¹¹⁴ Архів БДПУ. — Спр. № 122 (180). — Арк. 35 – 35 зв.

¹¹⁵ Архів БДПУ. — Спр. № 122 (180). — Арк. 147 зв.

¹¹⁶ Архів БДПУ. — Спр. № 136 (194). — Арк. 54 зв. – 55.

¹¹⁷ Музей БДПУ. — Історична довідка про діяльність Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. — Арк. 1 – 6.

¹¹⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 161 (219). — Арк. 8 зв.

¹¹⁹ Архів БДПУ. — Спр. № 172 (230). — Арк. 74.

кафедри педагогіки та методики початкового навчання — кафедра музики та співу¹²⁰.

31 серпня 1966 р. був підписаний наказ ректора інституту про об'єднання кафедри загальнотехнічних дисциплін з кафедрою фізики¹²¹.

У лютому 1968 р. в БДПУ вжито заходів у зв'язку з реорганізацією загальнонаукових факультетів при педагогічних інститутах та скороченням видатків на утримання персоналу в установах республіканської підлеглості Міністерства освіти УРСР¹²². По завершенню навчального року студенти загальнонаукового факультету були переведені до інших вишів.

Наказом по Міністерству освіти УРСР № 257 від 13 листопада 1974 р. в БДПУ створено кафедру загальнотехнічних дисциплін¹²³.

2 липня 1975 р. ректор БДПУ довів до відома підлеглих зміст наказу Міністерства освіти УРСР № 165 від 27 червня 1975 р. «Про зміни в номенклатурі факультетів Бердянського педінституту»: «У зв'язку з тим, що в Бердянському педінституті по спеціальності «Математика, фізика» у 1975 – 76 навчальному році навчатиметься лише 46 студентів, а по спеціальності «Загальнотехнічні дисципліни і праця» — 345, створити в інституті замість фізико-математичного факультету факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці»¹²⁴.

Наказом Міністра освіти УРСР за № 124 від 25 червня 1976 р. відповідно до клопотання інституту та положення про кафедри вищих навчальних закладів у Бердянському

¹²⁰ Музей БДПУ. — Історична довідка про діяльність Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. — Арк. 1 – 6.

¹²¹ Архів БДПУ. — Спр. № 190 (263). — Арк. 158 зв.

¹²² Архів БДПУ. — Спр. № 226 (306). — Арк. 20 зв.

¹²³ Архів БДПУ. — Спр. № 333 (438). — Арк. 191.

¹²⁴ Архів БДПУ. — Спр. № 353 (463). — Арк. 99.

державному педагогічному інституті було організовано кафедру російської та української мов¹²⁵.

3 липня 1978 р. було підписано наказ Міністерства освіти УРСР № 160 «Про організацію в Бердянському педінституті кафедри трудового навчання і креслення», яка і була створена на базі кафедри загальнотехнічних дисциплін¹²⁶.

7 травня 1979 р. ректор інституту підписав наказ про організацію лабораторії естетичної освіти і виховання та ради з естетичного виховання.

Наказом Міністерства освіти УРСР № 224 від 29 серпня 1980 р. було передбачено: «Відповідно до клопотання інституту і Положення про кафедри вищих учбових закладів СРСР організувати в Бердянському педагогічному інституті кафедру цивільної оборони»¹²⁷.

Наказ ректора інституту від 14 жовтня 1980 р. містив такі формулювання: «З метою всебічної підготовки студентів до виховної та масово-політичної роботи з 15 жовтня 1980 року розпочати заняття на факультеті громадських професій з такими його відділеннями і спеціальностями:

№№	Відділення ФГП	Спеціальності	Відповідальні
1	Школа молодого лектора	Лектори по громадсько-політичній тематиці і профілю вузу	Куцоконь М.П. Шайтанов В.
2	Школа комсомольського активу	Комсорг, член комсомольського бюро	Хоренко Н.
3	Організатори роботи з дітьми і підлітками	Піонервожатий. Організатор роботи за місцем	Босенко В.Л.

¹²⁵ Архів БДПУ. — Спр. № 7/05. — 1976 р. — Т. 2. — Арк. 124 – 125.

¹²⁶ Архів БДПУ. — Спр. № 7/05. — 1978 р. — Т. 2. — Арк. 139 – 140.

¹²⁷ Архів БДПУ. — Спр. № 7/05. — 1980 р. — Т. 3. — Арк. 82.

		проживання	
4	Організатори спортивної роботи	Інструктори, спортивні судді	Зубов Є.В. Кононенко Г.Е.
5	Організатори культурно-масової роботи	Керівники художньої самодіяльності	Проценко В.Й.
6	Організатори технічної творчості	Керівник шкільного гуртка радіоаматорів	Федоренко П.П.
7	Організатори екскурсійної роботи	Екскурсроводи	Сущенко Л.В.
8	Організатори і виконавці радянських ритуалів і обрядів	Виконавці радянських ритуалів і обрядів	Трикозенко С.В. Бізбіс С.І.» ¹²⁸

5 червня 1982 р. виконувачем обов'язків ректора інституту Д.В. Клименченком був підписаний наказ про перейменування кафедри російської та української мов на кафедру російської та української мов і літератури, а кафедри педагогіки і методики початкового навчання — на кафедру природознавства і методики викладання природничих дисциплін¹²⁹.

15 липня 1982 р. ректор інституту видав наказ про створення відділу «Трудового виховання і профорієнтації школярів»¹³⁰.

Наказом від 24 серпня 1983 р. було створено кабінет охорони праці¹³¹.

У лютому 1984 р. організовано навчальну лабораторію профорієнтаційної роботи¹³².

23 липня 1985 р. підписано наказ ректора інституту про прийом від Запорізького державного університету факультету педагогіки та методики дошкільного виховання

¹²⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 7/05. — 1980 р. — Т. 3. — Арк. 369.

¹²⁹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 115.

¹³⁰ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 66. — Арк. 17.

¹³¹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 173. — Арк. 87.

¹³² ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 238. — Арк. 52.

та про організацію його роботи, з облаштуванням кафедри дошкільної педагогіки та психології та кафедри теорії та методики навчання дітей дошкільного віку¹³³.

Наказом ректора інституту від 26 грудня 1985 р. було створено кабінет обчислювальної техніки¹³⁴.

4 серпня 1986 р. побачив світ наказ ректора інституту про реорганізацію кафедри російської, української мов та літератури в кафедри російської мови та літератури і української мови та літератури із призначенням В.А. Зарви тимчасово виконуючою обов'язки завідувача кафедри російської мови та літератури¹³⁵.

19 серпня 1987 р. підписано наказ про перейменування кафедри фізики на кафедру фізики та інформатики¹³⁶.

11 вересня 1987 р. заступник Міністра освіти В.П. Шепотько затвердив акт прийняття 1-ї черги АСУ БДП.

Наказом ректора від 22 грудня 1987 р. було створено студентське бюро інституту¹³⁷.

19 травня 1988 р. підписаний наказ про створення ради науково-технічної творчості молоді інституту¹³⁸.

20 січня 1989 р. кафедра математики була перейменована на кафедру математики, методики викладання математики та інформатики¹³⁹.

Наказом ректора від 13 листопада 1989 р. було розпочато підготовку до організації при інституті індустріально-педагогічного ліцею¹⁴⁰.

¹³³ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 311. — Арк. 5.

¹³⁴ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 312. — Арк. 189.

¹³⁵ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 401. — Арк. 56 – 57.

¹³⁶ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 493. — Арк. 40.

¹³⁷ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 493. — Арк. 217 – 218.

¹³⁸ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 583. — Арк. 132 – 133.

¹³⁹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 671. — Арк. 31.

¹⁴⁰ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 671. — Арк. 229.

2 січня 1990 р. підписано наказ ректора про створення в інституті наукового відділу під керівництвом проректора В.І. Гусєва¹⁴¹.

14 лютого 1990 р. побачив світ наказ ректора про ліквідацію відділу АСУ та лабораторії персональних комп'ютерів і створення на їх базі відділу інформатики¹⁴².

23 березня 1990 р. кафедра теорії та методики навчання та виховання дітей дошкільного віку перейменована на кафедру теорії та методики дошкільного виховання¹⁴³.

19 квітня 1990 р. підписаний наказ ректора інституту про виділення з факультету підготовки вчителів початкових класів філолого-педагогічного факультету¹⁴⁴.

Наказом від 15 листопада 1990 р. передбачалось перейменування кафедри трудового навчання та креслення на кафедру педагогіки та методики загальнотехнічних дисциплін і трудового навчання¹⁴⁵.

18 квітня 1991 р. було прийнято рішення про створення кафедри літературознавчих дисциплін¹⁴⁶.

Того ж дня виконував обов'язків ректора інституту В.І. Гусєв підписав і наказ про перейменування кафедри музики та співу на кафедру музики та образотворчого мистецтва¹⁴⁷.

12 вересня 1991 р. підписано наказ про створення кафедри естетичного виховання.

Наказом № 118 від 19 вересня 1991 р. створено факультет української та слов'янської філології.

¹⁴¹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 756^г. — Арк. 1.

¹⁴² ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 756. — Арк. 36.

¹⁴³ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 756. — Арк. 63.

¹⁴⁴ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 756. — Арк. 96 – 97.

¹⁴⁵ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 756. — Арк. 225.

¹⁴⁶ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 840. — Арк. 63.

¹⁴⁷ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 2. — Спр. 840. — Арк. 64.

Наказом № 124 від 27 вересня 1991 р. на базі кафедри педагогіки та методики загальнотехнічних дисциплін і трудового навчання створені кафедра професійної підготовки і графіки та кафедра педагогіки та методики загальнотехнічних дисциплін і трудового навчання.

16 грудня 1991 р. прийнято рішення про створення молодіжного комп'ютерного центру в структурі НДСу.

Згідно з наказом від 8 квітня 1992 р. кафедра російської мови стала називатись кафедрою загального мовознавства та слов'янської філології.

Наказ від 1 червня 1992 р. передбачав створення фізико-математичного факультету.

19 жовтня 1992 р. кафедра музики та образотворчого мистецтва була реорганізована в кафедру методики музичного виховання та хорового диригування та кафедру теорії музики та музичних інструментів. Утім, уже з 30 червня 1993 р. кафедра методики музичного виховання та хорового диригування була закрита.

13 травня 1994 р. побачив світ наказ про створення кафедри інформатики.

Наказом від 10 квітня 1995 р. молодіжний комп'ютерний центр реорганізований у економічний центр. Наказом від 27 липня 1996 р. з 1 вересня того ж року були перейменовані: факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін на факультет трудового та економічного навчання; кафедра загальнотехнічних дисциплін на кафедрі машинознавства; кафедра педагогіки та методики загальнотехнічних дисциплін і трудового навчання на кафедрі педагогіки та методики трудового та економічного навчання¹⁴⁸.

У 1997 р. ректор підписав наказ: «Реорганізувати економічний центр інституту в центр перепідготовки та

¹⁴⁸ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 187. — 1996 р. — Арк. 105.

підвищення кваліфікації з 9.06.97 р. та розмістити його по вул. Р. Люксембург 18-53»¹⁴⁹.

18 вересня 1997 р. підписаний наказ про об'єднання кафедри педагогіки та методики трудового та економічного навчання та кафедри машинознавства у кафедру професійної педагогіки та машинознавства. 23 вересня 1997 р. вчена рада БДПІ прийняла рішення про створення на факультеті підготовки вчителів початкових класів кафедри педагогіки та методики початкового навчання¹⁵⁰.

Наказом від 6 жовтня 1997 р. розформувалась кафедра естетичного виховання.

У листопаді того ж року з'явився наказ, яким назва «факультет української та слов'янської філології» була змінена на «філологічний факультет»; кафедра літературознавчих дисциплін реорганізувалась у кафедру української та зарубіжної літератури¹⁵¹.

У липні 1998 р. ректор підписав наказ № 137 про створення на базі кафедри професійної педагогіки та машинознавства двох кафедр: 1) професійної педагогіки та методики трудового навчання, 2) машинознавства та обслуговуючої праці¹⁵².

Наступним наказом № 138 створювалась кафедра природознавства та безпеки життєдіяльності шляхом об'єднання кафедр природознавства та цивільної оборони¹⁵³.

¹⁴⁹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 237. — 1997 р. — Арк. 95.

¹⁵⁰ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 238. — 1997 р. — Арк. 37.

¹⁵¹ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 237. — 1997 р. — Арк. 193.

¹⁵² ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 290. — 1998 р. — Арк. 11.

¹⁵³ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 290. — 1998 р. — Арк. 12.

19 жовтня 1999 р. підписано наказ про створення на факультеті підготовки вчителів початкових класів кафедри теорії та методики початкового навчання¹⁵⁴.

У липні 2000 р. згідно з рішенням вченої ради інституту від 22 лютого 2000 р. факультет трудового та економічного навчання перейменованій на індустріально-економічний¹⁵⁵.

Наказом від 31 серпня 2000 р. на базі предметно-методичної комісії з економічних дисциплін було створено загальноінститутську кафедру економічних дисциплін¹⁵⁶.

Того ж дня було підписано наказ про створення на базі кафедри природознавства та безпеки життєдіяльності загальноінститутської кафедри валеології та безпеки життєдіяльності¹⁵⁷.

8 грудня 2000 р. на базі кафедр професійної підготовки і графіки та машинознавства і обслуговуючої праці створено єдину кафедру загальнотехнічної підготовки¹⁵⁸. Утім, наказом від 21 травня 2001 р. цей наказ було скасовано.

31 травня 2001 р. кафедра економічних дисциплін була перейменована на кафедру економіки та менеджменту, а кафедра інформатики та методики викладання – на кафедру інформатики та комп'ютерних технологій.

¹⁵⁴ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 340. — 1999 р. — Арк. 61.

¹⁵⁵ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 393. — 2000 р. — Арк. 230.

¹⁵⁶ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 394. — 2000 р. — Арк. 31.

¹⁵⁷ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 394. — 2000 р. — Арк. 32.

¹⁵⁸ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 394. — 2000 р. — Арк. 183.

З 31 серпня 2001 р. на базі кафедри педагогіки та психології створювались дві кафедри: кафедра педагогіки та кафедра психології¹⁵⁹.

10 вересня 2001 р. підписаний наказ «Про створення відділу практики в інституті».

Невдовзі, з 20 вересня 2001 р., було реорганізовано кафедру інформатики та комп'ютерних технологій, на базі якої створено кафедру комп'ютерних технологій та методики інформатики і загальноінститутську кафедру інформатики та інформаційних технологій в навчанні¹⁶⁰.

21 вересня того ж року з'явився наказ про надання кафедрі економіки та менеджменту статусу загальноінститутської.

28 грудня 2001 р. з'явився наказ про ліквідацію заочного відділу.

Окремо звернемо увагу на зміни в структурі та керівному складі кафедр інституту, що опікувались суспільствознавчими дисциплінами.

На початку 1950-х рр.¹⁶¹ завідувачем кафедри марксизму-ленінізму був К.С. Каков¹⁶². Але в звіті про роботу інституту в 1953–1954 навчальному році значиться, що «дивлячись на неодноразові вказівки, вимоги і попередження тов. Какова про необхідність піднесення якості викладання, Каков, виправляючи одні помилки, допускав інші, за що тов. Какова К.С. було з 1-го лютого знято з роботи викладача основ марксизму-ленінізму».

¹⁵⁹ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 447. — 2001 р. — Арк. 196.

¹⁶⁰ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 447. — 2001 р. — Арк. 244.

¹⁶¹ Архів БДПУ. — Спр. 48 (105). — Арк. 42–42 зв.

¹⁶² Архів БДПУ. — Спр. № 38 (93). — Арк. 1 зв.

Після звільнення К.С. Какова з посади завідувача кафедри її в лютому 1954 р. знов зайняв І.І. Токаренко¹⁶³, який на той час вже був затверджений в ученому ступені кандидата історичних наук. Іван Іванович керував кафедрою більше 11 років, доки 5 жовтня 1965 р. виконуючий обов'язки ректора інституту І.Н. Лук'янов не підписав наказ про звільнення І.І. Токаренка з посади завідувача кафедри марксизму-ленінізму і про призначення на цю посаду кандидата історичних наук В.М. Чупашкіна. У 1972 р. Віктор Михайлович ще продовжував обіймати цю посаду¹⁶⁴, а на початок 1973 – 1974 навчального року завідувачем кафедрою був кандидат філософських наук В.В. Бондаренко¹⁶⁵. Він залишався завідувачем до 1976 р. Після кількомісячного виконання обов'язків завідувача кафедри П.І. Глуховим цей структурний підрозділ інституту очолив А.В. Мороз. Анатолій Васильович був завідувачем кафедри, що встигла кілька разів змінити назву, до червня 1999 р.

Наказом ректора від 25 грудня 1985 р. на базі кафедри марксизму-ленінізму створені три кафедри: історії КПРС та наукового комунізму; філософії; політекономії.

23 березня 1990 р. доктор історичних наук, професор Ю.М. Лизогуб, який з вересня 1987 р. обіймав посаду ректора Бердянського державного педагогічного інституту, підписав наказ про перейменування кафедри історії КПРС та наукового комунізму на кафедру політичної історії та теорії сучасного суспільства. З 9 грудня 1991 р. ця кафедра стала йменуватись кафедрою історії України, соціології та культурології.

Трохи раніше, у вересні 1991 р., на базі кафедр філософії та політекономії було створено кафедру

¹⁶³ Архів БДПУ. — Спр. № 55 (113). — Арк. 53.

¹⁶⁴ Архів БДПУ. — Спр. № 292 (388). — Арк. 7 зв.

¹⁶⁵ Архів БДПУ. — Спр. № 311 (411). — Арк. 173.

філософських та економічних дисциплін.

19 жовтня 1992 р. було підписано наказ ректора про реорганізацію кафедр філософських і економічних дисциплін та історії України, культурології і соціології та створення кафедри філософії і соціології й кафедри історичних та економічних дисциплін. Тоді завідувачем першої кафедри став кандидат філософських наук В.М. Федорик, а другої — А.В. Мороз. З цього часу історики та економісти працювали на одній кафедрі. А 16 березня 1999 р. ректор підписав наказ про виділення з кафедри історичних та економічних дисциплін предметно-методичної комісії з економічних дисциплін.

6 вересня 2000 р. був підписаний наказ про перейменування кафедри історичних та економічних дисциплін на кафедру історії, оскільки було створено загальноінститутську кафедру економічних дисциплін.

У червні 1999 р. завідувачем кафедри історичних та економічних дисциплін став І.І. Лиман, який з перервою на час перебування в докторантурі (листопад 2002 – жовтень 2005 рр.) завідує кафедрою дотепер.

Невдовзі, з початком 1999 – 2000 навчального року, відбувається важлива подія в розвитку історичної освіти в Бердянську: якщо з 1998 р. в інституті готували філологів зі спеціалізацією «історія», то тепер проходить перший набір на спеціальність «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія». Поки що історики навчались на філологічному факультеті. Опікувалась ними кафедра історичних та економічних дисциплін (кафедра історії). А 31 серпня 2001 р. було підписано наказ ректора про створення соціально-гуманітарного факультету «для здійснення підготовки студентів за спеціальностями: 7.010103 Педагогіка та методика середньої освіти. Історія. Спеціалізація: Українознавство; 7.010101 Педагогіка і методика середньої освіти. Історія. Спеціалізація:

Правознавство; 7.030501 Українська мова і література та історія; 7.010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова і література. Спеціалізація: Українознавство»¹⁶⁶. Деканом стає кандидат педагогічних наук К.О. Баханов.

У зв'язку зі створенням соціально-гуманітарного факультету наказом ректора від 11 вересня 2001 р. кафедра історії була розділена на кафедру історії України (завідувач — І.І. Лиман) та кафедру всесвітньої історії та правознавства (завідувач — Ю.В. Войцехівський).

5. Специфіка і політичної, і економічної ситуації в країні, система пріоритетів, що визначались і державою, і самим навчальним закладом накладали свій відбиток на характер зв'язків інституту із закордонними навчальними установами та організаціями. У більшості звітів інституту радянських часів не знаходимо даних про жодні форми міжнародного співробітництва. Лише епізодичними були контакти з громадянами інших країн, в абсолютній більшості — «соціалістичного табору» та країн, що розвиваються. За часів перебудови та в перше десятиріччя незалежності викладачі та студенти інституту мали вже кращі можливості для відвідання закордону. Бердянські музиканти їздили до інших країн з гастролями, спортсмени брали участь у міжнародних змаганнях. Утім, міжнародне співробітництво і тепер не було пріоритетним напрямком діяльності БДП. Так, у звіті інституту за 1996 рік в підрозділі «Міжнародне наукове співробітництво» читаємо: «У 1996 році не підписувались угоди з зарубіжними навчальними або науковими закладами. Не було закордонних відряджень фахівців та студентів. Не проводились прийоми іноземних фахівців». Звіт за наступний рік був дещо детальнішим: «У 1997 році не

¹⁶⁶ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 447. — 2001 р. — Арк. 193.

підписувались угоди з зарубіжними навчальними або науковими закладами. Цього ж року викладачі кафедри іноземних мов Чулкова Л.О., Володіна Н.В., Данукало Л.В. підвищували кваліфікацію в Інституті Гете (Мюнхен). Вона включала вдосконалення мовної підготовки викладачів ВНЗ в аудиторіях, обладнаних найновішою комп'ютерною технікою. Не було закордонних відряджень фахівців та студентів. Не проводились прийоми іноземних фахівців». Згідно зі звітом за 1998 р., було здійснено 3 закордонні поїздки для участі в конференціях (Польща, США та Грузія), і 1 — з метою стажування (Польща)¹⁶⁷. У закордонних виданнях було опубліковано 4 статті. У звіті за 1999 р. підрозділ «Міжнародне науково-технічне співробітництво» обмежений інформацією про те, що доктор філологічних наук С.П. Денисова брала участь у міжнародних конференціях у Варшаві та Чехії, а стажист-дослідник кафедри загального мовознавства та слов'янської філології О.М. Сухомлинов завершує стажування в Польщі. За кордоном опубліковано 3 статті. У 2001 р. в іноземних виданнях опубліковано тільки 2 тез¹⁶⁸. Тож у доповіді ректора «Про хід виконання комплексної програми розвитку інституту» на вченій раді БДПІ 19 березня 2002 р. наголошувалось на необхідності активізації участі педінституту в міжнародних організаціях і проектах, вказано на потребу в посаді проректора з міжнародних зв'язків¹⁶⁹ (реально ця посада була введена лише в березні 2007 р. і проіснувала до грудня 2010 р.).

¹⁶⁷ ДАЗО. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 301. — Арк. 5.

¹⁶⁸ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 449. — 2001 р. — Арк. 41.

¹⁶⁹ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 449. — 2001 р. — Арк. 60.

Натомість чи не для всього періоду існування педагогічного інституту є справедливою характеристика, дана у 1967 р.: «Багато уваги уділяється фізичному вихованню. Студенти багато працюють фізично. Вони впорядковують місто, проводять насадження дерев у різних місцях міста, утримують у зразковому порядку парк ім. Пушкіна, один раз на рік (вересень) працюють на полях колгоспів і радгоспів»¹⁷⁰.

6. Як і в часи учительського інституту, в БДПУ особлива увага продовжувала приділятися культурно-масовій роботі.

У звіті за 1953 – 1953 навчальний рік писалось: «Культурно-масова робота проводилась у формі відвідування кіносеансів, проведення вечорів художньої самодіяльності.

Художня самодіяльність інституту представлена хором в кількості 80 чоловік, який дав протягом року 8 концертів, оркестром народних інструментів в кількості 12 чоловік, духовим оркестром, драматичним гуртком і гуртком художнього читання.

Крім вечорів, які давались силами загальноінститутських гуртків, давались концерти факультетами, відділами, курсами і навіть академічними групами. Таке масове залучення в культурно-масову роботу дозволило щосуботи проводити після лекції досить змістовний комбінований концерт: спів хоровий, соло, дуети, тріо, квартети, художнє читання, скетчі і інсценування, спортивно-акробатичні виступи,

¹⁷⁰ Токаренко И.И. Очерк истории Бердянского педагогического института // Бердянский (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, П. Лиман // Матеріали з історії Бердяньського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 448.

індивідуальні і колективні танки, соло, дуєт, тріо музичних інструментів.

Проведено в інституті дві лекції-концерти, присвячені 300-річчю возз'єднання України з Росією і творчості Глінки.

Прослухано один концерт Сумської філармонії, яким залишились незадоволені ні студенти, ні викладачі інституту.

Після концерту, а також в антрактах (дозволяв час) організовувались масові танці під супровід духового оркестру, проводились різні атракціони, літературні і технічні вікторини та інші заходи.

В окремі вечори перед вихідним і в свята практикували проведення вечорів танцю, різних спортивно-масових ігор та інших розваг»¹⁷¹.

У подальшому без участі художніх колективів не обходилось жодне свято: Новий рік, 8 Березня, 1 Травня, 9 Травня, День вчителя, 7 Листопада, чисельні ювілеї та річниці, що відзначались у виші...

Ветеран інституту Л.Й Война згадує: «При Демиденку, звичайно, пожвавилось багато що в інституті. Він був молодий, активний. Йому було трохи за 30 років, близько того. Тоді в нас була така потужна кафедра музики, тому що на початкових класах була спеціалізація музики та малювання. І очолював кафедру музики Плевако Іван Степанович. Він закінчив Ленінградський інститут. За 2-ма спеціальностями: композиторська і музикознавець, теорія музики. Був хор чудовий в інституті в той час. Зусиллями Демиденка був організований цей хор. Співали і студенти, і викладачі. Їздили тут по всій окрузі. Виступали в колгоспах з концертами. Ансамблі були організовані. Був ансамбль, пам'ятаю, «Дівочі голоси». Слятін Юрій

¹⁷¹ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 1499.

Микитович керував цим ансамблем. Танцювальні гуртки були. До кожного свята — тоді ж свят було багато — концерти готували. Дуже гарні концерти, на той час це було шикарно. Співали викладачі молоді, студенти, і Демиденко співав сам в цьому хорі. І Клименченко Дмитро Васильович. У нього дуже хороший голос»¹⁷².

У наказі по інституту від 29 квітня 1981 р. «Про відзнаку учасників художньої самодіяльності» зазначалось: «Ідучи назустріч XXVI з'їзду КПРС та XXVI з'їзду Компартії України, колектив інституту провів значну роботу по дальшому розвитку художньої самодіяльності. На сьогодні в інституті працює 17 гуртків художньої самодіяльності та клубів по інтересам. За успіхи в обласному огляді «Студентська весна-81» (друге місце) наказую нагородити:

1. Почесними грамотами:
 - хоровий колектив;
 - оркестр російських народних інструментів;
 - духовий оркестр;
 - ансамбль бандуристів;
 - ансамбль домристів;
 - ансамбль баяністів;
 - вокальну групу;
 - вокально-інструментальний ансамбль;
 - танцювальний колектив;
 - студію читців.

Учасникам названих колективів оголосити подяку.

За організацію, керівництво та високу підготовку названих колективів нагородити почесними грамотами:

¹⁷² Інтерв'ю з Лідією Йосипівною Войною // Бердянський (Осіпенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 482 – 483.

Проценко В.Й. — зав. кафедрою музики та співів,
керівника оркестру рос. народних інструментів; //

Плаксину К.І. — ст. лаборанта кабінету естетики,
керівника гуртка читців;

Савіна М.О. — керівника ансамблю бандуристів;

Пятенко Л.М. — керівника хорового колективу;

Кінебуса Б.М. — керівника духового оркестру;

Гармату В.А. — викладача кафедри музики та співів;

Ставролову І.Г. — концертмейстера;

Рубінчика А.А. — керівника вокально-
інструментального оркестру;

Авілова В.І. — керівника танцювального колективу;

Сулова О.Г. — керівника ансамблю баяністів»¹⁷³.

Провідне місце в художній самодіяльності тривалий час належало духовому оркестру, впродовж 30 років очолюваному П.П. Волковим. Починаючи з 1977 р., аматори-духовики працювали під керівництвом Б.М. Кінебуса. У 1988 р. оркестр отримав нове дихання з новим художнім керівником Р.І. Дзвінкою. У 1990 р. духовому оркестру було присвоєно почесне звання “Народний самодіяльний колектив”.

Кількома роками раніше, у 1988 р., Р. Дзвінка створив студентський фольклорний ансамбль “Хуртовина”, який швидко став добре відомим не тільки в Бердянську, але й далеко за його межами. Уже в 1991 р. «Хуртовині» присвоєно почесне звання “Народний самодіяльний колектив”.

Того ж року почесне звання “народний» було присвоєно навчальному оркестру народних інструментів, організованому О.Г. Суловим, який плідно поєднував керівництво колективом із написанням симфонії, концерту для баяна з оркестром народних інструментів,

¹⁷³ Архів БДПУ. — Спр. № 11/05. — 1981 р. — Т. 1. — Арк. 170 – 171.

музики для вистав, п'єс... Гастрольні поїздки до Києва, Москви, Мінська, Петербурга, концерти в Польщі та Німеччині принесли О.Г. Суслову славу і як виконавцю. Указом Президента України у 1992 р. талановитому викладачеві БДПІ було присвоєне почесне звання «Заслужений працівник культури України».

Було організовано студентський жіночий ансамбль бандуристів, керівником якого стала А.М. Решетняк, а згодом — Н.Ф. Козачковська. У 1992 р. ансамблеві присвоєне почесне звання “народний», і того ж року він став лауреатом I Всеукраїнського конкурсу бандуристів-студентів педагогічних інститутів України.

У 1985 р. в інституті було створено оркестр баяністів і акордеоністів (керівник — Г.Є. Сулова). Уже у 1990 р. він одержав почесне звання народного самодіяльного колективу, а у 1991 р. став лауреатом Всесоюзного огляду художньої творчості молоді¹⁷⁴.

Із відродженням в Радянському Союзі в перебудовчі роки КВК команда веселих і кмітливих була створена і в БДПІ. Невдовзі вона стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу КВК у Луцьку. За років незалежності України «КВНщики» інституту стали широко відомими як у нашій державі, так і за її межами. «КВНівський» рух у Бердянську очолив випускник БДПІ 1990 р., завідувач студклубом інституту О.Б. Голік.

7. Традиційно велика увага в інституті приділялась розвиткові фізичної культури і спорту.

У звіті про роботу інституту за перший рік його діяльності в статусі педагогічного (1953 – 1954 навчальний рік) знаходимо такі дані:

«Крім учбової роботи, в інституті регулярно працювали

¹⁷⁴ Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — С. 151 – 159.

12 спортивних секцій, які охоплювали понад 200 студентів.

Протягом року проведено міжгрупові, міжвідділові та міжфакультетські змагання на першість групи, відділу і факультету з шахів і шахмат, по волейболу, по баскетболу, міжфакультетські змагання з легкої атлетики.

Спортивні команди інституту брали участь в міських змаганнях з легкої атлетики, волейболу, баскетболу, шахів, шашок.

По легкій атлетиці команда зайняла перше місце і одержала переходовий кубок. По волейболу зайняла 1 місце й теж одержала переходовий кубок.

Проведено обласні міжвузівські змагання педвузів по баскетболу і волейболу, на яких інститутська чоловіча команда по волейболу зайняла перше і по баскетболу друге місце.

Протягом року підготовлено 48 розрядників III розряду, 3 – II розряду, 1 чоловік – I розряду.

На обласних змаганнях ДСО «Искра» команди інституту зайняли перше місце по плаванню і по волейболу і виграли два перехідних кубка обласного ДСО «Искра».

Для участі в V Республіканській спартакіаді інститут виставив дві команди: по плаванню і легкій атлетиці»¹⁷⁵.

Узагальнюючи в 1967 р. досягнення інститутських спортсменів, І.І. Токаренко писав: «У 1955 – 1956 навчальному році спортивна команда інституту завоювала 13 кубків, посівши перше місце в місті. Серед них — один республіканський (з плавання), чотири обласних (з гімнастики, плавання, волейболу та фехтування), 8 міських (з легкої атлетики, гімнастики, волейболу, баскетболу, плавання, штанги, стрільби, шахмат і шашок). Піднялась

¹⁷⁵ ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 1499. — Арк. 1 – 45.

вага спортивного колективу інституту в місті. Якщо в збірній команді міста Осипенко було 93 чоловіки, то з них 41 студент. Чотири студенти входили до збірної області.

1956 – 1957 навчальний рік приніс спортивному колективу Бердянського педінституту ще більше перемог. [...]

У 1957 – 1958 навчальному році наші спортсмени розширили плацдарми на республіканських змаганнях. Прославили колектив плавці Шишко, Путій, Нечипоренко, Керенцев В. (тренер Керенцев П.Ф.), гімнасти Коваленко С, Дубейко, Філатова А., Щербакова В., Писаренко Р. (тренер П.Ф. Керенцев). [...]

У 1961 – 1962 навчальному році в інституті працювали 14 секцій з охопленням 405 осіб. За вказаний рік проведено 63 змагання, з них внутріінститутських – 22, міських – 16, обласних – 13, республіканських – 6, всесоюзних – 1. Спортивний колектив під головуванням ДСТ «Буревісник» т. Рубана С.Т. і при активній роботі тренерів Керенцева П.Ф., Бондаренка І.А., Щербіни М.А. оволодів 20 перехідними призами та 7 вимпелами, з яких міських – 9, обласних – 6, республіканських – 5.

1960-1962 роки — кульмінаційний період у спортивному житті нашого інституту. На той час вирости зіграні, дружні колективи майже в кожній секції. У 1960 році вони виходять переможцями на 8-й республіканській спартакіаді педвузів України II категорії (тобто тих, де немає фізкультурних факультетів). Команди завоювали перші місця з легкої атлетики, плавання, гімнастики і загальнокомандне.

Не мали собі рівних ні в області, ні в республіці волейбольні команди [...]

Плавці в складі чоловічої та жіночої команд кілька років долали республіканські рубежі та завоювали перше місце.

Лавровий вінок одягли на шию нашої команди в

результаті 9-ї республіканської спартакіади. [...] Нашій команді, одній з 34-х команд педінститутів 2-ї категорії, було надано право брати участь у 10-й республіканській спартакіаді першокатегорних інститутів, у яких є фізкультурні факультети. [...]

Нині наш спортивний колектив високо несе прапор минулих років. Бердянці становлять серйозну загрозу на республіканських спартакіадах педвузів України (2-ї категорії). У 1965 році зайняли 3-є місце, у 1966 — 1-е, у 1967 — 2-е. В минулому році і нині волейболісти [...] зайняли 1-е місце. Вони успішно виступили в обласній спартакіаді педвузів, забезпечивши собі 1-е місце. Бердянські легкоатлети утримували перше місце в 1966 і 1967 роках на республіканській спартакіаді педвузів 2-ї категорії. Серед них дуже добре виступав у 1967 році Колпак Сергій, який у десятибор'ї виконав норматив 1-го спортивного розряду.

В нинішньому, 1967 році, команда Бердянського педінституту зайняла на всеукраїнській спартакіаді 2-е місце з 31 педвузу УРСР. Призове місце довелось уступити спортивному колективу Ровенського педінституту, набравши з ним рівну кількість очок. У них більше перших місць»¹⁷⁶.

При цьому в інституті піклувались, аби заняття спортом якомога гармонійніше поєднувались із навчальним процесом. Колишній декан фізико-математичного факультету Н.Я. Юфіт згадував: «Коли низка провідних спортсменів стала зневажати навчання, у правлінні

¹⁷⁶ Токаренко И.И. Очерк истории Бердянского педагогического института // Бердянський (Осіпенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, П.Л. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 451-453.

спортклубу був створений академ. сектор, що контролював навчальні справи спортсменів. Результат: низка провідних спортсменів захистила кандидатські дисертації (Величко, Клименко, Коваленко, Шклярів, Кухарчук, Ткаченко, Дергаль і т. д.)»¹⁷⁷.

Студенти наступних поколінь прагнули наслідувати спортивну славу своїх попередників. І нові перемоги не забарилися. Зокрема, у 1972 р. чоловіча волейбольна команда інституту посіла I місце на республіканській спартакіаді педвишів України, присвяченій 50-річчю утворення СРСР. Жіноча команда інституту посіла III місце на республіканській спартакіаді¹⁷⁸.

У виданні 1993 р. «Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко» зазначалось, що студенти-спортсмени вишу мають добрі спортивні традиції. Чемпіонами України в різні часи ставали легкоатлети (тренер — М.А. Щербина), волейболісти (тренер — В.В. Пестеров), штангісти, борці і гімнасти. За кілька років до виходу зазначеного видання в інституті була організована жіноча гандбольна команда, учасники якої склали основу запорізької команди «Мотор» (тренери — Г.О. Воронов, Л.А. Ратнер). У 1993 р. команда достроково завоювала звання чемпіонів України серед команд вищої ліги, випередивши на 10 очок срібних призерів. Гандболістки інституту виграли спартакіаду педвишів України. Команда впевнено перемогла і в першості України серед всіх вишів, включаючи й інститут фізкультури та виші, в яких є факультети фізвиховання. Паралельно

¹⁷⁷ Спогади Наума Яковича Юфіта // Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 455.

¹⁷⁸ Архів БДПУ. — Спр. № 292 (388). — Арк. 223 зв. — 227.

дівчата вели боротьбу за Кубок володарів кубків європейських країн. Чоловіча команда БДПІ з гандболу складала основу команди «Запоріжтрансформатор», яка 1993 р. стала золотим призером чемпіонату України серед команд вищої ліги, здобувши таким чином перепустку до розіграшу Кубку європейських чемпіонів. На початок 1990-х рр. в інституті навчалось близько 50 майстрів спорту, понад 100 кандидатів у майстри спорту та спортсменів-першорозрядників. У 1992 р. команда інституту з велоспорту стала бронзовим призером спартакіади педвишів, а у 1993 р. здобула третє місце на республіканській Універсіаді серед усіх вишів України. Набиралась досвіду і виборювала перемоги створена у 1991 р. жіноча баскетбольна команда, тренувана Г.М. Шилкіним і всіляко підтримувана ректором інституту Ю.М. Лизогубом. Але найбільш відомими серед інститутських спортсменів у цей час стали імена чемпіонів України, членів збірної команди України, майстрів спорту міжнародного класу з важкої атлетики, учасників XXV Олімпійських ігор Р. Севастєєва та С. Амелькіна (тренери — О.С. Савон, Л.В. Котенджі)¹⁷⁹.

Інститутські важкоатлети і надалі прославляли БДПІ на міжнародній арені. Зокрема, у 2001 р. ректор підписав наказ, у якому повідомлялось, що 10-15 червня 2001 р. у Франції відбувся чемпіонат Європи з пауерліфтингу серед юніорів та дорослих, на якому спортсмени інституту завоювали 2 золоті та 1 срібну медалі. Тож виносилась подяка і нагороджувались преміями студенти В.І. Папазов, Я.Г. Петренко, В.А. Карпик, тренер Л.В. Котенджі та завідувач кафедри фізичного виховання

¹⁷⁹ Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — С. 161 – 165.

Г.М. Шилкін¹⁸⁰. Цікаво, що у вересні 2001 р. було започатковано конкурс «Людина року БДП», на якому згадувана студентка факультету підготовки вчителів початкових класів Я.Г. Петренко стала переможцем разом із член-кореспондентом АПН України В.К. Демиденком і студенткою фізико-математичного факультету О.В. Горловою¹⁸¹.

8. Далеко не останню роль у житті педінституту відіграла розбудова його матеріально-технічної бази.

У 1953 р. навчальний заклад нарешті повернувся до своєї історичної будівлі (споруди колишньої чоловічої гімназії), з якої виш був евакуйований у вересні 1941 р. і в якій після пожежі вересня 1943 р. тривалий час неможливо було проводити заняття.

Про матеріально-технічну базу вишу в звіті за 1953 – 1953 навчальний рік зазначалось: «Осипенківський педагогічний інституту працює як педінститут перший рік.

Новий навчальний рік довелось розпочати в несприятливих умовах, в старому приміщенні учительського інституту, в непристосованих до учбової мети малих приміщеннях.

Тільки 10 жовтня було прийнято і пущено в експлуатацію відбудоване приміщення учбового корпусу, в якому проходив навчальний процес протягом навчального року.

Приміщення відбудованого учбового корпусу з загальною площею 3000 кв. м. має 46 кімнат. З них дві аудиторії площею по 136 м² для потоків 75 – 100 чол.; 3 аудиторії на 50 – 75 чол. по 92 м²; 4 аудиторії для потоків і групових занять по 42 м²; лабораторій природничих 3 по

¹⁸⁰ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 447. — 2001 р. — Арк. 173.

¹⁸¹ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 505. — 2002 р. — Арк. 79.

32 м², кабінет педагогіки і психології 42 м²; природничі кабінети 5 кімнат площею 90 м²; кабінет марксизму-ленінізму 2 кімнати площею 135 м²; кабінет математики одна кімната площею 43 м²; фізкабінет і лабораторії 7 кімнат площею 175 м²; спортзал 185 м²; бібліотека і читальний зал 2 кімнати площею 216 м²; актовий зал 315 м².

Для службових потреб зайнято 10 кімнат площею 320 м².

Наявна учбова площа забезпечує потреби учбового процесу, але при повному комплектуванні студентів і розгортанні учбових лабораторій, які будуть потрібні на 3 і 4 курсах, даної площі не вистачить для забезпечення учбового процесу.

Всі потрібні лабораторії для виконання практичної частини дисциплін, що читаються на перших і других курсах, є. [...]

Всього бібліотека має 52852 том. літератури на суму 313507 крб., з них підручників та учбово-допоміжних посібників 19435 примірників; творів класиків марксизму-ленінізму 5374 примірники; художньої літератури 8210; суспільно-політичної 6667 примірн.; періодичної і підписних видань 3210 прим.

Учбовий корпус забезпечено необхідною кількістю меблів для обладнання учбових приміщень, кабінетів і лабораторій.

Значним недоліком в обладнанні лабораторій є відсутність спеціальних меблів: лабораторних столів, спеціальних шаф для приладів і препаратів.

Ботанічний сад займає площу 39 га з насадженням таких видів дерев:

виноградник 2,5 га, плодовий сад 2 га, лісні і декоративні дерева і кущі 1,5 га, лісорозсадник 0,15 га, плодовий розсадник 0,10 га, зайнято під овочевими

культурами 1,5 га, досвідні ділянки 0,3, бахчевої культури 1 га, декоративні квітники однорічних і багаторічних квітів 0,15 га.

Зайнято будівлями і подвір'ями і під дорогами 3,5 га, не освоєного винограднику, який вимагає відновлення, 5 га, і 20 га косогори і схили, які можна використати під лісосадові засадження та виноградник».¹⁸²

Колишня студентка фізико-математичного факультету К.В. Воробйова згадує про умови її навчання у педагогічному інституті 1954 – 1959: «Весь час я жила на квартирі, Кірова 43. Спочатку рік я жила в бабусі однієї, а потім перейшла до дівчат, нас було 5 у кімнаті. Та тоді мало хто у гуртожиток... Був невеличкий по Дюміна, там мало було отаких. А я квартиру знімала... Столовки були студентські по зниженим цінам. Можна було наїстися без грошей, аби було хоч дві копійки на чай, а там хліб безплатно стояв в тарілках і гірчиця. Намажемо гірчицею, якщо вже не було у нас грошей, і чай у стакан возьмем сладкого, оце і було. Вобщє-то не дуже розкішно було, ну, на тарілку супу то шо хватало. Більше ми готували дома, я недалеко була от дома, мені привозили всігда картошку і капусту, і сало, і яйця, і м'ясо, там курочку, і масло, і сметану — і все це у нас дома із села, так шо мені непогано було. А давала всього мама мені на тиждень 3 рубля. 3, а якщо 5, то це ми на подарок або в кіно сходимо. А так ми не були в розкошах студентами... У нас один був учбовий корпус... Зараз їх багато, а в нас один, оцей головний... Був наш рідний дом. Хорошо, чистенько виглядало усе»¹⁸³.

¹⁸² ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 1499.

¹⁸³ Інтерв'ю з Катериною Василівною Кутовою (Воробйовою) // Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 491 – 492.

Студентка фізико-математичного факультету 1958 – 1963 років навчання Г.М. Куш згадувала так: «Під час навчання ми жили на квартирі. Гуртожиток був невеликий, всього на 50 місць. Так що всіх забезпечити ніяк не могли. Ми навчалися і жили з подругою... Крім нас, жила бабушка старенька, і ми в неї ото жили. Кімнатку одну знімали... Ми на той час їй 10 карбованців платили. Це були гроші, конешно. І ще там жили дівчата, ну вони були не з нашої групи, вони були з других груп... Яка там тоді була стипендія?! Не хватало. Шо там батьки нам могли дати? Батьки колхозники були, картоплю та сало, цибулина. В нас оце, було, вечором як прийдемо, на якусь там рибинку складемо, та мундири, квашена капуста... Оце було в нас таке свято. Більш нічого не нада було... А так жили дружно, діжурство в нас було в кімнаті, по череді ми прибирали, мили пол. Бабуся була дуже хороша, хазяйка наша, тоже нам допомагала куховарити, а вона, правда, з нас грошей не брала за те, що нам їсти готувала, ну їла з нами разом. Жили добре... Гуртожиток був по вулиці Дюміна, така воно була невеличка хатинка, як завалюха, таке, можна сказати, розвалля, ото на 50 місць, не дуже такий будинок був... Я навіть даже не пам'ятаю, з нашої групи усі жили по квартирах. Мабуть, в общежитті ніхто не жив. Це, мабуть, більш малозабезпеченіші жили, а той такі всі в основном по квартирах... Учебний корпус знаходився там, де і зараз знаходиться перший, мабуть, корпус, оце ж напротів парка Шмідта, головний. Оце ж ми навчалися... Корпус дуже змінився! Зміни відбулися дуже гарні... В середині все там поперестраювали, поробили ремонти...»¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Інтерв'ю з Ганною Миколаївною Куш // Бердянський (Осіпенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії

Згідно зі спогадами студентки того ж факультету Л.М. Підгайної, у 1962 – 1967 рр. побутові умови були вже такими: «Перші два роки [жила] на квартирі... А тоді ми побудували напіввласними силами гуртожиток, по вулиці Руденко, там у чорта на кулічках, дуже далеко, там другий побудували гуртожиток, і ми його доводили до ума. Все-все на нас було, ми його і фарбували, і стіклили вікна, і білили, і мусор виносили, і в ітогі зайшли в гуртожиток, і тоді останні чотири роки, ну, десь три з половиною я жила в гуртожитку... В кімнаті чотири студенти було... Були у нас газові плитки, ми на них готували, битовка була, там ми могли постірати, посушити. Так, нормально... Коли ми зустрічалися (наша група зустрічалася через 40 років, як ми закінчили), і, звичайно, коли зайшли у стіни інституту, то охали, не впізнали. Зовсім другі меблі, все по-другому було. А тоді згадували так. Знаєм же розміщення, ось наша 39 аудиторія, це наша, а вони зараз не похожі, понятно, тоді набагато бідніше було, тоді, звичайно, меблі, пообписувані сім раз столи, що ми розписувалися на них»¹⁸⁵.

Згодом педагогічний інститут розширив площі, зводячи нові, а також приєднуючи інші, вже існуючі будівлі. Цікаво, що всі ці споруди так чи інакше пов'язані з освітою.

Корпус № 3, приєднаний до інституту у 1975 році, — це колишні будівлі лютеранської кірхи та училища при ній, збудовані на початку ХХ ст. На момент передачі БДПУ тут розміщувалась школа № 3.

Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 495 – 497.

¹⁸⁵ Інтерв'ю з Любов'ю Миколаївною Рябко (Підгайною) // Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 500 – 501.

Корпус № 5 (з 1987 року) – це колишня будівля міського чотирикласного училища, також збудованого на початку ХХ ст. Після Громадянської війни в цьому приміщенні розташовувалась семирічна школа № 1 ім. Першої Бердянської Ради, а після Великої Вітчизняної війни – школа № 16.

Одночасно з корпусом № 5 на баланс БДПІ була передана будівля по вул. Пушкіна, яка також належала школі № 16. На початку ХХ ст. це був будинок купця Патріно, де в другому десятилітті ХХ ст. на 2-му та 3-му поверхах розміщувалась жіноча гімназія Рогової. Згодом тут була трудова школа №9.

Інші будівлі були зведені вже за часів існування БДПІ.

Як згадує ветеран інституту Ю.М. Юхно, в будівництві та обладнанні корпусу № 2 велику допомогу БДПІ надав бердянський завод «Азовкабель».

У 1985 р. власними силами, за участі студентів, інститут звів дев'ятиповерховий гуртожиток № 2. Що стосується гуртожитку № 1, то, як згадує ветеран інституту Л.Й Война, спочатку для БДПІ збудували гуртожиток доволі далеко від навчальних корпусів, на Горі по вул. Орджонікідзе. Згодом цей гуртожиток передали училищу № 19, а інституту збудували натомість будівлю гуртожитку в двох хвилинах ходи від головного корпусу БДПІ¹⁸⁶.

За ректорства А.В. Дергаля розпочалося облаштування спортивного оздоровчого табору БДПІ на Дальній Косі.

По вул. Р. Люксембург був зданий в експлуатацію інститутський житловий будинок, завдяки якому 47 сімей

¹⁸⁶ Інтерв'ю з Лідією Йосипівною Войною // Бердянський (Осіпенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 482.

викладачів і співробітників поліпшили свої житлові умови; у прибудованому до цього будинку приміщенні розмістився молодіжний комп'ютерний центр, очолений І.Т. Богдановим. На початку 1990-х рр. тривало будівництво корпусу №1 Б, гуртожитку для малосімейних на 346 місць по вул. Баха¹⁸⁷. Утім, економічна ситуація часів «лихих дев'яностих» далася взнаки: обидві споруди невдовзі були заморожені. На початку ж 2000-х значні сили були кинуті на капітальних ремонт діючих корпусів...

Нові часи кидали нові виклики. 19 березня 2002 р. вчена рада, заслухавши доповідь ректора «Про хід виконання комплексної програми розвитку інституту», ухвалила: «Визначити як першочергове завдання отримання БДП статусу університету»¹⁸⁸. Подальші кроки не забарилися. Уже 5 серпня 2002 року побачив світ наказ Міністерства освіти і науки України №446, згідно з яким Бердянський педінститут ліквідувався, а на його базі створювався Бердянський державний педагогічний університет¹⁸⁹. 30 серпня 2002 р. ректор підписав наказ про звільнення (із збереженням умов раніше укладених контрактів) викладачів та співробітників з Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко у зв'язку з переводом до Бердянського державного педагогічного університету. Іншим наказом викладачі та співробітники були

¹⁸⁷ Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДП, 1993. — С. 18 – 19.

¹⁸⁸ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 449. — 2001 р. — Арк. 61.

¹⁸⁹ Архівний відділ Бердянської міської ради. — Ф. Р-3699. — Оп. 3. — Спр. 448. — 2001 р. — Арк. 193.

зараховані на роботу до Бердянського державного педагогічного університету¹⁹⁰.

Так була перегорнута чергова сторінка історії бердянського вишу.

На жаль, формат лекцій не дає можливості висвітлити з однаковою повнотою всі аспекти минулого навчальних установ-попередниць сьогоднішнього університету. Так само, як неможливо згадати і тим самим вшанувати всіх викладачів, співробітників і студентів, які працювали чи навчались у цих установах. Утім, пам'ять про них не пішла в небуття: упродовж 2006 – 2012 років історики БДПУ опублікували п'ятитомне археографічне видання «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету», аби кожен читач, який звертатиметься до першоджерел, мав потенційну можливість побачити в них те, що було випущене з поля зору його попередниками.

¹⁹⁰ Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 161 – 162.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття 1.

Витоки Бердянської чоловічої гімназії

План

1. Освітня реформа як складова «Великих реформ» в Російській імперії.
2. Мережа навчальних закладів Бердянська другої половини 1860-х – початку 1870-х рр.
3. Бердянське повітове училище як попередник чоловічої гімназії.
4. Плани влаштування в Бердянську прогімназії, а згодом – гімназії.

Теми рефератів

1. Навчальні заклади Бердянська в контексті олександрівської освітньої реформи.
2. Персоналії бердянських педагогів напередодні створення Бердянської чоловічої гімназії.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. В чому полягала суперечливість олександрівської освітньої реформи?
2. Охарактеризуйте роль Бердянського земства в планах заснування гімназії в місті.
3. В чому полягали відмінності між гімназією і прогімназією?
4. Чому нововлаштовувану гімназію в Бердянську пропонувалось назвати «олександрівською»?
5. Назвіть основні положення Статуту гімназій та прогімназій (липень 1871 р.), на підставі якого утворювалась Бердянська чоловіча гімназія.

6. До яких гімназій регіону бердянці зазвичай відправляли своїх дітей на навчання до створення такого навчального закладу в самому Бердянську?
7. З яких джерел планувалось фінансувати будівництво і утримання Бердянської чоловічої гімназії?
8. Чи було обов'язковим влаштування гімназій в повітових містах, до числа яких належав і Бердянськ?

Семінарське заняття 2.

Будівля Бердянської чоловічої гімназії

План

1. Ініціювання зведення споруди Бердянської чоловічої гімназії та специфіка процесу її будівництва.
2. Фінансові проблеми спорудження та утримання будівлі гімназії.
3. Урочистості з нагоди відкриття гімназійної будівлі.
4. Архітектурні особливості будівлі. Ремонти, перепланування споруди та зміни спеціалізації її приміщень.
5. Будівля колишньої чоловічої гімназії – єдина в Бердянську архітектурна пам'ятка національного значення.

Теми рефератів

1. Роль М.Константинова у зведенні будівлі Бердянської чоловічої гімназії.
2. Роль Бердянської міської думи і Бердянського земства в зведенні та утриманні будівлі чоловічої гімназії.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Як обиралось місце для влаштування гімназійної будівлі?
2. Що відомо про персони архітектора та будівничих Бердянської чоловічої гімназії?

3. Як часто і чому збільшувався кошторис зведення гімназійної будівлі?
4. Чому в процесі будівництва було прийнято рішення суттєво збільшити висоту стель?
5. Висвітлення подробиць зведення гімназії в щоденниках В.Крижанівського.
6. Якою за часів Бердянської чоловічої гімназії була спеціалізація теперішнього актового залу, спортзалу, аудиторій 139, 140 та інших головного корпусу БДПУ?
7. В яких джерелах Бердянська чоловіча гімназія характеризувалась як «досить капітальна будівля», «будівля розкішна», «квітка нашого міста», «велична чоловіча гімназія», «зразкова будівля..., [яка] нагадує замок середньовічного стилю з баштами, барельєфами, зубчатими стінами і служить кращою прикрасою міста»? Хто і з якої нагоди сказав про будівлю Бердянської гімназії: «Це величний пам'ятник, поставлений старанням гарячих сердець. Він і в майбутні часи буде голосно казати про заслуги покоління тутешньої громади, яке діє нині. Нашадки цього покоління, більш освічені і багаті, будуть з повагою згадувати про своїх батьків і дідів: «Ось ми, — скажуть вони, — краще навчені, ніж наші батьки і діди, ми багатші, ми матеріально і морально сильніші, наше життя гладкіше, рівніше і повніше. Кому ми цим зобов'язані? Тим, хто був у лабетах у нужди всякого роду!»?

Семінарське заняття 3.

Виховна робота в Бердянських педагогічних курсах та педагогічному технікумі в умовах НЕПу та становлення тоталітарної системи

План

1. Специфіка організації виховної роботи в 1920-х – на початку 1930-х рр.

2. Антирелігійна пропаганда в бердянських педагогічних навчальних закладах.
3. Особливості українізації в навчальному закладі у 1920-х р.
4. Характер діяльності профбюро, органів студентського самоврядування, комсомольської і партійної організацій.
5. Виховна робота як складова діяльності гуртків.

Теми рефератів

1. Виховна робота в рамках реалізації планів підготовки і публікації «Записок Бердянського педтехнікуму» і збірки народних пісень, записаних силами студентів.
2. Виховна робота в гуртожитках Бердянського педагогічного технікуму.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Специфіка відзначиння річниць Жовтневого перевороту у різні роки.
2. Заходи, присвячені пам'яті Т. Шевченка.
3. Рішення колективу педкурсів про відмову від релігійних свят.
4. Вечора змички ЛКСМУ з учительством і учнями професійних навчальних закладів Бердянська.
5. Перевірка соціальної приналежності студентів.
6. Зміст протоколу засідання методбюро Бердянського педтехнікуму щодо доповіді «Оборона країни й робота в педтехнікумі» (1929 рік).
7. Протоколи засідань правління Бердянського педтехнікуму з ухвалами про відрахування студентів за зв'язки з «куркулями», з Церквою тощо.
8. Виховна робота в рамках соцзмагань.

Семінарське заняття 4.

**Бердянський державний інститут соціального
виховання, педагогічний інститут, учительський
інститут в умовах сталінського тоталітарного режиму**

План

1. Віддзеркалення в інститутських документах макроісторичних процесів, що мали місце в 30-х – на початку 50-х роках ХХ століття (подій колективізації та індустріалізації перших п'ятирічок, голодоморів 1932 – 1933 і 1946 – 1947 років, сталінських репресій, приєднання Західної України до СРСР, війни 1941 – 1945 років, післявоєнної відбудови, початку «холодної війни», повоєнних змін у розстановці сил на міжнародній арені, суперечливих процесів культурного життя країни).
2. Репресії проти викладачів, співробітників і студентів часів «Великого терору».
3. Специфіка відзначення в інституті державних свят у різні роки.
4. Військова підготовка студентів. Навчальний заклад в горнилі війни.
5. Інститут і «культ особи Сталіна».

Теми рефератів

1. Бердянські викладачі та студенти, оголошені в 1930-х рр. «ворогами народу».
2. Накази директорів інституту з нагоди свят як дзеркало суспільно-політичної ситуації в державі.
3. Історія інституту в умовах сталінського тоталітарного режиму в усних спогадах його колишніх студентів (викладачів).¹⁹¹

Завдання для індивідуальної роботи:

¹⁹¹ Готується на основі інтерв'ювань, що проводяться студентами.

Історія Бердянського державного педагогічного університету

1. Діяльність комсомольських і проф.-політшкіл.
2. Соцзмагання між факультетами і курсами.
3. Проведення в інституті заходів на відзначення 75-річниці смерті К.Д. Ушинського, 85-річниці смерті Т.Г. Шевченка, 100-ліття «Маніфесту Комуністичної партії», 30-ї річниці ВЛКСМ.
4. «Організація й проведення святкування 10-річчя з дня воз'єднання українського народу в єдину Українську Радянську державу».
5. Підготовка до відзначення в інституті 70-річчя з дня народження Йосипа Сталіна.
6. Вшанування в інституті пам'яті П.Д. Осипенко.
7. Репресії проти студентів, які під час війни перебували на окупованих територіях.

Семінарське заняття 5.

Історія факультетів державного педагогічного інституту (1953 – 2002 роки)

План

1. Природничий факультет.
2. Фізико-математичний факультет.
3. Факультет педагогіки та (методики) початкової освіти (факультет початкових класів, факультет підготовки вчителів початкових класів).
4. Загальнонауковий факультет.
5. Факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці (факультет загальнотехнічних дисциплін, факультет трудового та економічного навчання, індустріально-економічний факультет).
6. Факультет дошкільного виховання.
7. Філолого-педагогічний факультет (факультет української та слов'янської філології, філологічний факультет).

Теми рефератів

1. Персоналії деканів факультету.¹⁹²
2. Історія факультету в усних спогадах його колишніх студентів (викладачів).¹⁹³

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Соціалістичні змагання між факультетами та кафедрами.
2. Динаміка змін чисельного співвідношення студентів різних факультетів інституту впродовж 1953-2002 рр.
3. Кафедри, лабораторії та кабінети при факультетах.
4. Інститут (факультет) громадських професій.
5. Діяльність деканатів.
6. Студентські деканати.

Семінарське заняття 6.

Бердянський державний педагогічний інститут в роки «перебудови» (1985 – 1991)

План

1. Нові тенденції та явища в житті інституту в контексті «перебудови».
2. Зміни в складі факультетів і кафедр інституту.
3. Зміни в керівництві інституту і факультетів.
4. «Перебудова навчально-виховного процесу».

Теми рефератів

1. Розгортання студентської наукової діяльності в Бердянському державному педагогічному інституті в роки «перебудови».
2. Історія інституту часів «перебудови» в усних спогадах його колишніх студентів (викладачів).¹⁹⁴

¹⁹² Факультет, про деканів якого слід писати, обирається самими студентами.

¹⁹³ Готується на основі інтерв'ювань, що проводяться студентами.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Запровадження факультативного спецпрактикуму з української мови у 1985 р.
2. Наказ ректора інституту про заходи з подолання пияцтва та алкоголізму (1985 р.).
3. Створення постійно діючого семінару з обчислювальної техніки.
4. Підготовка випускників до роботи в школі за новими програмами.
5. Створення студентського бюро інституту.
6. Рада науково-технічної творчості молоді інституту.
7. Наказ ректора інституту про вдосконалення правової підготовки студентів і організацію юридичного всеобучу (1989 р.)
8. Підготовка до організації при інституті індустріально-педагогічного ліцею.
9. Створення наукового відділу інституту.
10. Відділ АСУ та відділ інформатики.
11. Впровадження в інституті «Закону про мови в Українській РСР».

Семінарське заняття 7.

Напрямки діяльності та основні тенденції розвитку Бердянського державного педагогічного університету з 2002 р. до сьогодні

План

1. Керівництво університету.
2. Навчально-методична робота.
3. Науково-дослідна діяльність.
4. Міжнародні зв'язки.
5. Виховна робота.
6. Матеріально-технічна база та господарська діяльність.

¹⁹⁴ Готується на основі інтерв'ювань, що проводяться студентами.

7. Профспілкове життя.
8. Діяльність студклубу.

Теми рефератів

1. Діяльність студентського самоврядування в БДПУ.
2. Газета «Університетське слово».

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Спортивні досягнення викладачів і студентів БДПУ.
2. Спортивно-оздоровчий табір БДПУ.
3. Електронний сайт БДПУ.
4. Бібліотека БДПУ.
5. «Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету».
6. Спеціалізовані вчені ради БДПУ.
7. Докторантура та аспірантура.
8. Проведення на базі БДПУ наукових конференцій.

Семінарське заняття 8.

Історія факультетів та інститутів з часів створення Бердянського державного педагогічного університету¹⁹⁵

План

1. Інститут філології та соціальних комунікацій.
2. Факультет фізичного виховання.
3. Факультет комп'ютерних та енергозберігаючих технологій.
4. Факультет фізико-математичної і технологічної освіти.
5. Соціально-гуманітарний факультет.
6. Інститут психолого-педагогічної освіти та мистецтв.

¹⁹⁵ Назви пунктів плану семінарського заняття можуть корегуватись з метою приведення у відповідність із назвами факультетів (інститутів), які є актуальними на час вивчення курсу.

7. Інститут соціально-педагогічної та корекційної освіти.
8. Факультет економіки та управління.

Теми рефератів

1. Персоналії деканів факультету (директорів інституту).¹⁹⁶
2. Тенденції в трансформаціях структури факультетів та інститутів БДПУ на початку ХХІ століття.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Динаміка змін чисельного співвідношення студентів різних факультетів (інститутів) університету після 2002 р.
2. Діяльність органів студентського самоврядування на факультетах (в інститутах). Студенські декани.
3. Організація навчання студентів-заочників на факультетах і в інститутах.
4. Специфіка організації практик на окремих факультетах (в інститутах).
5. Перемоги представників факультетів та інститутів на міжнародних та всеукраїнських конкурсах, олімпіадах тощо.
6. Спортивні та інші змагання між факультетами (інститутами).

Семінарське заняття 9.

Історія факультету (інституту) після 2002 року¹⁹⁷

План

1. Зміни назви факультету (інституту), складу його керівництва та кафедр.

¹⁹⁶ Факультет (інститут), про деканів (директорів) якого слід писати, обирається самими студентами.

¹⁹⁷ Тема стосується історії виключно того факультету (інституту), на якому проводиться це семінарське заняття.

2. Зміни переліку спеціальностей та спеціалізацій. Навчальна робота.
3. Науковий потенціал та міжнародна діяльність.
4. Студентське життя факультету (інституту).

Теми рефератів

1. Наукова діяльність викладачів факультету (інституту).
2. Зміцнення професорсько-викладацького складу факультету (інституту).

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Лабораторії та кабінети, створені при факультеті (інституті).
2. Зарубіжні партнери факультету (інституту) та його кафедр.
3. Українські партнери факультету (інституту) та його кафедр.
4. Наукові школи, представлені на факультеті (в інституті).
5. Наукові конференції, проведені на бізі факультету (інституту).
6. Спортивні досягнення представників факультету (інституту).
7. Матеріально-технічне забезпечення факультету (інституту).

Семінарське заняття 10.

Музей історії БДПУ¹⁹⁸

План

1. Історія створення музею. Його урочисте відкриття.

¹⁹⁸ Проведення семінарського заняття передбачається безпосередньо в приміщенні музею.

2. Концепція музею та його функції.
3. Принципи побудови експозиції.
4. Найцінніші експонати музею.
5. Віртуальний музей.

Теми рефератів

1. Екскурсія музеєм історії БДПУ.
2. Можливості використання музею історії БДПУ в навчальному і виховному процесі.

Завдання для індивідуальної роботи:

1. Архівні фонди музею історії БДПУ.
2. Екскурсія про історію факультету (інституту)¹⁹⁹ на основі експозиції музею історії БДПУ.
3. Відтворення на підставі студентських анкет 1943-1944 рр., що зберігаються в експозиції музею, соціального портрету вступників до Осипенківського учительського інституту військової доби.
4. Відтворення за матеріалами альбомів, що зберігаються в експозиції музею, студентського життя 1960-х – 1970-х рр.
5. Поповнення експозиції музею.
6. Організація екскурсійної діяльності музею.
7. Можливі шляхи вдосконалення роботи музею.

¹⁹⁹ Йдеться про той факультет (інститут), на якому проводиться це семінарське заняття.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1.

Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1920 роки)

Питання для самостійного вивчення

Діяльність педагогічної ради Бердянської чоловічої гімназії.

Взаємодія гімназії з Бердянським міським самоврядуванням.

Книга І. Муретова «Двадцатипятилетие Бердянской мужской гимназии (1872 – 1897). Краткая историческая записка» як джерело з початкового періоду історії навчального закладу.

«Збірка постанов Бердянського повітового земського зібрання з 1866 р. до 1908 р.» як джерело з історії гімназії.

Бібліотечні фонди Бердянської чоловічої гімназії.

Плата за навчання в гімназії.

Гімназійні стипендіати.

Благодійні заходи і гімназія.

Заняття спортом в чоловічій гімназії.

Піклування про стан здоров'я гімназистів.

Переведення студентів і викладачів з і до Бердянської гімназії.

Бердянська чоловіча гімназія в роки революції 1905-1907 рр.

Бердянська чоловіча гімназія в роки визвольних змагань (1917-1920 рр.).

Навчальні заклади, які розташовувались в будівлі Бердянської чоловічої гімназії після евакуації до Бердянська у зв'язку з Першою світовою війною і після повалення царизму.

**Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум
(1920 – 1932 роки)**

Питання для самостійного вивчення

Діяльність Бердянської педагогічної школи в 1920 р.

Рішення зборів колективу педкурсів про присвоєння навчальному закладу імені Н. Крупської.

Навчальні заклади, які функціонували у «Червоному будинку» колишньої чоловічої гімназії одночасно із Бердянськими педагогічними курсами.

Навчальні заклади, які функціонували у «Червоному будинку» колишньої чоловічої гімназії одночасно із Бердянським педагогічним технікумом.

Харчування вихованців Бердянських педагогічних курсів та педагогічного технікуму.

Умови вступу до педагогічного технікуму.

Заходи щодо режиму економії в адміністративній і господарській сферах.

Заходи, запроваджені в 1920-х рр. з метою «педагогізації освіти».

Діяльність бібліотеки Бердянського педтехнікуму.

Робота курсантів у підшефному «Дитячому містечку».

Викладання краєзнавства у педтехнікумі.

Школа підлітків і трудшкола при Бердянському педтехнікумі.

Організація медичної допомоги вихованцям і викладачам.

Студентські практики.

Доповідь викладача С. Макаревича «До питання про застосування методу тестів при обліку успішності студентів педтехнікуму».

Умови пільгового проїзду вихованців Бердянських педагогічних курсів.

Плата за навчання. Умови одержання стипендії.

Експурсійні поїздки студентів.

Клопотання про надання Бердянському педтехнікуму імені «Бердянський Педагогічний імені 10-річчя Жовтневої Революції Технікум».

Наукові відрядження викладачів.

Зобов'язання студентів правлінню Бердянського педагогічного технікуму щодо погашення взятих ними кредитів за рахунок відрахувань зі стипендій.

Доповідь Ю.Кара-Куртчі «Про політехнізацію в Педтехнікумі».

Твори студентів педтехнікуму про колективізацію та індустріалізацію.

Тема 3.

Бердянський державний інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932 – 1953)

Питання для самостійного вивчення

Соціально-економічний, агро-біологічний, техно-математичний і дошкільний факультети у складі Бердянського державного інституту соціального виховання та педагогічного інституту (перша половина 1930-х рр.).

Природничо-географічний (географічний) факультет учительського інституту.

Фізико-математичному факультет учительського інституту.

Мовно-літературний факультет учительського інституту.

Історичний факультет учительського інституту.

Організація при інституті 7-місячних курсів з підготовки вчителів-істориків.

Робітфак.

Фізкультура і спорт в інституті.

*Історія Бердянського державного педагогічного
університету*

Діяльність інститутської бібліотеки.

«Статут Осипенківського учительського інституту» (1939 рік).

Плата за навчання, стипендії та преміювання студентів.

Відзначення кращих викладачів і півробітників інституту.

Курси медсестер.

Організація харчування студентів.

Проходження студентами практик.

«Звіт про роботу Осипенківського учительського інституту» за 1944-1945 навчальний рік.

Інститутські будівлі в повоєнні роки.

Призначення покарання за «факти явного шкідництва» під час уборки врожаю в 1946 р.

«Звіт Осипенківського учительського інституту» за 1950-1951 навчальний рік.

Архів інституту.

«Паспорт Осипенківського учительського інституту» (1953 рік).

Опубліковані спогади колишніх студентів та викладачів Бердянського державного інституту соціального виховання, педагогічного інституту та учительського інституту.

Тема 4.

**Бердянський (Осипенківський) державний
педагогічний інститут (1953 – 2002 роки)**

Питання для самостійного вивчення

«Звіт про роботу інституту за 1953 – 1954 учбовий рік».

Діяльність ради інституту.

Навчальне навантаження викладачів.

Оплата праці викладачів і співробітників інституту.

Діяльність інститутської бібліотеки.

Специфіка організації навчання студентів-заочників інституту.

Плата за навчання, стипендії та преміювання студентів.

Відзначення кращих викладачів і півробітників інституту.

Діяльність при інституті бюро з винахідництва і раціоналізації.

Кібернетика в інституті.

Наукова діяльність студентів інституту.

Проходження студентами практик.

Допомога студентів колгоспам.

Заходи на покращення дисципліни студентів.

Студентське дозвілля.

Охорона здоров'я студентів.

Курси з підготовки до вступних екзаменів.

Курси медичної підготовки (курси медсестер).

Цивільна оборона в інституті.

Відділ «Трудового виховання і профорієнтації школярів».

Святкування у 1982 році 50-річчя інституту.

Організація самостійної роботи студентів інституту.

Рукопис І.І.Токаренка «Нарис історії Бердянського педагогічного інституту» (1967 р.).

Книга «Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — 176 с.».

Опубліковані спогади колишніх студентів та викладачів державного педагогічного інституту.

Тема 5.

Бердянський державний педагогічний університет (з 2002 року)

Питання для самостійного вивчення

Місія БДПУ.

Відомі випускники БДПУ.

Науковий відділ.

Навчальний відділ.

Методична рада БДПУ.

Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації
БДПУ.

Науково-дослідний інститут історичної урбаністики при
БДПУ.

Науково-дослідний інститут слов'янознавства та
компаративістики при БДПУ.

Науково-дослідний інститут нанотехнологій та
системної інженерії (Науково-дослідний інститут
«Нанотехнології» при БДПУ).

Центр гендерних досліджень.

Електронна підтримка навчання.

Економіко-гуманітарний коледж БДПУ.

«Наші Атланти».

Зв'язки університету зі школою.

Бази практики студентів БДПУ.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Мережа навчальних закладів Бердянська другої половини 1860-х – початку 1870-х рр. Бердянське повітове училище як попередник чоловічої гімназії.
2. Плани влаштування в Бердянську прогімназії, а згодом – гімназії. Утворення Бердянської чоловічої гімназії.
3. Постаті директорів Бердянської чоловічої гімназії.
4. Гімназійний храм та його священики.
5. Видатні вихованці Бердянської чоловічої гімназії.
6. Організація навчального процесу і найважливіші події історії гімназії 1872-1920 рр.
7. Зведення споруди Бердянської чоловічої гімназії. Її архітектурні особливості.
8. Діяльність педагогічної ради Бердянської чоловічої гімназії.
9. Взаємодія гімназії з Бердянським міським самоврядуванням.
10. Бібліотечні фонди Бердянської чоловічої гімназії.
11. Плата за навчання в гімназії. Гімназійні стипендіати. Благодійні заходи і гімназія.
12. Заняття спортом в чоловічій гімназії.
13. Піклування про стан здоров'я гімназистів. Переведення студентів і викладачів з і до Бердянської гімназії.
14. Бердянська чоловіча гімназія в роки революції 1905-1907 рр.
15. Бердянська чоловіча гімназія в роки визвольних змагань (1917-1920 рр.).
16. Історичні умови створення та існування Бердянських педагогічних курсів і педагогічного технікуму.
17. Викладачі та керівництво Бердянських педагогічних курсів.

18. Організація навчального процесу Бердянських педагогічних курсів.
19. Реорганізація Бердянських педагогічних курсів у педагогічний технікум. Основні аспекти діяльності педагогічного технікуму.
20. Персоналії керівників Бердянського педагогічного технікуму. Викладачі навчального закладу.
21. Стан матеріально-технічної бази, умови навчання і проживання студентів Бердянського педагогічного технікуму.
22. Реорганізації педагогічного технікуму першої половини 1930-х рр.
23. Специфіка організації виховної роботи в 1920-х – на початку 1930-х рр.
24. Антирелігійна пропаганда в бердянських педагогічних навчальних закладах 1920-х – на початку 1930-х рр.
25. Особливості українізації в Бердянському педагогічному технікумі у 1920-х рр.
26. Характер діяльності профбюро, органів студентського самоврядування, комсомольської і партійної організацій Бердянського педагогічного технікуму. Виховна робота як складова діяльності гуртків.
27. Діяльність Бердянської педагогічної школи в 1920 р.
28. Студентське життя в Бердянську 1920-х – початку 1930-х рр.
29. Заходи, запроваджені в 1920-х рр. з метою «педагогізації освіти».
30. Діяльність бібліотеки Бердянського педтехнікуму.
31. Викладання краєзнавства у Бердянському педтехнікумі.
32. Школа підлітків і трудшкола при Бердянському педтехнікумі.
33. Реорганізації бердянського вищого навчального закладу в 1930-х рр.

34. Накази директорів 1930-х початку 1950-х рр. як своєрідний літопис історії бердянського ВНЗ.
35. Керівники та викладачі бердянського вищого навчального закладу 1930-х – початку 1940-х рр.
36. Інститут наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр.: від присвоєння імені П.Д. Осипенко до початку військового лихоліття.
37. Навчальний заклад, його викладачі та студенти у 1941-1943 рр.
38. Налагодження діяльності учительського інституту після повернення з евакуації.
39. Осипенківський учительський інститут у повоєнний період.
40. Віддзеркалення в інститутських документах макроісторичних процесів, що мали місце в 30-х – на початку 50-х роках ХХ століття.
41. Репресії проти викладачів, співробітників і студентів часів «Великого терору».
42. Факультети Бердянського державного інституту соціального виховання, педагогічного інституту (перша половина 1930-х рр.), учительського інституту.
43. 7-місячні курси з підготовки вчителів-істориків. Курси медсестер, робітфак при учительському інституті.
44. Фізкультура і спорт в учительському інституті.
45. Плата за навчання, стипендії та преміювання студентів учительського інституту.
46. Проходження практик студентами учительського інституту.
47. Інститутські будівлі в повоєнні роки.
48. Опубліковані спогади колишніх студентів та викладачів Бердянського державного інституту соціального виховання, педагогічного інституту та учительського інституту.
49. Утворення Осипенківського державного педагогічного інституту імені Героя Радянського Союзу П.Д. Осипенко.

50. Викладачі педагогічного інституту.
51. Директори (ректори) педагогічного інституту.
52. Накази директорів як літопис життя педагогічного інституту.
53. Специфіка міжнародних зв'язків педагогічного інституту.
54. Культурно-масова робота у педагогічному інституті.
55. Розвиток фізичної культури і спорту у педагогічному інституті.
56. Розбудова матеріально-технічної бази педагогічного інституту.
57. Природничий факультет педагогічного інституту.
58. Фізико-математичний факультет педагогічного інституту.
59. Факультет педагогіки та (методики) початкової освіти (факультет початкових класів, факультет підготовки вчителів початкових класів) педагогічного інституту.
60. Загальнонауковий факультет педагогічного інституту.
61. Факультет підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці (факультет загальнотехнічних дисциплін, факультет трудового та економічного навчання, індустріально-економічний факультет) педагогічного інституту.
62. Факультет дошкільного виховання педагогічного інституту.
63. Філолого-педагогічний факультет (факультет української та слов'янської філології, філологічний факультет) педагогічного інституту.
64. Бердянський державний педагогічний інститут в роки «перебудови» (1985 – 1991).
65. Студентське життя педагогічного інституту.
66. Діяльність бібліотеки педагогічного інституту.
67. Відзначення кращих викладачів і півробітників педагогічного інституту.

68. Святкування у 1982 році 50-річчя інституту.
69. Опубліковані спогади колишніх студентів та викладачів державного педагогічного інституту.
70. Керівництво Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
71. Навчально-методична робота Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
72. Науково-дослідна діяльність Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
73. Міжнародні зв'язки Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
74. Виховна робота Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
75. Матеріально-технічна база та господарська діяльність Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
76. Профспілкове життя. Діяльність студклубу Бердянського державного педагогічного університету (з 2002 р. до сьогодні).
77. Історія факультетів та інститутів з часів створення Бердянського державного педагогічного університету.
78. Історія факультету (інституту) після 2002 року.²⁰⁰
79. Музей історії БДПУ.
80. Відомі випускники БДПУ.
81. Структурні підрозділи БДПУ.
82. Бази практики студентів БДПУ.

²⁰⁰ Питання стосується історії виключно того факультету (інституту), на якому проводиться залік.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ

1. Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — 176 с.

2. Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I. — К.: «Освіта України», 2006. — 528 с.

3. Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — 631 с.

4. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — 569 с.

5. Бердянський інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932 – 1953 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том IV. — К.: «Освіта України», 2009. — 782 с.

6. Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. — 638 с.

7. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодні / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константинова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

8. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА ПО ТЕМАХ

Тема 1.

Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1920 роки)

1. Адрес-Календарь и Справочная книга Таврической Губернии на 1908 год. Издание Таврического Губернского Правления. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1908. — С. 135 – 136.

2. Адрес-Календарь и Справочная книга Таврической Губернии на 1909 год. Издание Таврического Губернского Правления. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1909. — С. 147 – 148.

3. Адрес-Календарь и Справочная книга Таврической Губернии на 1910 год. Издание Таврического Губернского Правления. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1910. — С. 157 – 158.

4. Адрес-Календарь и Справочная книга Таврической Губернии на 1912 год. Издание Таврического Губернского Правления. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1912. — С. 162 – 163.

5. Баханов К.А., Лыман И.И. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники. — Запорожье: Просвіта, 2002. — 218 с., ил.

6. Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з

історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — 631 с.

7. Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I. — К.: «Освіта України», 2006. — 528 с.

8. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодення / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константинова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

9. «Бердянський літописець» Василь Крижанівський // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ –Київ – Едмонтон: РА «Тандем – У», 2007. — 300 с.

10. Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга. — Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П. Ф. Вересотской и Брахтман, 1911. — С. 34 – 35.

11. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

12. Геккер Н.Л. Революционные кружки в Бердянске (1878 – 1879 гг.) // Каторга и ссылка. Историко-революционный вестник. — 1924. — № 4 (11). — С. 100 – 110.

13. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1900 – 1901 уч. год. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1900. — С. 88.

14. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1901 – 1902 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1901. — С. 94.

15. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1902 – 1903 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1902. — С. 94.
16. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1903 – 1904 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1903. — С. 103.
17. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1904 – 1905 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1904. — С. 84.
18. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1905 – 1906 уч. год. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1905. — С. 94.
19. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1906 – 1907 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1906. — С. 93.
20. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1907 – 1908 уч. год. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1907. — С. 90.
21. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1908 – 1909 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1908. — С. 97.
22. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1910 – 1911 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1910. — С. 99.
23. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1911 – 1912 уч. год. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1911. — С. 75.
24. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1912 – 1913 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1912. — С. 84 – 85.
25. Гельбке Ф.Ф. Календарь для учителей на 1914 – 1915 уч. год. Ч II. — СПб.: издание Отто Кирхнера, 1914. — С. 159 – 160.

26. Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 253 с.

27. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1892. — С. 101 – 102.

28. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1893 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1893. — С. 44.

29. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1894 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1894. — С. 51 – 52.

30. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1895 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1895. — С. 66 – 67.

31. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1896. — С. 68 – 69.

32. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1897 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1897. — С. 69 – 70.

33. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1898 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1898. — С. 76 – 77.

34. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год. Издание Таврического Губернского

Статистического Комитета. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1899. — С. 88 – 89.

35. Константинова В.Н. Бердянская мужская гимназия — предшественница Бердянского государственного педагогического университета // Актуальные проблемы и перспективы современного гуманитарного знания: материалы международной научно-практической конференции (Невинномыск, 26 марта 2009 года) / отв. ред. С.Н. Артемов, О.Н. Палиева; НГГТИ. — Ставрополь: Литера, 2009. — С. 141 – 145.

36. Константинова В.М. Джерела локальної історії освіти: проект створення багатотомного археографічного видання з історії Бердянського державного педагогічного університету / В.М. Константинова // Наукові записки: [Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація»]. — К., 2009. — Т. 19. — Кн. 2. Част. 2. — С. 372-381.

37. Константинова В.М. Колишній директор Катеринославської гімназії Микола Степанович Алаєв: бердянський період діяльності // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Випуск 7. — Дніпропетровськ: НГУ, 2010. — С. 143-148.

38. «Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861 – 1875 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем – У», 2007. — 402 с.

39. Крымский календарь на 1890 год с приложением Адрес-календаря Таврической губернии. — Ялта: издание Д.М. Городецкого. — С. 22.

40. Лейтенант П.П. Шмидт. Воспоминания сестры. — Петроград: ред. изд. отдел Морского Комиссариата, 1923. — 151 с.

41. Лыман І., Константинова В. Археографічне видання „Джерела з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І: Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1897)” // Рідна школа. — 2006, червень. — С. 77 – 80.

42. Лыман И.И. «Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/1887 учебном году» // Энциклопедия Бердянска. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014. — Т. 2: М-Р. — С. 340.

43. Лыман И.И. Бердянск и Таганрог в австралийском издании воспоминаний Рафаила и Елены Кабо // Вестник Таганрогского государственного педагогического института. Гуманитарные науки. — Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2011. — № 2. — С. 37 – 40.

44. Лыман И.И. Мужская гимназия в городе Бердянске // Энциклопедия Бердянска. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014. — Т. 2: М-Р. — С. 152-153.

45. Миртовский М.М. Сборник узаконений и распоряжений по мужским гимназиям и прогимназиям Ведомства Министерства Народного Просвещения. — М.: изд. юридического книжного магазина «Правоведение» И.К. Голубева, 1911. — XXX + 851 с.

46. Москалец П. Краткая историческая записка о Бердянском городском двухклассном училище // Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1886 г. — С. 1.

47. Москалец П. Краткая историческая записка о Бердянском уездном училище // Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1886 г. — С. 14.

48. Муретов И.Д. Двадцатипятилетие Бердянской мужской гимназии (1872 – 1897). Краткая историческая записка. — Бердянск: тип. Г.А. Эдигера, 1897. — 107 с.

49. Новороссийский адрес-календарь // Новороссийский календарь на 1891 г. Издаваемый Одесским городским общественным управлением при Городской Публичной Библиотеке. — Одесса: «Экономическая» типография, 1890. — С. 311 – 312.

50. Новороссийский адрес-календарь // Новороссийский календарь на 1892 г. Издаваемый Одесским городским общественным управлением. — Одесса: тип. В. Кирхнера, 1891. — С. 134.

51. Новороссийский адрес-календарь // Новороссийский календарь на 1893 год. Издаваемый Одесским городским общественным управлением. — Одесса: тип. В.В. Кирхнера, 1892. — С. 142 – 143.

52. Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/7 учебном году. — Бердянск: тип. Э. Килиус, 1888. — 68 с.

53. Очерк деятельности Бердянского уездного земства, Таврической губернии по народному образованию с 1866 по 1896 г. — Б. г., б. и. — 44+18 с.

54. Памятная книга по Одесскому учебному округу 1881 г. — Одесса: тип. П. Францова, 1881. — С. 15 – 18.

55. Памятная книжка Одесского учебного округа на 1882/83 год. Издание управления Одесского учебного округа. — Одесса: тип. Зеленаго, 1883. — С. 56 – 59.

56. Памятная книжка Одесского учебного округа на 1912/13 год. Издание управления Одесского учебного округа. Часть I. — Одесса: типография Епархиального Дома, 1913. — С. 50 – 53.

57. Памятная книжка Одесского учебного округа на 1913 – 14 учебный год. Издание управления Одесского учебного округа. Части I и II. — Одесса: типография об-ва

«Русская Речь», 1914. — С. 40 – 42.

58. Памятная книжка Таврической Губернии на 1914 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета / Под редакцией Секретаря Комитета Г.Н. Часовникова. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1914. — С. 123.

59. Памятная книжка Таврической Губернии на 1915 г. — Издание Таврического Губернского Статистического Комитета / Под редакцией Секретаря Комитета Г.Н. Часовникова. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1915. — С. 89 – 90.

60. Памятная книжка Таврической Губернии на 1916 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета / Под редакцией Секретаря Комитета Г.Н. Часовникова. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1916. — С. 83.

61. Памятная книжка Таврической Губернии на 1917 год. Издание Таврического Губернского Статистического Комитета / Под редакцией Секретаря Комитета Г.Н. Часовникова. — Симферополь: Таврическая Губернская Типография, 1917. — С. 90.

62. «Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876 – 1893 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Невинномиськ: РА «Тандем – У», 2007. — 380 с.

63. Полное Собрание Законов Российской империи. — СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1874. — Собр. II. — Т. XLVI. — Отд. II. — С. 85 – 99.

64. Сборник постановлений Бердянского Уездного Земского Собрания с 1866 г. по 1908 г. — М.: тип. Казецкого, 1910. — Т. I. — 932 с. + 5 л. табл.

65. Сборник постановлений Бердянского уездного земского собрания с 1866 г. по 1908 г. — Том II. — 980 с.

66. Список лиц, служащих в Одесском учебном округе на 1900/1901 учебный год. Часть I-я. — Одесса: Издание Управления Одесского Учебного округа, 1901. — 314+XXII с.

67. Список лиц, служащих в Одесском учебном округе на 1905/1906 учебный год. Часть I-я. — Одесса: Издание Управления Одесского Учебного округа, 1905. — 394+XXXI с.

68. Список лиц, служащих в Одесском учебном округе на 1908/1909 учебный год. Часть I. — Одесса: Издание Управления Одесского Учебного округа, 1909. — 505+XXX с.

69. Справочник на 1915 год об учебных заведениях Одесского учебного округа и служащих в них. Издание управления учебного округа. — Одесса: Е.И. Фесенко, 1915. — С. 41 – 42.

70. Справочник Таврической губернии на 1911 год. Год издания 1-й. — Симферополь: типография Тавричesk. Губернск. Земства, 1911. — С. 45, 46.

71. Тимченко И.Ю. Отчет о работах, исполненных в 1913 г. учениками и посторонними лицами на письменных выпускных испытаниях по математике при мужских гимназиях Одесского учебного округа. — Одесса: тип. «Славянская», 1916. — С. 12 – 13.

72. Учебные заведения ведомства Министерства Народного Просвещения. Справочная книга, составленная по официальным сведениям к 1-му января 1905 г. — СПб.: изд. Департамента Общих Дел Министерства Народного Просвещения, 1907. — С. 94.

73. Чудинов П.К. Иван Антонович Ефремов. — М.: Наука, 1987. — С. 13.

Тема 2.**Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум
(1920 – 1932 роки)**

1. Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — 176 с.

2. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодення / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константинова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

3. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — 569 с.

4. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

5. Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 253 с.

6. Константинова В.Н. Бердянский педагогический техникум (1925-1935) // Энциклопедия Бердянска: в 2 т. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013. — Т. 1: А-Л. — С. 146-147.

7. Константинова В.М. Джерела локальної історії освіти: проект створення багатотомного археографічного видання з історії Бердянського державного педагогічного університету / В.М. Константинова // Наукові записки: [Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Тематичний

випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація»]. — К., 2009. — Т. 19. — Кн. 2. Част. 2. — С. 372-381.

8. м. Бердянське та його околиці. Природно-економічний та справочний збірник для робітників шкіл, господарчих установ та курортних одвідувачів. Вип. 1-й. — Бердянське, 1928. — С. 56 – 66.

Тема 3.

Бердянський державний інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932 – 1953)

1. Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — 176 с.

2. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодення / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константінова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

3. Бердянський інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932 – 1953 роки) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том IV. — К.: «Освіта України», 2009. — 782 с.

4. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

5. Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 253 с.

6. Історія Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету (1936-2007) / Упор. З.І. Вовчок. — К.: Освіта України, 2008. — 168 с.

7. Кафедри педагогіки і психології Бердянського державного педагогічного університету (1932-2012): історія та сучасність: до 80-річчя БДПУ / упоряд. О.В. Голуб. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 354 с.: іл.

8. Лиман І.І., Константінова В.М. Історія історичної освіти в бердянському виші (1932-2012) // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Бердянської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, 22 вересня 2012 р.): у 5-ти частинах. — Д.: ТОВ «Інновація», 2012. — Ч. 1. — С. 134-137.

9. Лиман І.І. Історія вищого навчального закладу в Бердянську 1932 – 1953 рр.: досвід дослідження // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. — Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. — Вип. 31-32. — С. 76-85.

10. Лиман І.І. Колишній студент Дніпропетровського гірничого інституту Є.С. Березняк: інтерв'ю про роки навчання в Бердянську // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Випуск 7. — Дніпропетровськ: НГУ, 2010. — С. 179-186.

11. Лыман И.И. Бердянский государственный учительский институт (1934-1953) // Энциклопедия Бердянска: в 2 т. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013. — Т. 1: А-Л. — С. 134-135.

Тема 4.

Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 2002 роки)

1. Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 1991 роки) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V. — Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2012. — 638 с.

2. Бердянський державний педагогічний інститут ім. П.Д. Осипенко / Лизогуб Ю.М., Могильний С.А., Сердюк М.Г. — Бердянськ: вид. БДПІ, 1993. — 176 с.

3. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодення / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константинова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

4. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

5. Інститут, де готують першого вчителя. 55-річний шлях Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету в особах, подіях, фактах. — Бердянськ, 2014. — 78 с.

6. Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 253 с.

7. Історія Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету (1936-2007) / Упор. З.І. Вовчок. — К.: Освіта України, 2008. — 168 с.

8. Кафедри педагогіки і психології Бердянського державного педагогічного університету (1932-2012): історія та сучасність: до 80-річчя БДПУ / упоряд. О.В. Голуб. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 354 с.: іл.

9. Константинова В.М., Лиман І.І. Дослідник природи Північного Приазов'я професор Володимир Пилипович Портянко: матеріали до біографії // Історія і культура

Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. — Д.: НГУ, 2012. — Вип. 9. — С. 81-88.

10. Лиман І.І., Константинова В.М. Історія історичної освіти в бердянському виші (1932-2012) // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Бердянської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, 22 вересня 2012 р.): у 5-ти частинах. — Д.: ТОВ «Інновація», 2012. — Ч. 1. — С. 134-137.

11. Лыман И.И. Бердянский государственный педагогический институт (1953-2002) // Энциклопедия Бердянска: в 2 т. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013. — Т. 1: А-Л. — С. 132-133.

12. Михайличенко В.И. Взгляд через десятилетия. Физики и математики первой и второй групп БГПИ 1965-1970 гг. — 2-е изд., доп. И испр. — Мелитополь: Издательский дом Мелитопольской городской типографии, 2014. — 280 с.: илл.

Тема 5.

Бердянський державний педагогічний університет (з 2002 року)

1. Lyman I. Internationalization in the Sphere of Higher Education: Experience of the Research Institute of Urban History (Berdyansk State Pedagogical University). Umiędzynarodowanie w zakresie edukacji wyższej: doświadczenie Instytutu Badawczego Urbanistyki Historycznej (Berdiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny) // Internacjonalizacja szkolnictwa wyższego w Polsce i za granicą. Wybrane problemy. Internationalization of higher education in Poland and abroad. Chosen issues / pod redakcją

naukową Aleksandra Ostendy. — Katowice: Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2014. — S. 41-46.

2. Бердянський державний педагогічний університет [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bdpu.org/index.html> (дата звернення 5.02.2015).

3. Бердянський державний педагогічний університет. Історія. Сьогодення / Авт.: В.А. Зарва, В.М. Константінова, І.І. Лиман та ін. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 286 с. : іл.

4. Богданов І.Т., Лиман І.І. Міжнародні зв'язки Бердянського державного педагогічного університету // International Scientific Herald. — Вип. 4 (23). — Ч. 1. — Ужгород-Кошице-Мішкольц, 2012. — С. 135 – 144.

5. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька обл. / Ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому: І.П. Аносов (гол.) [та ін.]. — К.: Знання України, 2009. — 431 с.

6. Віртуальний музей // Науково-дослідний інститут історичної урбаністики [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ri-urbanhistory.org.ua/visual-museum/index.swf> (дата звернення 5.02.2015).

7. Діяльність Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету (2008-2009 навчальний рік) / [відп. ред. В.А. Зарва]. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. — 347 с.

8. Інститут психолого-педагогічної освіти та мистецтв. Бібліографія / Відпов. ред. Л.В. Коваль, О.І. Попова. — Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2015. — 314 с.

9. Інститут, де готують першого вчителя. 55-річний шлях Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету в особах, подіях, фактах. — Бердянськ, 2014. — 78 с.

10. Історична освіта в Бердянську: від чоловічої гімназії до соціально-гуманітарного факультету БДПУ /

Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 253 с.

11. Історія Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету (1936-2007) / Упор. З.І. Вовчок. — К.: Освіта України, 2008. — 168 с.

12. Кафедри педагогіки і психології Бердянського державного педагогічного університету (1932-2012): історія та сучасність: до 80-річчя БДПУ / упоряд. О.В. Голуб. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — 354 с.: іл.

13. Константинова В.Н. Музей истории БГПУ // Энциклопедия Бердянска. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014. — Т. 2: М-Р. — С. 156-157.

14. Константинова В.М., Лиман І.І. Науково-дослідний інститут історичної урбаністики // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2013. — Вип. 2. — С. 326-330.

15. Концепція музею історії БДПУ // Науково-дослідний інститут історичної урбаністики [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ri-urbanhistory.org.ua/museum> (дата звернення 5.02.2015).

16. Лиман І.І., Константинова В.М. Історія історичної освіти в бердянському виші (1932-2012) // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Бердянської сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, 22 вересня 2012 р.): у 5-ти частинах. — Д.: ТОВ «Інновація», 2012. — Ч. 1. — С. 134-137.

17. Лиман І.І. Міжнародні зв'язки Бердянського державного педагогічного університету // Вища школа. — 4/2012. — С. 46-53.

18. Лыман И.И. Принимая современные вызовы: организация Бердянским государственным педагогическим

университетом международных научных форумов // The Sixth International Conference “Modern Challenges of Education”. 15-16 November, 2013, Gori, Georgia. — Gori: Gori State Teaching University, 2014. — Pp. 60-63.

19. Соціально-гуманітарний факультет Бердянського державного педагогічного університету: біобібліографія. — Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. — 184 с.

20. Університетське слово. Справжня студентська газета [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://us.bdpu.org/> (дата звернення 5.02.2015).

ЗМІСТ

Передмова	3
Тематичний план	6
Курс лекцій	14
Лекції 1-2. Бердянська чоловіча гімназія (1872 – 1920 роки)	14
Лекції 3-4. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1932 роки)	64
Лекції 5-6. Бердянський державний інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учительський інститут (1932 – 1953)	89
Лекції 7-8. Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953 – 2002 роки)	119
Семінарські заняття	163
Самостійна робота	175
Питання до заліку	181
Основні джерела та література з курсу	186
Рекомендовані джерела та література по темах	187

Навчальне видання

Лиман Ігор Ігорович
Константинова Вікторія Миколаївна

**ІСТОРІЯ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір, комп'ютерна верстка та макетування: *Ігор Лиман, Вікторія Константинова*
Художнє оформлення: *Арсеній Голик*
Коректор: *Анна Дев'ятка*

Підписано до друку 28.02.2015 р.
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. 12,56. Обл.-вид. арк. 9,2.
Наклад 80 прим. Зам. № 2.

Видавництво та друк: БДПУ
71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2961 від 05.09.2007 р.